

Den anden Bruuns Bro blev betalt af statsbanerne

HISTORIE

S: I disse dage raser
Bruuns Bros
...ner

østsiden. Kommunen tø
de imidlertid med at op
bygningerne, da statsba
ne påtænkte at føre trap
opgange op til denne sic
broen. Derfor gik komm
nen med til at lade et pri
konsortium opføre nogl
terim...ke basarer af tr
I 192...ortie
imic...
mu...
me...
He...
nr...
s...
r...

Pragte LOKALHISTORIE

AARHUS: Euforien over n
bygninger er oftestor. DOKI
og de mange nye højhuse i by
en og på havnen er friske ek
sempler herpå. Men der er vel
ingen, der tror, at de bliver lige
så gamle som Domkirken? Af
og til går det i hvert fald ikke
som forventet med nye huse
i byen.

i bybilledet På tur med Turisten og Mar

FRA AARHUS STADSARKIV

AARHUS-HISTORIE: Pinsen er ensbetydende med udflugter til nær og fjern. Før bilen blev allemandseje gik pinse-udflugten dog som regel ikke længere end cyklen, sporgvognen eller kapervognen kunne bringe. Indtil o...

Hjørneejendommen »Klemenshus« skråt over for Domkirken er et eksempel på dette. Siden 1937 har arkitekt Høeg-Hansens flotte bankbygning i funktistil ligget der, opført af...us og Omegns Bank, et i Nordea. Også in...»bankborg« lå her...ning. Den blev ved...ævnt »Klemens...« - og ikke »C«, alt staver Aar...n, Sankt Cle...

AARHUS STADSARKIV

agistraten - for demokratiets skyld

AARHUSWIKI 2015 ÅRHHUS STIFTSTIDENDE

AARHUS
STADSARKIV

Børnenes jul
Julen er først og fremmest
fest. Med alle...

sammen med borgmesterkollegaen

rådmand. Rådmand
ttes så stærkt
etra-

gen C.C. Ander...

selsk...
rådet om et u
denne gang b
na trod...

AARHUSWIKI 2015

Artiklerne i denne bog er skrevet af Aarhus Stadsarkiv og har i 2015 været trykt i Århus Stiftstidende.

Artiklernes indhold stammer fra AarhusWiki, der er Aarhus Stadsarkivs digitale opslagsværk om Aarhus' historie.

AarhusWiki indeholder artikler med vægt på historiske beskrivelser eller historiske vinkler på nutidige og aktuelle emner. Emnerne, der behandles, spænder vidt og omfatter alt, der har at gøre med Personer, Natur, Steder, Historiske perioder & temaer, Samfund, Erhverv og Kultur & fritid.

Læs mere om byens historie på AarhusWiki.dk og AarhusArkivet.dk.

Bagsiden

FARVEL TIL SEJRS SEDLER PÅ BAGSIDEN

Gennem årtier skrev Emanuel Sejr (1891-1980), chef for Statsbiblioteket i Aarhus, 121.029 sedler med referater fra især Århus Stiftstidende fra 1794 til ca. 1920. Disse sedler er - med støtte fra Aarhus Stiftstidendes Fond - skrevet ind af frivillige ved Aarhus Stadsarkiv og kan ses og søges i på sejrsedler.dk.

Hver dag i de seneste to år har avisen i samarbejde med stadsarkivet på Vester Allé bragt indholdet i nogle af de sedler, som knytter sig til årsdagen for den oprindelige artikel i avisen, men den daglige spalte stoppede til nytår, da det begyndte at knibe at finde ikke-offentliggjorte sedler af bred interesse.

FRA AARHUS STADSARKIV

Dynkarken - fra kolera-lazaret til politistation

AARHUS-HISTORIE: Der er mange bud på, hvad gadenavnet Dynkarken egentlig betyder, og hvordan gaden fik det navn.

Der er de maritime forklaringer: at gaden har navn efter byen Dunkerque - men der har vist aldrig været nogen skibsfart mellem den nordfranske by og Aarhus. Måske stammer navnet så fra den Søren Dynkerker, der 1656 tog borgerskab i Aarhus og boede ved Mindet, nær Dynkarken. I den tid betegnede »dynkerker« en sørøver eller et sørøverskib, så måske har navnet dækket over et lidt skummelt kvarter.

Der er også de mere profane forklaringer: at det kommer af »dynke-kar«, altså et kar hvor man dynkede (dvs. stænkede eller vædede) tøjet ved vask. Eller det er afledt af »Dønkokeriet«, udtalt med langt ø. »Døn« betyder på jysk at tøve, og navnet skulle altså stamme fra, at man tøvede her, for at spise og drikke.

Skole, hospital, fabrik, politi

Hvad end forklaringen på navnet er, kender vi Dynkarken tilbage fra 1600-tallet. Da lå den udenfor bymuren, og bestod af nogle små lejeboliger. I 1700-tallet byggedes der købmandsgårde på den østlige side, blandt andet slog købmandsfamilien Malling sig ned her.

1840-41 opførtes på den vestlige side, hvor politistationen ligger i dag, Den videnskabelige realskole. Den havde i to år haft til huse i lejede lokaler i Vestergade, men ved det ny års begyndelse 1842 stod skolen færdig. I forhold til de gamle lokaler var den nye skole fornemt indrettet. Det var straks værre med beliggenheden: i modsætning til Vestergade lå Dynkarken, efter århusian-

Indtil slutningen af 1960'erne var Sabroes kølefabrik dominerende på Dynkarken. I dag er det politigårdens store bygning fra 1984 som præger gadebilledet. Foto: 31. december 1958, Ib Rahbek-Clausen, Århus Stiftstidende, Den Gamle Bys billedsamling

ske forhold, langt fra de fleste studerende.

Den videnskabelige realskole blev ikke nogen succes, selv om nogle af dens elever fik stor betydning i byen, for eksempel fabriksgrundlægger Søren Frich. Da skolen blev nedlagt i 1853, var der kun 29 elever tilbage, som

blev overført til katedralskolen.

Den næsten nybyggede skole stod ikke tom længe, for i sommeren 1853 nåede koleraen Aarhus. Den kom fra København med dampskib i form af en enkelt rejssende, der efter ankomsten indlogerede sig på Hotel

Skandinavien, hvor sygdommen brød ud. Byens eneste sygehus lå da i Vestergade, og havde kun plads til 28 patienter; så for at imødegå epidemien, blev den gamle skole omdannet til koleralazaret. Efter sygdomsudbruddet - der kostede 213 århusianere - omkring 2,5 procent

af byens indbyggere - livet, købte kommunen bygningen og begyndte at indrette den til byens fremtidige hospital. Det var i brug 1856-93, indtil den første af det nye kommunehospitals bygninger stod færdig ved Randersvej.

To år senere blev det gamle hospital overtaget af købmandssønnen Thomas Th. Sabroe. Han indrettede bygningen til produktion af køleanlæg, og med tiden blev man også leveringsdygtig i iskrememaskiner, køleskabe, og udstyr til kølehuse. Sa-

broe-fabrikken gennemgik en støt udvikling, og de gamle sygehusbygninger blev løbende udvidet, så fabrikken til sidst optog hele hjørnet af Dynkarken-Sønder Allé. 1958 var midtbyen blevet for trang, og i de følgende år opførtes nye bygninger i Holme. Det gamle fabriksanlæg blev revet ned 1967-70, og virksomheden undergik store forandringer også ejermæssigt. I dag er Sabroe dels et produktnavn under koncernen Johnson Controls, dels et støberi i Hornslet under navnet Sabro A/S.

Dynkarkens nuværende form

Fra omkring 1960 begyndte Dynkarken så småt at indtage den form, den har i dag. Hele den østlige side af gaden var blevet revet ned 1959-60. Det var gamle, saneringsmodne beboelsesejendomme med propfyldte baggårde - og de lå i vejen for den hastigt voksende trafik i midtbyen og til havnen. Efter nedrivningen blev vejen udvidet til fire spor, med skrå parkeringspladser i hver side. De blev sløjfet i 1970, da trafikken igen var blevet for hektisk - den var øget med 75 procent på ti år - og i stedet blev der anlagt en midterrabat.

På pladsen, hvor den gamle Sabroe-fabrik havde ligget, blev der i første omgang indrettet en parkeringsplads, men i 1979 tog gravemaskinerne de første spadestik til Aarhus' nye politigård. Den stod færdig 1984, og har siden da, sammen med spillestedet Train og First Hotel Atlantic, på den modsatte side, udgjort Dynkarken.

LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om området ved havnen

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet - og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet - og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Aarhus Teaters følsomme femme fatale

AARHUSHISTORIE: Fra 1927 til 1944 var en af Aarhus Teaters helt store stjerner Besse Giersing. Publikum elskede hende, og hun fik hurtigt stor kunstnerisk succes, men hun var en spinkel kvinde med et skrøbeligt sind, og det fik fatale konsekvenser.

Besse Giersing blev født i 1896 som datter af det kendte fynske kunstnerægtepar Syberg. Som ung begyndte Giersing sin kunstneriske karriere som maler; og herigennem mødte hun Poul Henningsen, som hun i en kort periode havde et forhold til. Bruddet mellem de to tog hårdt på den unge Besse, der forsøgte at tage sig eget liv. Hun kom på fode igen, og på Kunstakademiet i København indledte hun et forhold til en af sine undervisere - den 15 år ældre kunstner, Harald Giersing, en af modernismens danske bannerførere.

Besse Giersing fik stor anerkendelse for sin malerkunst, men dette alene kunne ikke opfylde hendes kreative trang, hvorfor hun søgte ind og blev optaget på Det Kongelige Teaters Elevskole. Efter uddannelsen havde hun succes både på Folke-teatret og på Dagmar-teatret (på sidstnævnte var hun bl.a. dubleant for Bodil Ipsen). Hun klarede sig godt på scenen, men ønskede roller med mere fylde og dybde.

Ibsen-rolle gav gennembrud

Da ægtemanden Harald Giersing døde af lungebetændelse i 1927, skrev Besse kontrakt med Aarhus Teater, hvor hun håbede at komme til at spille stærkere karakterroller. Hun flyttede til Aarhus med sønnen Franz, og i 1928 fik hun sit store gennembrud som Henrik Ibsens kontroversielle Hedda

Besse Giersing som Penny Sycamore i det amerikanske lystspil »Du kan ikke ta' det med dig« på Aarhus Teater, september 1940. Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

Gabler. Hun faldt godt til ved teatret, og i december 1928 giftede hun sig med Aarhus Byorkesters navnkundige kapelmester, Thomas Jensen.

I Aarhus Teaters arkiv findes en mængde breve fra Besse Giersing til teatrets direktør Erik Henning-Jensen. Herigennem kan man følge de overvejelser; hun gjorde sig over sine roller; men også mere personlige aspekter af hendes liv træder frem. Fra det første år ved teatret havde hun økonomiske vanskeligheder; skuespillerlønnen var ikke fyrstelig, og indtil ægteskabet med Thomas Jensen var hun alene om at

forsørge sønnen. Såvel anmelderne som det århusianske publikum elskede hende. Men Besse Giersing var ikke stærk, hverken på krop eller sjæl. I 1935 blev hun sygemeldt med »en høj grad af Nervøsitet«. Året efter stødte der komplikationer fra tidligere operationer til. Hun vendte dog tilbage til Aarhus Teater i 1937 og var til stadighed blændende på scenen. Her nåede hun i alt at spille 48 roller i løbet af 16 år - de fleste af dem krævende hoved- og karakterroller.

Foruden i Hedda Gabler og andre Ibsen'ske stykker; henrev hun publikum i sin

fremstilling af Ophelia i Shakespeares Hamlet, og også Strindbergs stykker passede til hendes talent. Hun var sublim i Frøken Julie, Et Drømmespil og Påske. Disse »åndfulde præstationer; (...) må regnes blandt de bedste, der er ydet på Aarhus Teater; (...) som ingen, der så dem, vil kunne glemme«, skrev overbibliotekar og teaterkender Emanuel Sejv i 1950; »Når hun skulle fremstille skikkelser; der udløste noget i hendes eget sind, nåede hendes evner fuld udfoldelse, og der var da over hendes spil en betagende intensitet, en poetisk hengivelse af ofte

sublim virkning« skrev Sejv.

Dæmonerne

Den spinkle kvindeskikkelse med de store udtryksfulde øjne rummede på godt og ondt en lidenskabelig kunstnerkarakter; der i særlig grad evnede at levendegøre både det klassiske og det moderne dramas nuancerede kvindeskikkelser. Men også en kvinde for hvem livet både i og udenfor rampelyset ingenlunde altid var let. I sommeren 1944, mens Thomas Jensen var bortrejst, blev hun fundet død i parrets lejlighed på femte sal i Ny Banegårdsgade 51. Den »høje

grad af nervøsitet«, dæmonerne og måske også en aldrig vigende sorg over sin første ægtmands død havde overmandet hende.

Flere af hendes roller hører til i det klassiske repertoire, og om få uger vil man igen kunne opleve Ibsens dramatisk destruktive Hedda Gabler på Aarhus Teater - for første gang siden Besse Giersing betog publikum som Hedda i 1928.

LÆS MERE

AarhusWiki.dk

Her kan du læse mere om Aarhus Teater.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Bagsiden

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Retten var fra starten bygget alt for stor

AARHUS-HISTORIE: De seneste måneder har byens flotte retsbygning på Vester Allé 10 været lukket. Årsagen er en gennemgribende indvendig renovering og ombygning, der skal gøre den 108-årige bygning tidssvarende.

Da det nye Ting- og Arresthus – som bygningen oprindeligt hed – blev indviet i 1906, var det en længe ventet begivenhed i en by, der på godt 40 år var vokset med ca. 40.000 indbyggere. Det eksisterende arresthus var beskedent og nedslidt. I bygningen, hvor Kvindemuseet holder til i dag, måtte retten kæmpe om pladsen med både byrådet og politiet. Det havde derfor i flere år stået klart, at der måtte nye, større og bedre bygninger til.

Beslutningsprocessen var dog ikke helt lige til. Aarhus købstad, de omkringliggende herreder og amtet var fælles om at drive og benytte retsfaciliteterne, samtidigt med at justitsministeriet også ville inddrages i processen. Man enedes dog om, at et ting- og arresthus skulle opføres på Bispetoften. I slutningen af 1901 kunne der udskrives en arkitektkonkurrence, som fik L.A. Ludvigsen & Jul. Hansen fra København som vindere.

Budgetoverskridelse

Kommunen og amtet stod i fællesskab for opførelse og fremtidig drift af bygningen. Oprindeligt var projektet budgetteret til 374.180 kr., men som det ofte hænder med sådanne slags byggerier, endte det med massive budgetoverskridelser. Bygningen blev således hele 243.871 kr. dyrere.

Det færdige resultat blev en pålægtig bygning opført i tre fløje med tre etager, udført i røde mursten med granitbeklædt kælderetage. Kunstneren Hansen Reistrup, der bl.a. også havde stået bag udsmykningen på Aarhus Teater, udførte de vigtigste dekorative detaljer på retsbygning. Skjult bag hovedbygningens tre fløje blev arrestbygningen opført i fire etager.

Indvielsen af bygningen blev en stort anlagt affære. Alle, der havde haft en finger med i tilblivelsen

Den 108-årige retsbygning på Vester Allé skal efter planen genåbne om et års tid med nye tidssvarende lokaler og faciliteter. Foto: April 1981, Jørn Timm, Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

af bygningen, holdt naturligvis tale. Avisen Demokratens udsendte kunne reportere, at 140 personer i alt var indbudt til indvielsen; heriblandt: »Amts- og Byraad, Repræsentanter for Ministeriet, Dommerne, Sagførerne, Politibetjentene, Mestrene, Arbejderne og forskellige Korporationer samt Præsterne – hvad de sidste skulde der, fatter vi ikke«.

På 1. sal lå bygningens retslokaler med blandt det store bytingslokale. På væggen hang et skilt med inskriptionen »Ingen Lov er saa god at følge som Sandhed«, hvortil Demokraten kommenterede, at der også burde hænge et skilt med ordlyden: »En fattig Mand kan ogsaa være ærlig«. Pressens modtagelse af den nye bygning var ellers meget positiv. Århus Stiftstidende re-

porter var imponeret og mente at bygningen »i sine mindre Dimensioner ingenlunde kan siges at staa tilbage for Københavns saa højtprieste Raadhus«.

Plads til landsretten

Allerede i 1901, hvor retsbygningen var i projekteringsfasen, havde byrådet kurtiseret justitsministeriet for at få landsretten til Aarhus. På trods af gentagne henvendelser var det ved indvielsen i 1906 endnu ikke lykkedes byrådet at få noget endeligt svar på landsretsproblematikken. Byggeudvalget valgte alligevel at gøre plads til landsretten i den nye bygning. Faktisk stod hele 2. sal ved åbningen rungende tom – ikke engang døre var der sat i. I 1916 blev en længe ventet retsplejevoldtaget. Den slog fast, at lands-

retten skulle forblive i Viborg. Til gengæld medførte retsplejeloven omfattende ændringer i retssystemet. Der skulle nu afholdes nævningsager, og til dette formål blev bygningens 2. sal nu endeligt taget i brug.

I 1930'erne begyndte der at være trængsel i retten på Vester Allé. Aarhus Rets Hjælp blev oprettet og fik til huse i retsbygningen i 1935. I 1937 blev domsmandsinstitutionen indført, og også politiet kæmpede for deres plads i bygningen. Da en ny lov samme år dikterede, at kommunerne var forpligtiget til at stille lokaler til rådighed for justitsministeriet kvit og frit, var det ikke længere interessant for kommunen og amtet forsat at betale for drift og vedligeholdelse af bygningen. I 1940 blev der derfor indgået

en aftale med justitsministeriet om en overdragelse af bygningen til staten.

I slutningen af 2014 var tiden løbet fra den gamle bygning. For at leve op til nutidige krav påbegyndte bygningsstyrelsen en omfattende indvendig renovering og ombygning af bygningen. Når ombygningen efter planen er færdig i slutningen af 2015, vil det være med en glaselevator, flere retssale og venterum, samt udnyttelse af de tidligere loftslokaler.

→ LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du finde mere materiale om byens nuværende og tidligere retsbygninger

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Solstrålehistorien om Amtssygehuset

AARHUSHISTORIE: Amtssygehuset har i mere end 130 år haft afgørende betydning for det århusianske sygehusvæsen. Om få år er det endegyldigt slut med sygehusdrift i de flotte, gamle bygninger i Tage-Hansens Gade, når Aarhus Kommune overtager grunden for at udvikle en ny bydel.

Amtssygehusets historie slog for alvor rødder i 1880. Det var en tid med store fremskridt og gennembrud indenfor sundhedsvidenskaberne. Specielt indenfor det kirurgiske felt havde nye bedøvelsesmetoder og infektionsbehandling tilført behandlingsformen nye dimensioner.

Aarhus Amtsråd gav, to år efter man havde besluttet at bygge Odder Sygehus, grønt lys til at bygge et nyt og moderne sygehus ved Aarhus. I 1882 stod byggeriet færdigt, og det blev indviet under pomp og pragt. Sygehuset lå i Kroghsgade, hvilket dengang var en del af Viby Kommune. Sygehuset var for amtets borgere, mens købstadens borgere var henvist til det gamle sygehus i Dynkarken – mon ikke århusianerne så med misundelse på det fornemme nye hospital? Sygehuset bestod til at begynde med af en hovedbygning og en bygning for epidemiske sygdomme med 42 sengepladser.

Den første sygehuslæge på Amtssygehuset var den anerkendte kirurg Tage Algreen Tage-Hansen. Han var en af dens tid sidste store læger, der evnede at forene kirurgien, den indre medicin og den praktiserende læges gerning. Tage-Hansen fik bl.a. gennem studier i udlandet afgørende betydning for udviklingen af kirurgien i Danmark og i særdeleshed i Aarhus. Tage-Hansen var sygehusets leder i næsten 40 år frem til sin død i 1920.

Amtssygehuset oplevede hurtigt pladsproblemer. Trods omfattende udvidelser - den største var den store bygning langs Ingerslevs Boulevard i 1907 - stod det i 1920'erne klart for Amtsrådet, at der på nu måtte investeres massivt i sygehuset for at sikre dets fremtid.

Udregninger viste, at en moder-

Folk valfartede fra nær og fjern til det smukke parkanlæg ved Amtssygehuset, som var anlagt af stadsgartner Sandberg. Her er Dansk Frugtavlforening på besøg. Fotograf ukendt, juli 1940, i Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

nisering af det efterhånden omfattende sygehuskompleks ville koste 2 mill. kr; mens et nybyggeri på en anden grund ville beløbe sig til 3 mill. kr.

Gratis grund på bakken

Tallene sendte Amtsrådet i chok, og moderniseringsplanerne blev hurtigt forkastet. I stedet kastede man sig helhjertet ind i arbejdet med at bygge et nyt amtshospital, og her viste Aarhus Kommune sig som en gavmild medspiller.

Det viste sig, at Aarhus Kommune var stærkt interesseret i at købe sygehuskomplekset, som med tiden var kommet til at ligge indenfor den gamle købstadskommunes grænse, for hele 500.000 kr: Oveni ville Aarhus Kommune stille en enorm grund til rådighed mel-

lem Silkeborgvej og Viborgvej til et nyt sygehus. Godt nok var grunden stærkt skrånende, men den var gratis.

Amtsrådet var ikke sene til at acceptere kommunens gunstige tilbud, som nok til dels skal ses i lyset af de mange arbejdspladser, man bevarede indenfor kommunegrænsen, og til dels skyldes Amtssygehusets væsentlige betydning for det nyoprettede universitet lidt længere oppe ad bakken.

Høeg-Hansens Amtssygehus

Amtsrådet valgte den velkendte aarhusarkitekt Axel Høeg-Hansen til at slå stregerne til det nye sygehus. Han har senere fortalt, at samarbejdet var forbilledligt trods amtsrådets behårde fokus på budgetstyring.

Høeg-Hansen skabte et fornemt sammenhængende sygehuskompleks. Hospitalsdelen blev samlet i en 200 meter lang 4-etagers patientbygning. Bygningen blev anlagt øst-vest, så sydsolens helbredende stråler kunne fosse ind i sygestuerne. Sygehuset var stærkt funktionsopdelt. I østfløjen lå den medicinske del, i vestfløjen den kirurgiske del og i bygningens midte lå en centralhal, der forbandt den såkaldte behandlingsbygning. Sygehuset havde i alt 316 sengepladser. Funktionærbygningen blev placeret parallelt langs Ringgaden.

Ved indvielsen i 1935 kunne Høeg-Hansen se tilbage på en succesfuld men også kompliceret byggeproces. Hele 4.000.000 mursten var lagt, og mange, mange tons jord omfordelt på grunden – nogle ste-

der var op til fire meter blevet nivelleret ud. Den smukt anlagte park var et kapitel for sig med sine lyse og indbydende sol- og frugthaver, som med sikkerhed ville gøre patienternes rekreation godt. Den nye Amtssygehus fik i pressen stor ros, og flere kaldte det landets mest moderne og velindrettede sygehus.

Og Høeg-Hansen klarede også den sværeste opgave af dem alle. Budgettet holdt – næsten da. Sygehusbygningerne endte med at koste 3.109.000 kr., men heri lå også uforudsete udgifter til forbedringer, som amtsrådet havde ønsket.

LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du læse meget mere om byens sygehuse.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Bagsiden

Dagens indslag om Antikloppemarkedet er flyttet

Nej, vi har bestemt ikke glemt at bringe dagens konkurrence om billetter til Antikloppemarkedet i Ridehuset i Aarhus. Konkurrencen er bare flyttet til side 12-13, hvor du også kan læse en stemningsrapport fra markedet.

FRA AARHUS STADSARKIV

Tropisk klima i Botanisk Have

AARHUSHISTORIE: Her i det kolde grå januar drømmer mange sig ned til troperne med palmer og eksotiske planter. Det behøver dog hverken at være dyrt eller tidskrævende at komme en tur til troperne. I 1970 fik Aarhus nemlig sit eget tropelandskab i væksthuse i Botanisk Have.

I 1963 blev Botanisk Institut – i dag Bioscience – oprettet ved Aarhus Universitet med professor Kai Larsen i spidsen. Dette blev startskuddet til en række initiativer til mere forskning og formidling indenfor den botaniske verden. Det nyoprettede institut fik doneret en stor samling af pressede og tørrede planter fra blandt andet Naturhistorisk Museum, men manglede forskningsmuligheder indenfor levende planter. Derfor kom et væksthuse hurtigt på tegnebrættet.

8. oktober 1964 kunne byrådet behandle en anmodning fra universitetet om brugsretten til et område i Botanisk Have til oprettelse af nogle væksthuse. Oprindeligt havde kommunen reserveret denne grund til opførelse af Botanisk Institut, men da instituttet i stedet blev opført på et tidligere kaserneareal ved Ny Munkegade, frafaldt universitetet sit pladsonske i Botanisk Have. Nu kom området i spil igen.

Ikke plads til udvidelser

Aarhus Kommune og universitetet enedes om vilkårene, der blandt andet bestemte, at kommunen gratis stillede grunden i Botanisk Have til rådighed for universitetet i 30 år. Til gengæld blev det kraftigt betonet overfor universitetet, at der ikke ville blive mulighed for nogen form for udvidelser i Botanisk Have. Dette var ikke noget problem for universitetet, som ved en eventuel udvidelse alligevel havde planer om at ville rykke uden for bygrænsen. Derudover skulle universitetet sørge for at offentligheden gratis kunne besøge væksthuse.

Væksthuse blev opført for Botanisk Institut i perioden 1969-70. Bag tegningerne til det eksotiske hus, der strakte sig over ca. 2000

I januar 1982 var Århus Stiftstidende på besøg i væksthuse. Uden for lå sneen tæt, og selv i palmehuset var der kun omkring 18 grader. Den ostindiske *Barringtonia Speciosa* synes ikke om de kolde temperaturer, og overgartner Hans Dixen og gartner Lis Ibsgaard kunne fremviser dens svampeangrebne blade. Foto: Preben Hupfeld, Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

m² fordelt på fem sammenhængende væksthuse, stod C. F. Møller og U. Bak. Her var blandt andet plads til et 18 meter højt palmehus, mens den »lave« afdeling kunne bryste sig af en højde på 8 meter. En tur gennem væksthuse bød på en rejse gennem fire forskellige klimazoner, med alt fra kødædende planter til kæmpeåkander.

Renovering og udvidelse

I efteråret 2010 lukkede universitetet væksthuse ned for en længere periode. Årsagen var en forestående renovering og udvidelse på ca. 1000 m². Væksthuse var gået hen og blevet et aktiv for byen. Klausulen fra 1964 om, at en udvidelse af

væksthuse ikke kunne komme på tale, gav derfor ikke længere mening.

Udvidelsen skulle tilføre væksthuse et nyt tropehus, mens det gamle skulle omdannes til formidlingscenter indeholdende foredragssal, undervisnings- og udstillingslokaler samt café. Endeligt skulle væksthuse gøres mere energivenlige. At opvarme væksthuse om vinteren var særdeles bekosteligt for universitetet, og i vintermånederne blev temperaturen derfor sænket i væksthuse. De lave temperaturer gjorde de tropiske planter sårbar, hvilket blandt andet førte til svampeangreb.

Det var derfor en længe ventet

begivenhed, da grundstenen til det nye byggeri kunne nedlægges 26. maj 2011. Projektet blev muliggjort for universitetet via økonomisk støtte fra Aarhus Kommune og fondsstøtte fra Realdania og Nordea-fonden. Ligesom de gamle væksthuse blev også det nye tropehus tegnet af C. F. Møllers tegnestue.

Efter en længere forsinkelse kunne væksthuse officielt slå dørene op 12. september 2014. Inden den officielle åbning havde publikum dog haft lejlighed til at kigge indenfor i det nye væksthuse. En mulighed som omkring 70.000 mennesker havde benyttet sig af. Dette var næsten en fordobling af væksthuse normale årlige besøgstal

før genåbningen.

Tropisk temperatur, 80 procents luftfugtighed og højtalere fordelt rundt i det nye tropehus giver illusionen af at bevæge sig rundt i en rigtig jungle. I virkeligheden er det kun fisk og sommerfugle, gæsterne kan rende ind i på deres vej rundt i den århusianske regnskov.

LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Botanisk Have i Aarhus.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Bagsiden

Den sidste vinder i antikkonkurrencen

ANTIKLOPPEMARKED: Ella Kimborg fra Risskov er den heldige vinder af to indgangsbilletter samt et gavekort til Antikloppemarkedet i Ridehuset i Aarhus i dag - eller til et senere antikloppemarked samme sted. Den heldige svarede rigtigt på spørgsmålet i gårsdagens avis: C. Krakelering. Dermed er konkurrence-serien slut for denne omgang.

FRA AARHUS STADSARKIV

Stærke kvinder bag Børnegården Sct. Anna

AARHUS-HISTORIE: I sidste uge modtog Aarhus Stadsarkiv to protokoller, der var blevet indleveret til genbrugsbutikken Mission Afrika. Protokollerne stammer fra den integrerede institution Børnegården Sct. Anna i Sct. Anna Gade. De to protokoller dokumenterer historien om en gruppe stærke og handlekraftige århusianske kvinders indsats for at skaffe pasningsmuligheder til enlige kvinders børn i 1930'erne.

I 1937 havde Aarhus kun én vuggestue – nemlig Mart-hahjemmets Vuggestue i Thunøgade, der skulle servicere byens knap 100.000 indbyggere. Børnepasning var blevet et samfundsproblem i en tid, hvor flere og flere kvinder var ene om at forsørge sine børn. Derfor nedsatte den Socialdemokratiske Partiforenings Kvindeudvalg 13. juli 1937 et udvalg »til at arbejde med Oprettelse af flere Vuggestuer her i Aarhus«. Den ene protokol følger gennem mødereferater de socialdemokratiske kvinders utrættelige kamp for at skaffe pasningsmuligheder til de enlige mødres børn. Byrådet, hvor Socialdemokratiet i 1930'erne havde absolut flertal, og den socialdemokratiske borgmester H.P. Christensen var ikke sene til at bakke op om vuggestueplanerne.

42 kroner fra borgmesteren

Vuggestueudvalget havde på forhånd fået en henvendelse fra en frk. Ester Nyboe, der arbejdede på et spædbørnehjem i København. Frk. Nyboe ville gerne starte en vuggestue i Aarhus, og til formålet havde hun opsparet 2000 kroner, som hun ville donere til vuggestuen, hvis hun altså selv blev bestyrer af den.

Med den politiske opbakning i hus, blev udvalgets op-

gave nu at skrabe flere penge sammen. Af protokollerne fremgår det, at de socialdemokratiske kvinder afholdt basar og søgte midler ved forskellige fonde, samt hos 85 fagforeningsformænd. Endeligt søgte udvalget også byrådet om 3000 kroner – det blev bevilget i både 1938 og 1939. Borgmester H.P. Christensen deltog personligt i flere af udvalgets møder, ligesom han støttede projektet med 42 kroner af egen lomme.

Nedskrevet med sekretær Astrid Hansens sirlige håndskrift, vidner mødereferaterne i protokollerne også om de vanskeligheder de socialdemokratiske kvinder stødte på undervejs. To udvalgsmedlemmer døde, ligesom borgmesteren ofte måtte melde afbud til møder på grund af sygdom.

Der opstod også problemer med den intenderede bestyrer frk. Nyboe. Et år inde i processen opdagede udvalgets leder fru Aaboe, at frk. Nyboe slet ikke havde den fornødne uddannelse til at være bestyrer af en vuggestue. Udvalget måtte derfor vinke farvel til frk. Nyboe og hendes 2.000 kroner, og i stedet blev en frk. Katrine Sørensens hyret efter en ansættelsesrunde.

Der var bred enighed om, at den nye vuggestue skulle placeres på Frederiksbjerg, men hvor præcist var ikke så lige til. Først havde byrådet stillet den tidligere inspektørbolig ved det gamle amtssygehus til rådighed –

Børnegården Sct. Anna, der i dag lægger hus til over 100 børn i dagtimerne, startede som en lille vuggestue med plads til 15 børn på Tietgens Plads 6. Navnet på vuggestuen var Arbejderkvindernes Dag hjem. På billedet bliver de spæde arbejderbørn sat ud i solen af frk. Bitten Christiansen og frk. Annalisa Andersen, »for at de kan blive brune og raske til at modstaa Vinterens Kulde og Slud«, skrev Århus Stiftstidende 7. august 1943. Ukendt fotograf, Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet leveret af Aarhus Stadsarkiv

i dag den nu nedrevne Sct. Annagades Skole. Men da Anden Verdenskrig brød ud i september 1939, måtte borgmesteren meddele udvalget, at de måtte se sig om efter

andre lokaler – netop som ombygningerne af inspektørboligen skulle påbegyndes. Valget faldt i stedet på lejligheden Tietgens Plads 6, stuen.

Fra 15 til 100 børn

Hvad protokollen ikke beretter om er, at Arbejderkvindernes Dag hjem, som vuggestuen kom til at hedde, rent faktisk blev åbnet på Tietgens Plads 6 den 1. marts 1940. Pansningsbeholdningen var konstant stigende i

1940'erne, og blot et årti senere havde daghjemmet fået så meget vokseværk, at det kunne omdannes til en hel børnegård. Endnu engang havde de socialdemokratiske kvinder trukket i trådene og været fremme med den store hat. 14. april 1951 kunne Arbejderkvindernes Børnegård med plads til 60 børnehaver og 40 vuggestuebørn åbne på Sct. Anna Gade 34. Pladsbehovet var dog så stort, at bestyrelsen valgte at lade vuggestuen starte med en over-

belægning på otte børn. Ud af de i alt 48 vuggestuebørn havde 33 en enlig mor som forsørger. Alt det kan man læse meget mere om i det spændende materiale, som blev indleveret til stadsarkivet gennem en genbrugsbutik.

LÆS MERE

AarhusWiki.dk

Her kan du læse mere om den århusianske børneinstitutioner.

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Alle tiders fastelavn

AARHUS-HISTORIE: I dag skal århusianerne tage sig i agt for elverpiger, elefanter, prinsesser og pirater; det er nemlig fastelavn. Meget er sket, siden fastelavnen markerede begyndelsen af fasten – gamle traditioner er forsvundet og nye er opstået.

Billeder fra Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet leveret af Aarhus Stadsarkiv.

LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om højtiderne i Aarhus.

Slå katten af tønden. Traditionen med at slå katten af tønden har hørt fastelavnen til i mange hundrede år. Helt op til 1800-tallet var det normalt, at tønderne rent faktisk indeholdt en kat. Ja, nogle gange hele to styk med halerne bundet sammen. Til glæde for byens børn er de lemlæstede katte i dag byttet ud med godter. Foto: Strandskolens elever klar med fastelavnstønderne. Ukendt fotograf 7. februar 1969

Udklædning. I dag er det byens børn, der render rundt i fantasifulde kostumer, men oprindeligt var det de voksne, som klædte sig ud til fastelavn. Udklædningen opløste de normalt gældende samfundsskel, og fastelavnen var dengang en kærkommen ventil i et rigtigt styret samfund. Foto: Lille ølkusk fra Holme Skole. Foto: Børge Venge 9. februar 1961

Sluppen. En nu forsvunden fastelavnstradition er optøget med »Sluppen«, som var en hestetrasket båd, der blev trukket rundt i de århusianske gader fra 1830'erne og frem til 1976. Optøget samlede ind til pensionerede sømænd og sømandsenker, og deltagerne i optøget var primært også selv sømænd. Foto: Sluppens sømænd danser foran De Gamles Hjem på Trøjborg. Ukendt fotograf 17. februar 1969

Fastelavnsboller. En anden særdeles afholdt fastelavnstradition er fastelavnsboller. Fastelavnen var sidste chance for at blive 'fedet op', inden fasten begyndte, og her spiste man fin og god mad. Selv om fasten blev afskaffet sammen med katolicismen i 1536, fortsatte traditionen med den fede mad. I 1800-tallet kunne man få specielle fastelavnsboller med rosiner, sukak og kardemomme, der mest mindede om julekager. Fastelavnsbollen, som vi kender den i dag, blev først introduceret i starten af 1900-tallet. Foto: Bagersvende fra Emmerys er klar med nye forsyninger af fastelavnsboller. Ukendt fotograf 15. februar 1942

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Bagsiden

Skriv selv med på AarhusWiki

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé. Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie. Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Roderi i husnumrene førte til engelsk system

AARHUS-HISTORIE: Aarhus er vokset vældigt gennem de seneste 200 år. I 1844 var byen en lille købstad med ca. 7800 indbyggere. Nu er det en moderne storby med 323.893 borgere i 2014. Denne store vækst har med tiden ændret mange ting i den gamle stad – blandt andet det bygningsnummersystem vi i dag tager som en selvfølge.

I 1680'erne fik Aarhus sit første bygningsnummersystem. At give bygningerne numre gjorde det nemmere at holde styr på grundtakssten, som var en form for ejendomsskat. I 1761 blev nummersystemet revideret for at blive tilpasset brandtaksationsprotokollerne. Brandtaksationsprotokollerne bestemte, hvor meget folk kunne få udbetalt i brandforsikring i tilfælde af brand.

Selv om de århusianske huse nu havde officielle numre, figurerede de ikke i gadebilledet. Husnumre optrådte kun på de papirer, der var tilknyttet ejendommen. Man boede ikke i Rosensgade 15, men i huset ved siden af slagteren, på hjørnet af Studsgade og Klostergade eller i Høegh-Guldbergs gård. Og hvis det stadig kneb med at finde vej, kunne man jo altid spørge nogen om hjælp. Aarhus var simpelthen ikke så stor, at det var nødvendigt med husnumre for at kunne finde rundt.

Fra 1 til 936

For knap 200 år siden blev det århusianske husnummersystem revolutioneret. I 1827 besluttede stiftsamten, at alle huse og gårde skulle have et tydeligt nummer, som skulle males over indgangen til huset. Bag beslutningen lå et ønske om at gøre panteregisteret mere pålideligt.

Store Torv er et af de steder i Aarhus, som aldrig har haft et hus med nummer 13. Mellem nummer 11, der indtil 1985 lagde hus til biografen Kosmorama, og nummer 15 findes blot Maren Smeds Gyde. Foto: Børge Venge, 21. september 1963, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

Nummersystemet var dog noget anderledes, end det vi kender i dag. Eksempelvis svarede nummer 67 til Mejlgade 36, mens nummer 488 svarede til Fiskergade 25. Bygningerne omkring det nuværende Bispetorv og Kannikegade fik fra

nummer 1 til 11. I Skolegade fortsatte man med nummer 12 og sådan gik det ellers op, til der ikke var flere huse indenfor bymurene.

I 1829 da nummersystemet var helt gennemført havde Aarhus bygninger fra nummer 1 til 936. Alle de bygning

ger der blev opført efter 1829 fik fortløbende numre. Derfor havde husnumrene over 936 ingen tilknytning til en bestemt gade, men var bare det næste nummer i rækken. Aarhus var i 1800-tallet en by i konstant vækst, og det nye system blev hurtigt

uoverskueligt. I 1859 havde byen 1124 nummererede huse, mens dette tal ti år senere var vokset til 1388 huse.

Der var brug for en revidering af husnummersystemet for at gøre det mere overskueligt. Kommunen hyrede i 1869 landinspektør

Troels Wilhelm Honum til at lave det nye system. Honums nummersystem blev udviklet efter engelsk inspiration, hvor de enkelte veje fik deres eget sæt numre. Højre side fik lige numre, mens venstre side fik ulige numre. Hvad der var højre og venstre side blev bestemt ud fra, hvordan man stod, når man havde ryggen mod centrum. Bygningsnumrene blev startet fra den del af vejen, der var tættest på byen.

Nummer 13

Honums nummersystem gjorde det meget mere overskueligt at finde vej efter husnumre. Der var dog et problem med det nye system: tallet 13. Folk ønskede ikke at bo i nummer 13, da det ifølge gammel overtro var et uheldigt tal. Indtil 1869 var der kun én uheldig familie i Skolegade, som måtte tage til takke med nummer 13, men efter 1869 kom der flere huse med nummer 13. Kommunen havde forudset problemet og tog derfor sine forholdsregler. De steder, hvor byens borgerskab boede, blev nummer 13 simpelthen sprunget over. Kommunen forventede, at de ville brokke sig og undgik derfor at skabe problemet. Så heldige var de fattige ikke. De måtte klare sig med at bo i nummer 13. Senere hen har mange gader fået nummer 13, men der findes stadig gader, hvor beboerne kan slippe for at bo i det uheldige husnummer.

LÆS MERE

AarhusWiki.dk

Her kan du læse mere om byens forvandling fra lille købstad til moderne storby.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Robert Fiskers fantastiske fortællinger

LOKALHISTORIE

AARHUS: Den århusianske forfatter Robert Fisker elskede at fortælle historier. Den evne har gjort ham til en af de mest læste børnebogsforfattere gennem tiderne. Stadsarkivet har netop med begejstring sikret sig mange af Fiskers originale manuskripter.

Robert Fisker blev født i 1913 i København, men han kom i en tidlig alder til Aarhus. På dette tidspunkt var der intet, der tydede på, at Fisker skulle blive forfatter. Faderen var snedkeruddannet, og moderen havde et mejeriudsalg i nærheden af bopælen på det ydre Frederiksbjerg. Der blev knoklet i det lille hjem, og bøger var ikke noget, familien brugte hverken tid eller penge på.

Stiften åbnede porten

Den lille Robert var dog begunstiget med en livlig fantasi, og han elskede at fortælle historier. I ungdomsårene forsøgte han flere gange at få sine historier udgivet. Han sendte de små fortællinger til den tids store børne- og ungdomsmagasin, det nu heden gangne Børnenes Ugeblad, men historierne blev alle afvist.

Århus Stiftstidende var de første til at åbne spalterne for Fisker. På dette tidspunkt var Fisker ansat som kontorelev på Jernkontoret A/S. Søm kunne han ikke slå i, så det var udelukket at gå i faderens fodspor. Kontorarbejdet interesserede ham ikke synderligt, men her var fri adgang til skrivemaskiner - et uundværligt redskab for den unge forfatterspire.

Middelalderhelte

Succesen fortsatte for Fisker. Han blev efter kort tid kontaktet af forlaget Arnold Busck, der ønskede at udgive hans første roman 'Tidernes Morgen'. Året var 1935, og Fisker var blot 22 år.

Robert Fisker spillede en væsentlig rolle i Danmarks Radios store julekalendersatsning Jul i Gammelby, som blev filmet i smukke og velegnede omgivelser i Den Gamle By. Fotograf Jørn Timm, 7. feb. 1979 i Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

Fisker opgav efter få år jobbet på Jernkontoret for i stedet at begynde at læse til lærer. I 1944 blev han ansat på Samsøgades Skole, og det var et arbejde, som fik afgørende indflydelse på hans forfatterskab.

Fisker kom til at arbejde med læsesvage elever. Han indså hurtigt, hvor svært læsesvage og ordblinde børn havde det i skolen. De følte sig ofte mindre værd og uden for fællesskabet med de normalt læsende børn. Udviklingsmæssigt og intellektuelt var de fuldt ud på højde med de andre børn, så det var ikke nogen gangbar idé blot at stikke dem bøger til yngre alderstrin.

I undervisningen drog Fisker mange nyttige erfaringer. Væsentligst var måske erkendelsen af, at alle børn fik en fælles oplevelse af samme

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet - og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

historie, når han enten fortalte den eller læste den højt.

Fisker fortalte ofte børnene om sin nære ven, gråspurv Peter Pjusks, mange farefulde oplevelser, og han skabte et helt univers om den lille flyvende ven, som eleverne hurtigt blev fortrolige med.

Fisker begyndte at skrive Peter Pjusks oplevelser ned. Men han erfarede, at det var svært at skrive let og forståeligt. Eleverne blev brugt som prøveklude, og deres reaktion var ikke til at tage fejl af. Han måtte skrive bogen om tre gange, før han fandt melodien, og skabte bøger som alle eleverne med interesse læste.

Fiskers arbejde for de læsesvage elever skulle vise sig at blive et stort gennembrud for det læsepædagogiske arbejde i skolen. Som anerkendelse blev Fisker på sin 60 års

fødselsdag optaget som æresmedlem af Læsepædagogerne Landsforening.

Forlagene var til at begynde med lunkne overfor Fiskers børnebøger, men da han først fik foden indenfor, udeblev succesen ikke. Mange har nok læst historierne om Peter Pjusk, men også 1300-tals helten Mikkel Ravn blev en bragende succes. Mod slutningen af 1980'erne havde hans mange udgivelser, omkring 150 i alt, rundet et samlet oplagstal på en million, og han modtog i denne periode over 700.000 kr. i bibliotekspenge - om året!

Jul i Gammelby

Robert Fisker var også en af hovedmændene bag en af Danmarks Radios mest populære julekalendere, Jul i Gammelby. Sammen med Franz Berliner

og Jørn Birkhold skrev Fisker et manuskript med rod i traditioner og gamle dage tilsat rigelige mængder nostalgi. Det var højst utraditionelt for tiden, hvor udgangspunktet ofte var hverdagens nære problemstillinger.

Jul i Gammelby blev en kæmpe succes. Danmarks Radios mission med at samle hele familien om julekalenderen lykkedes - måske for første gang. Også Den Gamle By, som lagde huse til dele optagelserne, fik stor opmærksomhed og mange besøgende på grund af julekalenderen.

LÆS MERE

aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om den populære forfatter Robert Fisker

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Danmarks ældste handelsskole bliver 150 år

LOKALHISTORIE

AARHUS: Århus Købmandsskole har i 150 år sørget for, at unge århusianere har fået en god og solid handelsuddannelse. Skolen var den første af sin art i Danmark, og den blev et forbillede for den bølge af handelsskoler, som efterfølgende skød op.

Vi skruer tiden tilbage til 8. marts 1865 – altså for nøjagtigt 150 år side. Aarhus var i en rivende udvikling. Etableringen af en moderne havn og jernbanen gjorde efterhånden byen til Jyllands naturlige handelscentrum. Den nye position krævede stadig mere af den nye generations unge, og for at udnytte mulighederne måtte der mere uddannelse til.

Tre år tidligere havde en gruppe af byens købmænd dannet Aarhus Handelsforening. Man måtte stå sammen for at være stærk. Aarhus Handelsforening begyndte i 1864 at arbejde for etableringen af en lokal handelsskole. Handelsforeningens foregangsmand i denne sag, købmændene Emil Secher, M.R. Koppel og N.H. Larsen, arbejdede for at etab-

lere undervisning for unge handelsbetjente og lærlinge. Undervisningen skulle foregå i aftentimerne, da eleverne jo fortsat skulle arbejde. Opbakningen var god, og 36 elever kunne tage plads på skolebænken, da den første undervisningsgang blev afholdt 8. marts 1865.

Mundret kan man ikke kalde skolens navn, Aarhus Handelsforenings Aftenskole, men det var jo sigende for tilhørsforholdet. Skolen fik lokaler på borgerdrengeskolen i Vestergade, hvor også skolens forstander J.J. Olsen arbejdede som overlærer. Skolen flyttede i 1872 til lokalerne i Paradisgades skole, efter at Olsen to år forinden var blevet forflyttet hertil.

Aarhus viste vejen

Erfaringer fra Aarhus viste, at det var muligt at skabe en levedygtig handelsskole. Med udgangspunkt i Aarhusmodellen bredte handelsskolebevægelsen sig ud over landet. Først til Horsens, Aalborg og Hjørring, og i 1881 nåede bevægelsen også helt til hovedstaden.

Handelsforeningens handelsskole kom dog hurtigt til at stå alene på et afgørende punkt. I 1891 gik andre jyske handelsskoler sammen om at lave en fælles plan for handelsskoleundervisningen. Striden gik specielt omkring skoleforløbets varighed. På de andre skoler tog forløbet tre år, men i Aarhus måtte eleverne igennem fire år, og det agtede forstander J.J. Olsen ikke at ændre på. Konsekvensen blev, at de århusianske elever ikke fik et afgangsbevis, som eleverne på de andre jyske handelsskoler. Dette forblev et stridspunkt frem til 1901, hvor Handelsforeningen valgte at afskedige forstander J.J. Olsen.

Den nye forstander Søren Pedersen bragte på ganske elegant vis orden i sagerne. Eleverne kunne nu forlade skolen efter tre år dog uden

Færdigheder inden for maskinskrivning og blindskrift var efterspurgt af erhvervslivet, så eleverne på Aarhus Handelsforenings Aftenskole øvede ihærdigt på de fornemme L. C. Smith skrivemaskiner. Fotograf ukendt, 1939, i Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

eksamen, eller tage det fjerde år med en afsluttende officiel eksamen. For at blive indstillet til eksamen skulle eleven dog både være »flink og dygtig«.

Dygtige og umuliusser

Søren Pedersen blev i 1929 afløst af Holger Schou. Han var forstander frem til 1959, og under Schous ledelse tog skolen store skridt i retning mod den købmandsskole, vi kender i dag. Undervisningen blev specialiseret mod erhvervslivets behov. I 1930'erne bestemte Handelsministeriet, at handelsskolerne skulle opdeles i tre hovedlinjer inden for butik, kontor

og real- og præliminæreksamen.

I 1950'erne skete en yderligere specialisering med linjer inden for apotekerlærer, bankfunktionærer og en korrespondentlinje henvendt til dygtige kvindelige kontorelever med en god realeksamen.

Det tilfaldt nu ikke alle at få en god eksamen. Forstander Schou tordnede bemærkelsesværdigt og hårdt til skolens afslutning i 1947 mod eleverne. I Stiftens var følgende gengivet. »I fjor havde vi i Skolen det hidtil dårligste resultat, men i Aar er det endnu ringere. Selv Umuliusser kan i Dag faa høj Løn, men

det vil ikke blive ved at være saadan. Hvad Aarsagen nu end kan være, har Viljen til at gøre et Arbejde været alt for ringe i Aar. Det gælder navnlig Klasse 4D i Linie A.«

Ledelsen handlede prompte. Undervisningen blev flyttet fra aften- til dagtimerne, og man samlede den på en og samme dag. Foruden de timeansatte lærere blev også tre adjunker fra Den Jyske Handelshøjskole ansat.

De følgende år steg optaget af elever. Pladsen var trang på Paradisgades Skole, og der måtte undervises på flere andre skoler rundt om i byen.

I 1962 købte Handelsforeningen den smukke Chri-

stiansgades Skole af Aarhus Kommune, og undervisningen blev samlet her. I 1970 fusionerede skolen med Århus Købmandsskole og tog efterfølgende navneforandring efter fusionspartneren. Århus Købmandsskole var i 1905 oprettet under navnet Den Jyske Handelshøjskole. Købmandsskolen holdt til i Christiansgade Skole frem til 2004.

→ aarhuswiki.dk

Læs mere

Her kan du læse mere om Aarhus' uddannelsesinstitutioner

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Nattergalen var for svær for teatrets stemmer

LOKALHISTORIE

AARHUS: Allerede længe inden Aarhus Teater åbnede dørene for publikum i september 1900, havde direktør Benjamin Pedersen lagt sig fast på, hvad Danmarks næststørste scene skulle have på sit repertoire. Først og fremmest danske klassikere, hvilket også afspejlede sig i teatrets arkitektur, hvor scener fra Holbergs »Maskarade« er gengivet på bygningens facade og Heibergs »Elverhøj« samt Hostrups »Genboerne« er forevigede i teatrets promenadefoyer. Derudover kom selvfølgelig internationale klassikere, ny dramatik og – ikke mindst – musikforestillinger.

Men kunne de synge?

I 1899 blev musikeren og komponisten August Enna (1859-1939) bedt om at skrive et musikstykke til Aarhus Teater. Enna havde i 1884 skrevet sin første opera, og planen var nu, at han skulle skrive en opera over H.C. Andersens eventyr »Nattergalen« til opførelse ved teatrets åbning.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

I Aarhus Teaters arkiv ligger en samling breve fra Enna til direktør Pedersen, hvor man kan følge processen og de vanskeligheder, komponisten stødte på. Han var i januar godt i gang med stykket, og tekstforfatteren P.A. Rosenberg havde gjort et godt stykke arbejde. Men da Enna overhørte de skuespillere, som var tænkt til hovedrollerne, måtte han ændre sine planer.

Deres sangtalenter stod ganske enkelt ikke mål med værkets musikalske krav. Så han anså, at det både for teatrets og hans egen skyld var mest hensigtsmæssigt at opgive »Nattergalen« til fordel for den mere letbenede »Prinsessen på Ærten«.

Bøvl med besætningen

Stadig voldte besætningen problemer. Flere af skuespillerne kunne ikke synge, en af herrerne var for tung til at spille prinsen, en af damerne muligvis for tyk til at være prinsesse, en anden var ikke køn nok, og et par andre var enten for gamle eller for unge til diverse roller. For at få processen i gang bad Enna direktør Pedersen om »at rette Dem saa meget efter mig, som det er Dem muligt«. Det gjorde direktøren så, dog ikke da det kom til Ennas opførelse til at lade en kvinde spille prinsens rolle!

»Prinsessen på Ærten« blev opført på Aarhus Teaters åbningsaften den 15. september 1900 og var en udmærket succes. At den kun blev opført otte gange, skyldtes hovedsageligt, at den var dyr i drift og at man hurtigt skulle have gang i et skiftende og bredt repertoire for at binde det aarhusianske publikum til det nye kulturhus.

Tradition for musik

Med Ennas forestilling var grunden lagt for den stadig spillelevende tradition med folkelige musikforestillinger

Det var den 14. sæson siden 1901, at Aarhus Teater lod tæppet gå for »Frøken Nitouche« i marts 1938. Denne gang med Gerda Gilboe (1914-2009) i hovedrollen. Gilboe var fast i ensemblet fra 1936, men drog til København og blev operettestjerne i 1943. Hun vendte siden jævnligt tilbage til Aarhus, primært i musikalske gæstroller. Hun spillede Frøken Nitouche på Aarhus Teater igen i 1948 og sidste gang i 1958. På billedet ses Gerda Gilboe til (lille) hest under prøverne på den sidste opsætning af forestillingen. Ukendt fotograf, Århus Stiftstidende 1958.

scene og orkestergrav. De seneste årtier har en ny genre vundet indpas på den aarhusianske landsdelsscene; teaterkoncerten er blevet et nyt musikalsk varemærke på Bispetorv.

De nye tider betyder ikke nødvendigvis, at teatret dropper de gamle traditioner. I 1914 spillede man første gang Bernard Shaws »Pygmalion« med blomsterpigen Eliza og Professor Higgins på Aarhus Teater. Stykket er siden gået jævnligt over scenen, og blev siden omskabt til musicalen »My Fair Lady«, der blev spillet på Aarhus Teater i 1983. Fra d. 20. marts går den igen over byens store scene og fortsætter således teatrets musikalske tradition med både at tage fat i det gode fra fortiden og tegne det nye for fremtiden.

→ aarhuswiki.dk

Læs mere

Her kan du læse mere om Aarhus Teaters historie.

på Aarhus Teater. Allerede senere samme sæson, i februar 1901, opsattes »Frøken Nitouche« første gang på Bispetorv i Aarhus. Det skulle blive den mest spillede musikforestilling på Aarhus Teater, og da tæppet gik ned for Nitouche for sidste gang i sæsonen 1958/59, havde den gået

over Store Scene i alt 234 gange foran et trofast tilbagevendende publikum.

Med »Elverhøj« og »Sommer i Tyrol« over »Den glade enke« til »Chess«, »Cabaret« og »Les Misérables« har Aarhus Teater alle dage haft stor succes med sine skiftende musikforestillinger. Tonerne

fra både vaudeviller, kabareter, operaer, operetter og musicals har igennem tiden fyldt scenen og salen. Behovet og succesen var så stor, at musikken voksede ud af teatrets hus og blev til Aarhus Symfoniorkester og Den Jyske Opera. Begge dele tog sit udspring fra Aarhus Teaters

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Bispetorget skal ordnes så smukt som muligt

LOKALHISTORIE

AARHUS: Tidligere på måneden var Aarhus Teater vært for et stormøde om Bispetorget fremtid. Her præsenterede Landskabsarkitekt Schönherr et spændende bud på fremtidens indretning af torvet som et kulturelt samlingssted. I så tilfælde vil det ikke være første gang, torvet vil gennemgå store omvæltninger.

Selvom »Bispetorget« umiddelbart lyder gammelt, blev torvet etableret mod slutningen af 1800-tallet. Først i forbindelse med frilæggelsen af domkirken i 1921 fik det sin nuværende form.

Området havde før reformationen været bebygget med huse til de præster, der sad i domkirkens kapitel og bar navnet kannikker. De boede i kannikegårde langs Kannikegade og i det fælles kapitelhus midt på Bispetorget. Kapitelhuset var bispegård indtil 1881, hvor G. P. Brammer forlod bispeembedet og Aarhus Byråd først købte og siden nedrev bygningen.

Tilbage stod en karré, om trent hvor rytterstatuen af Christian 10. står i dag. Her lå byens berømte samlingspunkt Café Rozzi, hvor man kunne se kendte ansigter som Hans Broge og Otto Mønsted indtage deres formiddagskaffe.

Andelsbøndernes bevægelse

I 1915 opkøbte Jydsk Andelsfoderstofforretning karréen med en plan om at lade foreningens nye hovedsæde opføre der. Andelsfoderstofforretningens nye bygning skulle både have spir og tårne og sågar forbindes til domkirken med en bue.

Det faldt ikke i god jord blandt aarhusianerne, og en protestbevægelse mod byggeplanerne voksede frem. Det var borgernes kamp mod bønderne, for andelsbevægelsen var i forvejen ikke syn-

Mange drømmer om, at Bispetorget skal blive byens nye samlingssted, således som det var til den første alsang i juli 1940. Mange, mange tusinder af aarhusianere var stimlet sammen for at afsynge danske sange under kyndig ledelse af organist George Fjelrad. Fotograf ukendt, 19.8.1940, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

derlig populær i byens handelskredse.

Byrådet gik ind i sagen og forsøgte at omgøre byggeplanerne. Byrådet kunne sammen med private donatorer tilbyde andelsfoderstofforretningen 450.000 kr. for arealerne på Bispetorget, som i stedet skulle udlægges til åben plads. Af de 450.000 kr. kom hele 300.000 kr. fra private!

Tilbuddet blev pure afvist. I maj 1917 var Andelsfoderstofforretningen så langt, at planlægningen blev udbudt i licitation. Grundet 1. verdenskrig var der mangel på byggematerialer med store prisstigninger til følge. An-

delsfoderstofforretningen viste sig nu villige til at opgive byggeplanerne. Mellem 17.-23. juni 1917 skulle byrådet og andre interesserede skaffe 900.000 kr., for at forudsætningen for en frilæggelse ville være til stede. Missionen lykkedes. Sammen med Aarhus Privatbank skaffede byrådet af de 39 indsendte forslag 200.000 kr. blev indsamlet blandt byens borgere.

Frilæggelsen af Bispetorget

Efter købet af arealerne på Bispetorget var det hensigten, at området skulle »ordnes saa smukt som muligt«. Derfor udskrev Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse

en konkurrence, hvor landets kyndige arkitekter kunne byde ind på opgaven.

I kommunens bedømmelsesudvalg sad blandt andre Hack Kampmann og Erik Erstad-Jørgensen. 8. marts 1918 blev forslaget fra arkitekterne Thomas Havning og Holger Mundt udvalgt som vinder af de 39 indsendte forslag.

Efter konkurrencen samarbejdede vinderne og arkitekt Kühnel om udformningen af den endelige plan. Selvom planen hurtigt lå klar, gik der yderligere tre år, inden man kunne begynde frilæggelsen. Kommunen havde ikke råd til at udføre projektet, derfor diskuteredes den

billigere mulighed at nedrive ejendommene, fylde hullet og udjævne torvet.

Ved byrådsmødet 18. august 1921 blev frilæggelsen vedtaget. Løsningen medførte en sænkning af arealet omkring domkirken og opførelsen af støttemurene rundt om torvet, beklædt med sandsten. Torvet kom stort set til at se ud, som det gør i dag.

Det var en dyr løsning, og økonomien var endnu engang ved at vælte projektet. Anlægssummen var på 275.000 kr., hvoraf en borgerkomite betalte 100.000 kr., domkirken 25.000 kr. og kommunen skulle betale de

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

resterende 150.000 kr.

Det var i udgangspunktet mere, end byrådet kunne betale, men et yderst fordelagtigt lån i Privatbanken gjorde udgiften tålelig. Samtidig var mindst 175.000 kr. af planen arbejds løn, så med projektet kunne der skabes tiltrængte arbejdspladser i en tid præget af arbejdsløshed.

Tiden har siden sat sine spor på Bispetorget, der er blevet renoveret ad flere omgange. Senest i 2007, hvor sandstenene blev udskiftet og lamperne, der tidligere var blevet udskiftet, blev ført tilbage til et mere autentisk udtryk.

→ aarhuswiki.dk

Læs mere

Her kan du læse mere om Aarhus Teaters historie.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Storkommunen fylder 45 år

LOKALHISTORIE

AARHUS: Behovet for en kommunalreform var først og fremmest opstået på grund af de store ændringer i befolkningens erhverv og byernes vækst. Før kommunalsammenlægningen var der stort set ikke en ledig byggegrund i Aarhus kommune. I forstads- og omegnskommunerne bestod problemerne i, at deres små forvaltninger ikke kunne følge med det stigende omfang af kommunale opgaver. Befolkningstallet var stigende, og borgerne efterspurgte moderne service-tilbud. Elev kommune, som var den mindste af omegnskommunerne, bestod kun af 240 sjæle. Her var administrationen simpel, økonomien solid, men til gengæld manglede borgerne svømmehaller, sportsanlæg, biblioteker, moderne skoler, og der var udfordringer omkring trafik og miljø, som kommunen havde svært ved at løfte alene.

Allerede i 1939 var en kommunesammenlægning på dagsordenen, og Indenrigsministeriet havde givet grønt lys for afholdelse af folkeafstemninger for eller imod sammenlægning i forstads- og omegnskommunerne.

Prøveafstemningerne viste, at befolkningen generelt var positivt stemt for sammenlægninger, mens de valgte repræsentanter i sognerådene var kraftigt imod. De mente, at en sammenlægning ville svække det lokale selvstyre. Den endelige afstemningsdag blev sat til 29. april 1940, men man kom aldrig dertil. Krigen og besættelsen kom i vejen.

Indlemmelse eller ej

Efter krigen blev sammenlægningsplanerne genoplivet af blandt andet borgmester Svend Unmack Larsen, der nedsatte en 'Stor-Aarhus kommission'. Kommissionen skulle belyse fælles økono-

Før kommunesammenlægningen i 1970 markerede Ringvejen grænsen mellem Aarhus kommunes nordlige del og forstads-kommunerne. I 1957 var Aarhus kommune ved at vokse ud over sine grænser mod de tyndt bebyggede forstadskommuner. Fotograf Børge Venge, 05.09.1957, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

miske og administrative forhold i Aarhus kommune og forstads- og omegnskommunerne. Kommissionsarbejdet udmøntedes i en rapport i 1954, der dog gik relativt ubemærket hen. Rapporten søgte at tilgodese for manges interesser, og derfor blev anbefalingerne vage og ukonkrete. Væsentligst var det nok, at planen ikke indeholdt krav om at nedlægge de kommunale sogneråd og etablere ét byråd.

Fra 1955 begyndte befolkningstallet at stagnere i Aarhus kommune. Mange valgte at søge lykken i de mange nye parcelhuse, der skød op i forstadskommunerne. Her var

skatteprocenten tilmed også lavere. Udsigterne fik i 1959 Aarhus Byråd til at henvende sig til Hasle-Skejby-Lisbjerg kommune og senere til Holme-Tranbjerg kommune om at lade sig indlemme. Disse forsøg blev afvist, da forstads-kommunerne stadig ikke ønskede at afgive selvbestemmelse. Derudover hjalp det ikke, at daværende borgmester Bernhardt Jensen, konsekvent betegnede Aarhus kommune som 'centralkommunen'. Forstadskommunerne viste dog forståelse for Aarhus kommunes arealproblemer. Dette mente de kunne løses ved indlemmelse af

nogle ganske få sogne. I 1962 lykkedes det derfor at indlemme Skejby-Lisbjerg sogne, det nordlige Hasle, samt en del af Tilst og Vejlbj.

Sideløbende foregik der et kommissionsarbejde i en meget bred arbejdsgruppe med repræsentanter fra Aarhus kommune og stort set alle forstads- og omegnskommuner. Selvom der således var et samarbejde, var dagsordenen fra forstads- og omegnskommunerne klar. De ønskede at bevare deres selvstyre.

Politikerne i forstadskommunerne var opmærksomme på, at befolkningstallet var vigtigt for at sikre en bæredygtig

økonomi, og dermed deres selvstyre. Der blev derfor igangsat store byudviklingsprojekter, ofte for lånte penge, i form af moderne kommunekontorer, sportsfaciliteter, skolebyggeri og udlejningsejendomme. Det var eksempelvis på dette tidspunkt, at Gellerup-planen blev igangsat i Brabrand-Årslev kommune, og store dele af den gamle landsby i Vejlbj-Risskov blev revet ned til fordel for en helt ny bydel med storhotel og indkøbscenter.

En by – én kommune

Lige lidt hjalp det. I maj 1967 vedtog folkettingen loven om

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

revision af den kommunale inddeling. Loven byggede på princippet: én by, én kommune. Loven indeholdt en bestemmelse om, at der skulle foretages en særlig undersøgelse af de befolkningsmæssige, erhvervs- og økonomiske forhold i Aarhus, Ålborg og Odense. Konklusionen var klar: Aarhus kommune, forstadskommunerne og omegnskommunerne måtte knyttes sammen politisk og administrativt. Kommunerne kunne dog ikke nå til enighed, og derfor tvang indenrigsministeren og Folketinget sammenlægningen igennem i maj 1969. Dermed forkastede man idéen fra 1939 om folkeafstemninger i forstads- og omegnskommunerne, og de efterfølgende politiske forhandlinger om sammenlægning. Den 1. april 1970 blev landets mest omfattende kommunesammenlægning en realitet. 150 kommunalpolitikere blev erstattet med 31, der alle blev placeret på Aarhus rådhus. Reformen satte rammerne for det geografiske, politiske og administrative landskab, som Aarhus kommune har i dag.

→ aarhuswiki.dk
Læs mere.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Flyene kom med fem års besættelse

LOKALHISTORIE

AARHUS: »Den 9. April om Morgenen blev Byens Indbyggere vækket ved Støjen fra store Sværme af rovgribske tyske Flyvemaskiner, der truende strøg hen over Byen.« Sådan blev besættelsen af Danmark i 1940 beskrevet, fra århusiansk perspektiv, lige efter krigens ophør.

Et enkelt af de tyske fly nødlandede på Vejlbymark, nord for vandtårnet, og trak en del lokale tilskuere. Fra flyene var de berømte flyveblade med »Oprop!« til danskerne blevet kastet ned over byen, men ellers lod tyskerne vente på sig eller skulle videre op i Jylland. De eneste blivende tyskere bestod foreløbig i tre armerede trawlere, der ankom til havnen om eftermiddagen og derefter fik udsejlingen fra havnen lukket.

Først dagen efter ankom omkring 250 tyske soldater til Aarhus. Officererne blev indkvarteret på Hotel Royal, de menige på Høegh Guldbergs Gades kaserne og Læssøesgades Skole, og der blev gjort klar til yderligere 200 på byens andre kaserner. De 180 danske soldater flyttede til vandrerhjemmet i Risskov og senere til Forsørgelsesvæsenets bygning på Vester Allé, den tidligere fattiggård. Tyskernes hovedkvarter blev indrettet i Regina-bygningen midt i byen.

Forordninger og regler

Imens fik de almindelige århusianere travlt med at indrette sig efter de regler, som byrådet og politimesteren udstedte i byens aviser. Fra første dag blev al udendørs belysning forbudt, og alle husstande skulle mørklægges hver aften. Al privat kørsel blev forbudt mellem solnedgang og solopgang, og fodgængere skulle i samme tidsrum iføre sig hvidt bind om armen eller hatten. Det blev også i de første dage forbudt at sælge alkohol, antagelig for at sikre ro og

Universitetets gamle hovedbygning på Ringgade blev ramt ved en fejl, da Royal Air Force bombede Gestapos hovedkvarter i Kollegie 4 og 5, 31. oktober 1944. Angrebet ramte Gestapo meget hårdt, men kostede også uskyldige liv, herunder 10 danske håndværkere. Byggeriets arkitekt C. F. Møller var også til stede i hovedbygningen men overlevede. Fotograf Børge Venge, Børge Venges arkiv i Stadsarkivet.

orden, et mantra der fra flere sider blev gentaget i aviserne.

Til at stå for roen indkaldte man fra 11. april 300 værnepligtige til hjælpepolitiet. Iført gul kedeldragt, skråhue og grønt armbind patruljerede de byen om natten, for at kontrollere mørklægningen og kørselsforbuddet, og traf de nogen, der ikke kunne gøre rede for deres færden, kunne de arrestere dem.

Udover forbud og varerationer var indkvarteringen af tyske soldater noget, der satte præg på dagliglivet i Aarhus. Antallet voksede støt i takt med, at Aarhus blev vigtigere for tyskerne. Specielt havnen var afgørende som mellemled i de store transporter mellem Tyskland og Norge. Det gik ud over skolerne, der blev taget af tyskerne en efter en. Fra

1942 måtte man indføre hver anden dags skolegang, og i begyndelsen af 1945 brød skolevæsenet helt sammen.

Sabotage og gengældelse

Med Augustoprøret i 1943 ophørte samarbejdet mellem byrådet og besættelsesmagten, og bombninger og angreb blev stadig mere almindeligt i byen. Heraf træder særligt nogle stykker frem.

De første sabotageaktioner var for alvor begyndt i marts 1943 og gik ud over tyske indkvarteringer. Allerede oktober 1941 lød de første store eksplosioner i byen, da Royal Air Force (RAF) bombede Aarhus Oliefabrik på havnen.

Tre år senere, 4. juli 1944, indtraf den såkaldte Havnekatastrofe. Et tysk skib var i færd med at laste ammuniti-

on, da det pludselig sprang i luften. 150 tons ammunition eksploderede, og over 2000 fragmenter blev kastet op til 1000 meter væk. 33 blev dræbt og 250 såret, heraf mange havnearbejdere.

31. oktober 1944 foretog RAF igen bombninger i Aarhus. På opfordring af den jyske modstandsbevægelse angreb de Gestapos hovedkvarter i Aarhus, der lå i Kollegie 4 og 5 i Universitetsparken. Tyskerne var ikke forberedt – de første bomber faldt, før luftalarmen lød – og mange Gestapomænd blev dræbt og deres arkiv ødelagt. I alt døde 75 i angrebet, heriblandt 10 danske håndværkere, der arbejdede i hovedbygningen.

Som gengæld mod den tiltagende sabotage gennemførte det danske Schalburgkorps

en række sprængninger i byen. De ramte enkelte huse og forretninger, offentlige samlingssteder og administrationen. Rådhuset blev mål for flere bomber, og 29. august 1944 blev Aarhus Sporveje ramt. Med undtagelse af én gammel vogn blev samtlige byens sporvogne ødelagt.

Endelig om aftenen 4. maj var det forbi. Byen var befriet, og de 10.000 tyske soldater, der opholdt sig i Aarhus, kunne påbegynde afrejsen. Mørklægningsgardinerne kunne pilles ned, og beskyttelsesrummene igen indrettes til opbevaring.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Aarhus under besættelsen.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Fredens Torv – et fint, senklassicistisk gadeanlæg

LOKALHISTORIE

AARHUS: Fredens Torv ligner ikke sig selv i øjeblikket. Det smukke torv er gravet op på grund af vejarbejde, og man må trække cyklen. Det giver bedre tid til at lade blikket vandre rundt på omgivelserne, og gør man det, står det klart, at denne plads og den tilhørende Fredensgade er helt speciel.

Torvet og gaden udgør et sammenhængende anlæg, og skulle man fornemme, at der ligger en plan bag, er man på rette spor. Der er tale om det måske fineste senklassicistiske torve- og gadeanlæg i provinsen. De symmetriske bygninger, de pudsede facader og gader, der står lige som trukket efter en lineal, var noget ganske nyt. Det betød væk med bindingsværket og husrækker, der ikke stod på linje.

Fredens Torv og Fredensgade blev anlagt efter beslutning i 1849 som det første planlagte bykvarter i Aarhus uden for det gamle købstadsområde. Her bosatte velhavere og arkitekter sig i det mest moderne byggeri. Det var den tids Aarhus Ø.

Nogle af husene er ældre end 1849. De er ligesom vokset ud på siden af Mindegade, der var den første gade, der gik ned til havnen på den side af åen. Ældst er den gamle adelsgård Trods Katholm fra 1606, som kom til at præge Fredens Torvs ene side. Forskellige ejere udbyggede gården med de stadig eksisterende sidelænger og ikke mindst det smukke pakhuis, der har en pudset facade på torvesiden og synligt bindingsværk mod gården. Det har i dag adressen Fredens Torv 1-3. Gå ind i gården en dag og se det!

Pakhuset blev opført af brændevinsbrænder Søren Thomsen i 1847, og med ham er vi fremme ved det trekløver, der fik dannet det klassicistiske torv. Thomsen blev

Fredens Torv fotograferet fra Mindegade omkring 1930. Til højre i billedet ses lidt af adelsgården Trods Katholm, og i billedets midte ses pakhuset fra 1847. Trods Katholm og pakhuset var i flere år ejet af jernproducenterne A/S Brødr. Kier. Fotograf E.A. Ebbesen, Den Gamle Bys Billedsamling.

ledsaget af godsejeren på Moesgaard, politiker T.C. Dahl og advokaten og embedsmanden J. Chr. Hee. Hee var tilmed konstitueret borgmester.

De tre ejede det meste af jorden, og nu søgte de så bystyret om at slippe for bygningsafgift. Det mente de nok, de havde krav på, fordi de løb så stor en risiko. Det var byrådet enigt med dem i, hvad der ikke var så mærkeligt, da Hee behandlede sin egen ansøgning!

Uden for byen og koleraen

Navnet Fredens Torv hænger sammen med freden efter Trårskrigen 1848-1850 eller rettere sagt, hang det sammen med ønsket om fred, for da Hee som den første gik i gang med at bygge sit eget hus, var byen besat af tyske tropper. I 1850 var huset så færdigt, og

Hee flyttede ind i nummer 6. »Jeg har efter min egen Skønsomhed en af de smukkeste, og bedste og mest bekvemme, Bopæle i Byen«, skrev han i et brev. Da han også var kæmner, skulle byens borgere ud til ham for at betale kommuneskat, og det var de mindre tilfredse med. Helt derude!

Men den isolerede beliggenhed havde også sine fordele. I 1853 rasede en frygtelig koleraepidemi i Aarhus, der kostede mange døde. Brændevinsbrænder Thomsen trådte til og ryddede »nederste Etage i sit paa Fredenstov beliggende Pakhus til Beboelse for Familier, hvis Leiligheder paa Grund af Koleraen skal desinficeres,« som Stiftstidende skrev.

Første udlejningsejendom

Husene skød hurtigt op. To-

neangivende for stilen var arkitekten Hans Wilhelm Schrøder. Han tegnede også hjørneejendommen Fredens Torv 7 og Fredensgade 9, som regnes for byens første udlejningsejendom. Her boede berømtheder som kgl. bygningsinspektør Vilhelm Theodor Walther og »hedens opdyrker« Enrico Mylius Dalgas. Torvet fik også plads til telegrafstation, posthus og senere skole og børnehave.

Mod torvets vestside finder man de ældste eksempler i Aarhus på dybe grunde med forhus, mellemhus og baghus. Det gælder for de ejendommene, der blev anlagt i skellet mellem torvet og den senere Søndergade lige ved overgangen mellem Fredens Torv og Fredensgade. Også det var historisk.

Passer vi godt på torvet? Er vi klar over, hvilken perle

det er?

Indtil for nylig stod der et cykelparkeringsanlæg midt på gaden og spærrede udsynet. En nybygning gør forsøg på at bygge videre på huse-nes stil, men der er kommet en etage mere på og meget mere glas ind i facaden, hvorved synsoplevelsen er helt anderledes. Om føje år bliver Fredensgade og Fredens Torv en prominent passage mellem en ny rutebilstation og Dokk1. Så får vi forhåbentlig øje for de kvaliteter, gaden og torvet har, og som kan svækkes ved selv de mindste ændringer.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Fredens Torv, den oversete perle.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Byens spidser skabte Aarhus Oliefabrik

LOKALHISTORIE

AARHUS: Oliefabrikken AarhusKarlshamn har haft enorm betydning for Aarhus. Gennem mange år var den en af byens største arbejdspladser, og flere af direktørerne har efterladt sig markante aftryk i vores lokale historie. Nu forlader oliefabrikken området, hvor det hele begyndte. Den imponerende kontorbygning i M. P. Bruuns Gade er solgt til den københavnske hotelkæde Arp-Hansen Hotel Group.

I 1871 blev Aarhus Oliefabrik stiftet under navnet Aarhus Palmekærnefabrik. Man opførte en fabrik på Frederiksbjerg, og hurtigt blev udpresningen af olie fra palmekærner og en biproduktion af oliekager til brug i landbruget sat i gang. Flere af byens spidser skød penge i den nye fabrik, og på 'dåbsattesten' finder man således navne som Hans Broge, Otto Mønsted, Otto Langballe og Christian Kier.

Oliefabrikkens produkter flød hurtigt mod det givtige og ekspansive eksportmarked i Rusland. Allerede i 1880'erne byggede selskabet en oliefabrik i Liepāja, i det nuværende Letland, hvor det

Et smukt vue ned over M. P. Bruuns Gade før de gamle huse i 1942 blev erstattet af Aarhus Oliefabriks nye og modernistiske hovedbygning tegnet af den berømte arkitekt Palle Suenson.

Fotograf Børge Venge, ca. 1935, i Aarhus Stadsarkivs samling.

meste af maskineriet blev flyttet over. Resultatet var, at fabrikken i Aarhus sygnede hen.

Alliancen med Mønsted

Moderniseringerne i fabrikkens anlæg i Aarhus fortsatte dog. I 1890 blev der installeret et omfattende anlæg til elektrificering af belysningen. Tiltaget skabte frygt i byrådet, hvor flere af interessenterne i Aarhus Oliefabrik også havde plads. Det var ikke, fordi byrødderne frygtede bål og brand. Nej, de var bange for, at det kommunale gasværk mistede for mange og betydende kunder.

I 1892 blev selskabet omdannet til Aarhus Oliefabrik Limiteret, og fabrikken i Liepāja blev skilt fra som et selvstændigt selskab. Produktionen i Aarhus blev lagt an på margarineolie, sikkert under god tilskyndelse fra Otto Mønsted, som kunne bruge det nye olieprodukt til sin margarineproduktion – det senere så kendte OMA. Med

kemiingeniør M.C. Holst som teknisk leder blev produktionen udvidet kraftigt og forfinet bl.a. gennem udviklingen af nye fedtstoffer.

Samme år blev Frederik Lausen ansat som direktør. Af ejer kredsen havde Lausen fået besked på at udvide forretningen, og han tog fat på opgaven med imponerende ildhu. På mindre end 10 år udvidede Lausen fabrikken i Aarhus, etablerede en ny fabrik ved Hamborg, oprettede flere handelsstationer i Vestafrika og Sydøstasien samt oprettede et datterselskab i England. Aarhus Oliefabrik var blevet en stor international koncern.

I årene 1910-18 var Aarhus Oliefabrik på udenlandske hænder, da en engelsk industrimand havde aktiemajoriteten. Da aktierne blev sat til salg i 1918 stod Østasiatisk Kompagni, der ejede Sojakagefabrikken i København, parat til at købe aktiemajoriteten i den århusianske konkurrent. Direktøren Lausen

fik på halvandet døgn rejst den nødvendige kapital og købte aktierne tilbage, inden ØK kunne nå at komme til.

I begyndelsen af 1920'erne kom Aarhus Oliefabrik i økonomiske vanskeligheder. Virksomhedens voldsomme ekspansion og dårlige kontrakter gav kritik af Lausens dispositioner i bestyrelsen. I 1922 fratrådte Lausen sin post som bestyrelsesformand. Foranlediget af flere uheldige sager blev forholdet mellem bestyrelse og direktion frem mod midten af 1920'erne efterhånden så anspændt, at Lausen i 1926, efter 34 år, også trak sig som direktør.

Fabrikken i krigstid

Under de to verdenskrige var råstoffer en mangelvare, og Aarhus Oliefabrik blev derfor holdt kørende med erstatningsproduktioner. Under besættelsen havde fabrikkens direktør Thorkild Juncker (direktør 1927-1945) en tyskvenlig holdning. Da fabrikkens

havneanlæg blev bombet af de allierede i 1942, anså mange det derfor som en straf. Senere historieforskning har dog konkluderet, at fabrikken blot blev et offer for en af krigens tilfældigheder.

Efter 1945 blev havneanlægget udvidet og moderniseret flere gange, mens produktion i Jægergårdsgade ophørte i 1961. Aarhus Oliefabrik fortsatte udviklingen mod større og mere forfinet produktion, og selskabet fastholdt den stærke stilling på det internationale marked.

Aarhus Oliefabrik fik ry for at være en velfærdsorienteret virksomhed, da fabrikken bl.a. oprettede sine egne ordninger for social sikring af de ansatte forud for den offentlige lovgivning. Med sit sociale liv, sine mange ansatte og sin koncentrerede beliggenhed i store anlæg med eget kraftværk, udgjorde fabrikken næsten en by i byen.

I 2003 blev selskabet og dets filialer reorganiseret i

Aarhus United A/S. To år efter fusionerede virksomheden med den svenske gigant i branchen, Karlshamns AB, til den nye koncern, AarhusKarlshamn AB (AAK), med hovedkvarter i Malmø. AAK har i dag ca. 2500 ansatte fordelt over 25 lande, heraf ca. 200 i Aarhus.

RETTELSE

Trods Katholm fejlplaceret

I sidste uge bragte vi et billede af Fredens Torv, hvorpå der stod, at adelsgården Trods Katholm sås til højre i billedet. Som en vaks læser bemærkede, skulle der naturligvis have stået til venstre i billedet.

→ aarhuswiki.dk
Her kan du læse mere om byens historiske virksomheder.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Sabroe – et verdensnavn for kulde

LOKALHISTORIE

AARHUS: Sabroe var med fra starten, da kølemaskinen vandt indpas i slutningen af 1800-tallet. Firmaet har udført pionerarbejde indenfor køleindustrien, der er internationalt anerkendt. På Dynkarken i Aarhus midtby lå det iøjnefaldende hovedkvarter i en menneskealder.

Thomas Thomasen Sabroe er fætter til den århusianske politiker og samfundsagitor, Peter Sabroe. Han blev født i Silkeborg i 1863, hvor hans far arbejdede som købmand og handelsagent.

I 1890 overtog han farens engrosforretning i Silkeborg, der solgte mel, korn og jern. Efter et par år valgte han udelukkende at fokusere på salg af mejerimaskiner. Sabroe var opfindsom af natur, og han udviklede hurtigt maskiner såsom flødeeleveratorer og pasteuriseringsmaskiner, der ganske naturligt blev en del af forretningens varesortiment.

En fremmed til byen

I 1893 etablerede Thomas Thomasen Sabroe et maskinværksted i Kannikegade 12. Herfra blev der de næste par år lavet og solgt mejerimaskiner.

Virksomheden havde succes, og lokalerne i Kannikegade blev hurtigt for små. I 1896 købte han derfor det gamle sygehus på Dynkarken 12-14 – grunden hvor politistationen ligger i dag. Det gamle sygehus var blevet ledigt, da Kommunehospitalet på Randersvej stod færdigt i 1893. Det gamle sygehus blev erhvervet for 100.000 kr. ved salg af bl.a. diverse patentretigheder.

Umiddelbart inden købet af det gamle sygehus blev han i 1895 kompagnon med ingeniør Carl Gottlieb, som fungerede som teknisk leder i virksomheden. Omkring samme tidspunkt gik det op for Thomas Thomasen Sa-

Som følge af manglende udvidelsesmuligheder flyttede Sabroe sit hovedkvarter fra Dynkarken til Holme. Flytningen blev påbegyndt i slutningen af 1950'erne og afsluttet i 1969. Hovedkvarteret har stadig til huse i Holme. Foto: Børge Venge, 1962, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

broe, at en specialisering af produktionen var nødvendig af økonomiske og tekniske grunde. Således begyndte fabrikken at fremstille kølemaskiner. En sådan produktion var relativt ny i Danmark. Nu blev det muligt at opbevare og transportere letfordærlige madvarer over længere afstande. Efterspørgslen fra bl.a. levnedsmiddelindustrien efter den banebrydende teknologi var naturligvis stor.

Sabroe konkurrerede i Danmark kun med Tuxen & Hammerich i Nakskov samt et tysk firma. I modsætning til disse firmaer brugte Sabroes kølemaskiner kulsky-

re som kølemiddel, mens de andre brugte ammoniak og svovlsyre. Dette gjorde at Sabroe blev den foretrukne leverandør af mejerikøleanlæg i Danmark.

Den 29. juli 1897 blev firmaet omdannet til aktieselskabet Thomas Ths. Sabroe & Co. Det skete for at tilvejebringe kapital til ombygningen og udvidelsen af det gamle sygehus. Sabroe udviklede herefter produktionen, og i 1902 konstruerede de et skibskøleanlæg for DFDS. Efterfølgende blev Sabroes køleanlæg installeret i alle DFDS-skibe, hvilket var et væsentligt kvalitetsstempel

på firmaets produktion.

Den danske succes gik ikke ubemærket hen. I Jyllands-Posten blev det den 17. marts 1902 bemærket at »En maskine til fremstilling af kunstig is, bygget af Ths. Sabroe & Co., er leveret til Emiren af Bochara. En maskine af samme konstruktion er udstillet for tiden på den internationale fiskeriudstilling i St. Petersborg, hvor den har fået guldmedalje. Udstillingens højeste udmærkelse.«

Skiftedag

I 1903 stoppede Thomas Thomasen Sabroe som direktør. Dette skete efter flere års syg-

dom, samt et noget anspændt forhold til bestyrelsesformanden, den århusianske storgrosserer, Johannes Baune. Kontroverserne fortsatte dog, da Thomas Thomasen Sabroe stadig havde en del aktier i selskabet. Uenigheden bundede hovedsageligt i selskabets økonomiske forhold og valget af hans afløser, Theodor Hald.

Virksomheden var i økonomiske vanskeligheder i en periode efter århundredeskiftet. Fabrikken havde øget eksporten, men fortjenesten var lav pga. konkurrence fra den københavnske kølefabrik Atlas A/S. I 1910 kom det frem, at Theodor Hald,

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

bogholder Larsen og en Frk. Frederiksen havde bedraget firmaet for ca. 25.000 kr. Herefter fortsatte Carl Gottlieb som enedirektør. Dette fjernede den indre uro i firmaet, og samtidig steg den generelle efterspørgsel efter kølemaskiner. Således blev det konstateret på generalforsamlingen i foråret 1911, at fortjenesten i 1910 var større end noget foregående år, og bestillingerne strømmede ind. På det tidspunkt arbejdede 190 på fabrikken fordelt på dag- og nathold. Fremtiden så igen lys ud.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Sabroe og andre store Aarhus-virksomheder.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Slaget om Bispetorvet - Aarhus' befrielse 5. maj 1945

LOKALHISTORIE

AARHUS: I morgen aften er det 70 år siden, at de tyske styrker i Danmark overgav sig. Med ét var landet igen frit, og danskerne kunne så småt begynde at vende tilbage til livet før besættelsen.

De foregående måneder havde været hårde – i Aarhus såvel som i resten af landet. I takt med at tyskernes situation blev mere og mere desperat, blev de tysk-sympatiserende terrorgrupper mere og mere aktive. Det var de sidste krampe-trækninger.

Februar og marts 1945 blev Aarhus således ramt af adskillige alvorlige schalburgtageangreb. Alene over tre nætter i februar blev der sprunget bomber ved rådhuset, teateret og flere andre steder i midt-byen. Det var medlemmer af den såkaldte Petergruppe, der stod bag. Værst gik det ud over Guldsmedgade 1-9, der næsten blev helt ødelagt. Her havde gruppen placeret en blanding af almindelige bomber og brandbomber. Syv blev dræbt i eksplosionerne og et forbigående vidne skudt. Petergruppen forsøgte også at sprænge Skt. Clemens Bro – det mislykkedes, men mange bygninger i nærheden blev beskadiget.

Befrielsen

Kvart i ni om aftenen, fredag den 4. maj 1945, var det forbi. Som i resten af landet, gik aarhusianerne på gaden. Foran banegården og på Bispetorvet blev der sunget »Tipperary«, »Kong Christian« og »Der er et yndigt land«, og over hele byen blev der hejst flag. I vinduerne – efter fem års mørklægning – tændte man levende lys.

Morgenen efter vågnede aarhusianerne op til regn og haglbyger, og selvom det var en glædelig dag for de fleste danskere, fandt flere voldsomme episoder sted. Bare i Aarhus blev i alt 15 dræbt og omkring 50 såret i forskellige sammenstød.

Det gik værst for sig på Bispetorvet, hvor otte blev dræbt og 30 såret. I løbet af natten havde modstandsgrupper besat forskellige vigtige poster i byen, blandt andet rådhuset, og i Kannikegade 12 havde de indrettet hovedkvarter. Da en lille gruppe tyske soldater kl. 9.20 pas-

serede forbi her, udbrod der kampe. De varede næsten tre timer, og foregik tværs over Bispetorvet – hvor der kort forinden havde befundet sig hundredvis af civile, der fulgte med i modstandsfolkernes arbejde. En del af dem blev fanget i krydsilden, der også forhindrede redningsfolk i at nå frem. Efterfølgende var begge sider enige i, at skyderierne var en fejltagelse.

Stikkere og værnemagere

Det anslås, at omkring 2.000 modstandsfolk var parate til at gå i aktion i Aarhus 5. maj 1945. En del af

dem blev fra første dag beskæftiget med at afhente de danskere, der af forskellige årsager var havnet på modstandsbevægelsens interneringslister.

I Aarhus var der 712 personer på listen. Til at anholde dem blev modstandsfolk og politifolk inddelt i 70 grupper, hver med ansvaret for ti mand. Omkring 500 personer fra listen blev hentet i løbet af den første dag. Det var en blanding af stikkere, medlemmer af nazistiske organisationer, Hipo-folk og folk, der kunne tænkes at blive ofre for selvtægt. De fleste anholdte blev ført til Kanni-

kegade, hvor de blev modtaget med pibekonzert fra mange hundrede tilskuere.

Senere blev de interneret på Marselisborg Gymnasium. Flere af dem led i de første dage en hård medfart, og i hvert fald en enkelt døde under afhøringerne.

Hjemkomst, afrejse og gennemrejse

De 6.000-7.000 tyske soldater, der befandt sig i Aarhus ved befrielsen, begyndte at forlade byen 8. maj. De var kun én af mange grupper af mennesker, der i de dage enten

8. maj ankom et par hundrede engelske soldater til Aarhus. De blev modtaget som landets befriere. Her paraderer nogle af deres køretøjer igennem Ryesgade, tungt lastet med glade modstandsfolk, spejdere og en masse andre. Fotograf Poul Erik Sørensen, maj 1945. Besættelsesmuseet i Aarhus' billedarkiv

rejste fra, kom tilbage til eller rejste igennem Aarhus. Det var norske KZ-fanger, russiske og polske krigsfanger, tyske civile flygtninge, Sverigesflygtninge, medlemmer af de Danske Brigader osv.

Og så var der de længe ventede englændere. De ankom 8. maj, i form af et par hundrede mand af »The Royal Dragoons«. Via de Mezas Vej og Frederiks Allé kørte de til Rådhuset, og hele vejen blev de hilst velkommen af tusindvis af aarhusianere med danske og engelske flag. Da englænderne om aftenen skulle spise på Hotel Royal, var der forsamlet så mange mennesker, at en del af soldaterne måtte løftes ind af vinduerne.

Det var nogle kaotiske dage, der i starten af maj for 70 år siden – men det var en glædens tid. Selv AGF tilsmiledes af lykken: 6. maj vandt de 4-1 over Randers Freja.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om besættelsen og befrielsen

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Til ære for Kongen af Jylland

LOKALHISTORIE

AARHUS: Handelshøjskolen i Aarhus kunne i går fejre sit 110 års jubilæum. Den århusianske og jyske handelsstand kan i høj grad tilskrives æren for, at skolen kom til byen. Planerne og initiativet blev lanceret for at ære byens nestor Hans Broge.

Byhøvdingen eller Kongen af Jylland. Sådan omtalte man i samtiden den århusianske storkøbmand Hans Broge. Han fik succes – stor succes endda. Broge var født i Grenaa men slog sig ned som købmand i Aarhus i 1847. Han var blandt de største, i en periode hvor det var de enkelte, der ragede op over mængden og satte aftryk i tiden. Han opbyggede et imponerende forretningsimperium, var aktiv i politik og et aktiv for flere af datidens væsentligste århusianske foreninger.

I samtiden var Broge naturligt respekteret. I Aarhus Handelsforening havde formanden Johannes Baune, en anden stor århusiansk erhvervsmand, kæmpet for bedre uddannelse til handelsfolket. En stærkt stigende konkurrence fra det efterhånden mere og mere globaliserede verdensmarked skærpede behovet for mere og bedre viden. Tanken om en handelshøjskole var født.

Baune og handelsforeningen tog tanken til sig. Året var 1897, og det var efterhånden 50 år siden, at Hans Broge slog sig ned i Aarhus. Et handelsjubilæum for Kongen af Jylland var den perfekte anledning til at skubbe gang i projektet og få pengestærke århusianere engageret i sagen.

Under festivitets og skåltaler, for æresmedlemmet Hans Broge, igangsatte man en indsamling for at rejse kapital til det videre arbejde. Imponerende 57.800 kr. blev indsamlet – det var rigtig mange penge dengang.

Et jysk anliggende

Man var bevidste om, at handelsforeningen og byen ikke kunne løse den store opgave alene. Man flyttede projektet og det indsamlede beløb over i Den jyske Handelsstands Centralforening, hvor der blev nedsat et arbejdsudvalg med fremtrædende medlemmer fra flere jyske byer. Planerne mødte naturligvis mod-

stand. Uundgåeligt ville skolen jo trække handelseliten fra hele Jylland mod Aarhus. Det fik nogle til at fare i blækhuset.

I den hedengangne Horsens Avis stod følgende raptus mod planerne: »Navnlig Horsens har ingen Grund til at altid at gaa Aarhus Ærinde... det vil for alle Tilfældes Skyld være det Fornuftigste – rent ud at nægte at yde noget som helst Tilskud til Skolen.« På denne tid var der hård konkurrence mellem de jyske byer, og man ville nødtigt forære nogle fordele væk.

Centralforeningen fik en væsentlig alliancepartner i Aarhus Kommune. Byrådet så perspektiver i planerne, og stillede en ganske gratis

grund til rådighed på de nye arealer på Frederiksbjerg. Meget passende havde grunden adresse på den senere navngivne Hans Broges Gade. Betingelsen var dog, at kommunen skulle have 40.000 kr. i kompensati- on, hvis skolen forlod bygningerne.

Den oplagte arkitekt

Naturligvis valgte man Hack Kampmann som arkitekt. Han havde sammen med Charles Ambt udarbejdet byplanen for Frederiksbjerg, var kongelig bygningsinspektør for Nørrejylland og i øvrigt byens førende arkitekt med mange markante kvalitetsbyggerier bag sig.

Kampmann tegnede en skole bestående af tre bygninger – én ho-

vedbygning med to sidebygninger til henholdsvis personalebolig og gymnastiksal, som nænsomt blev placeret på den smalle grund.

Med aktiv hjælp fra de århusianske rigsdagsmænd, specielt socialdemokraten Harald Jensen, lykkedes det at få staten til at finansiere byggeriet med 50.000 kr. Eneste betingelse var, at der blev stillet en underskudsgaranti for skolens første fem leveår. Den leverede Den Jyske Centralorganisation og Aarhus Handelsforening i fællesskab.

Konge, prins og spidser

9. maj 1905 blev åbningen af Den Jyske Handelshøjskole markeret med pomp og pragt. Både kongen af Jyl-

land og Hans Kongelige Højhed Prins Christian var til stede sammen med et stort følge af spidser og fornemme herrer fra Aarhus og andre jyske byer. Den Jyske Handelshøjskole kunne til at begynde med tilbyde en fortsættelsesundervisning for handelsuddannede, der havde gennemgået og bestået den treårige handelskoleundervisning.

I 1939 introduceredes undervisning til handelshøjskolens diplomprøve (HD), der var tilrettelagt som et fireårigt aftenstudium. Med HD-studiet fik Den Jyske Handelshøjskole status af handelshøjskole i den forstand som vi kender i dag. Handelshøjskolen forlod endegyldigt bygningerne i Hans Broges Gade i 1968, hvor man flyttede op i det markante murstensbyggeri på Fuglesangs Allé.

Her kan du læse mere om Handelshøjskolen i Aarhus

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Handelshøjskolen i Aarhus

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Danmarks ondeste gade

LOKALHISTORIE

AARHUS: Da en københavnsk journalist i september 1950 kom en tur til Aarhus, valgte han at besøge den lille forfaldne gade Nygade mellem Vor Frue Kirke og Grønnegade. Gaden gjorde stort indtryk på ham, og han skildrede, hvordan gadens liv var præget af kriminalitet, vold, sortbørshandel og prostitution. I tilgift var der smugkroer på 20 ud af gaden i alt 31 adresser. Med journalistens ord var der her »mere hårdhed, ækelhed og fare« end i nogen anden gade i Danmark, og han tøvede ikke med i en efterfølgende forsidesideartikel i Ekstra Bladet at hævde, at »Dette er historien om Danmarks ondeste gade.«

I dag er gaden i sin historiske skikkelse væk. Til gengæld kender de fleste den nuværende røde boligbebyggelse med facader mod Vestergade. Den er resultatet af 1960'ernes kommunale sanering af Nygades små huse fra 1800-tallet. Oprindeligt drømte kommunale politikere og planlæggere om at bygge et 11 etagers højhus på stedet, for byens areal måtte dengang ligesom i dag udnyttes intensivt for at skabe plads til en støt stigende befolkning.

Disse saneringsplaner var på tidspunktet for journalistens besøg endnu i sin spæde begyndelse. Under krigen havde Aarhus Kommune opkøbt to huse med henblik på nedrivning, og i 1951-54 fortsatte yderligere opkøb. Samtidig var der i en periode i 1949-1950 faste politipatruljer om natten i hver ende af Nygade for at forhindre folk i at falde i kløerne på gaden farverige personligheder såsom Bisse-Anton, Kryster-Frands, Peter Langkniv og lommetyven Gangstjelen, der efter sigende kunne stjæle en tegnebog med tæn-

Nygade kunne umiddelbart virke idyllisk, men bag de forfaldne facader herskede en kriminel levevis præget af vold, sortbørshandel, prostitution og smugkroer. »Danmarks ondeste gade« forsvandt i årene 1959-65, og på stedet ligger i dag Arbejdernes Andels Boligforenings afdeling 72. Fotograf: Thomas Pedersen 1930, Thomas og Poul Pedersens arkiv i Aarhus Stadsarkiv. Gengivet med tilladelse

derne. Også de prostituerede havde tilnavne såsom Sorte Grete, Hønen, Loppe-Gudda og Husar-Anna.

Knyttede næver

Aarhus Boligkommission førte løbende bygningstilsyn, der dokumenterede husenes sundhedsfare og brandfare. I dag ligger rapporterne på stadsarkivet. I Nygade var der dårlige afløbsforhold, rådne og hullede gulvbrædder samt ødelagte mure. Så selv om gaden huse måske nok havde en historisk værdi og minde om dem i den nærliggende Møllestien (som dog også skulle saneres), så var mange af byens borgere givetvis enige om, at en bortsanering var

helt på sin plads.

Århusianerne advarede da også den københavnske journalist mod at besøge Nygade med ordene: »Der skal De ikke gå ned ... Vil De på smugkro, er der masser af andre steder byen over, men hold Dem fra Nygade!«. Det skræmte dog ikke journalisten. Sammen med sin fotograf besøgte han en af gadens smugkroer, hvor en øl og en snaps kostede to kr. for århusianere og tre kr. for københavnere. Besøget blev imidlertid hurtigt upopulært, da fotografen begyndte at tage billeder. Og da journalisten og fotografen kom tilbage dagen efter, måtte de hurtigt flygte fra knyttede næver og

onde ansigter.

Det skulle ligne Nyboder

I slutningen af 1950'erne fremkom forslaget om at opføre et højhus i 11 etager. Planerne indgik som del af en kommunal interesse i tiden for at modernisere det århusianske byrum med trafikvenlige og erhvervsvenlige anlæg. I dette kvarter forestillede de kommunale planlæggere sig, at kørebanen på Vestergade skulle gøres bredere gennem en total nedrivning af karréstrukturens 2-300 år gamle bygårde. Samtidig skulle den østlige del af Møllestien (hvor Lokalcenter Møllestien i dag ligger) nedrives og erstattes af en tanksta-

tion og et parkeringshus til 337 biler.

Projekternes realisering var dog afhængige af statslig økonomisk støtte i henhold til saneringsloven. Hos det statslige Saneringsnævn, som skulle bevilge støtten, var der ikke udpræget begejstring for et højhusbyggeri på det begrænsede areal klos op ad Vor Frue Kirke og Kloster. De 11 etager måtte derfor reduceres til to etager. I årene 1959-65 blev de sidste af Nygades huse nedrevet, og i 1965 blev det i Århus Stiftstidende konkluderet, at Danmarks ondeste gade nu var helt forsvundet.

Et nybyggeri kom først i gang i 1970, da Arbejdernes

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Andels Boligforening opførte den nuværende boligbebyggelse, afdeling 72, på stedet. Den fik form som funktionalistiske blokke i røde mursten og var tegnet af arkitekten Harald Salling-Mortensen. I hans øjne var der tale om en moderne fortolkning af Nyboder i København. Om denne ambition lykkedes, må nok være op til beskueren at afgøre.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om byens sol- og skyggesider.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Svane Hansen tabte kampen om lufthavnen

LOKALHISTORIE

AARHUS: I mandags præsenterede ingeniørfirmaet Grontmij deres rapport om en eventuel ny placering af en fremtidig lufthavn i Østjylland. På trods af at lufthavnsdebatten efterhånden har stået på i mere end en menneskealder, har Østjylland fortsat en lufthavn, der fra begyndelse blot var ment som en midlertidig løsning.

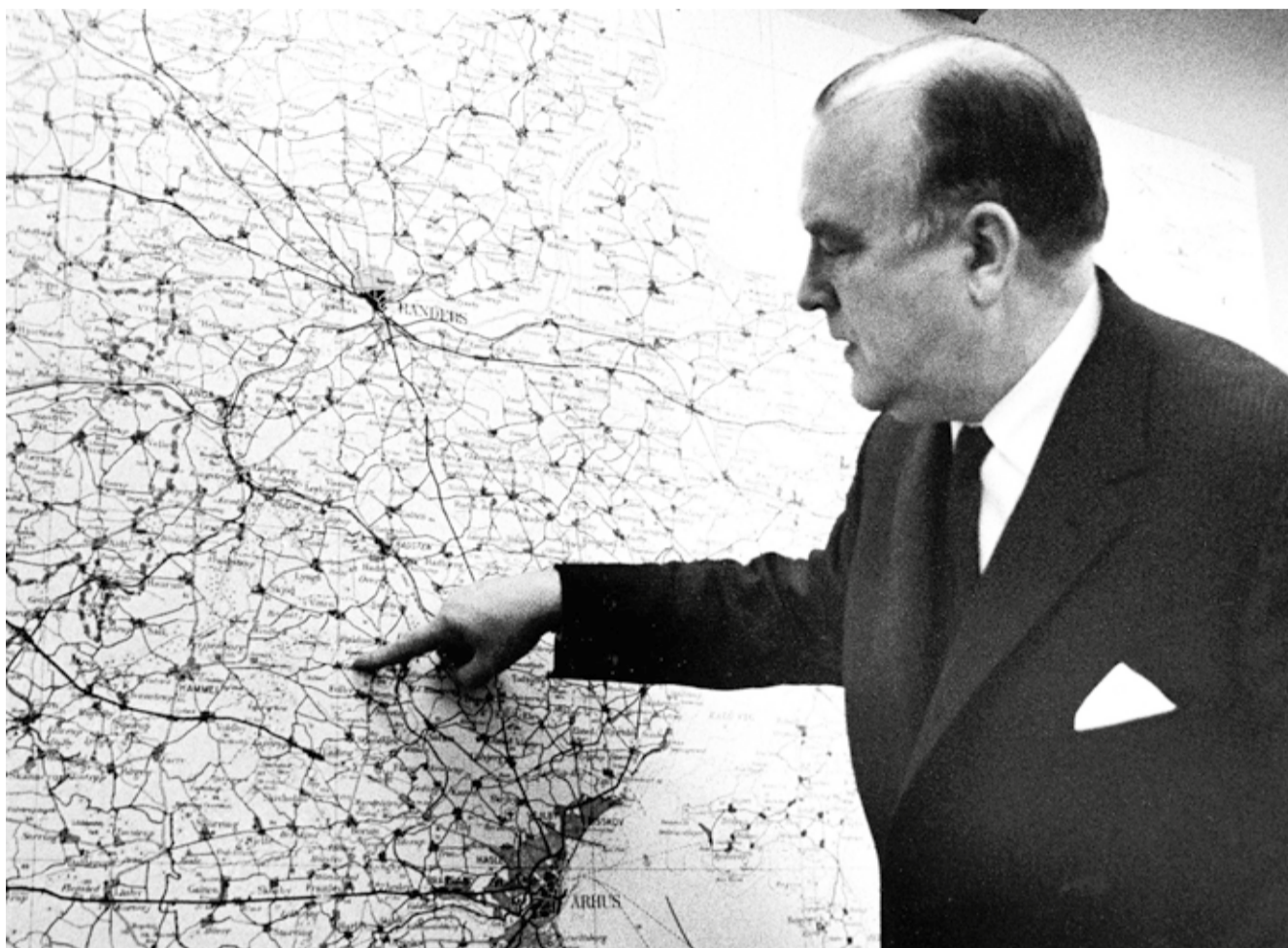
Tilbage i 1971 var en ny Østjysk lufthavn tæt på at blive en realitet. Aarhus Amtsråd havde godkendt planerne for etableringen, og lufthavnssagen blev båret frem af amtets borgmester Robert Svane Hansen. Ligesom de tidligere og efterfølgende forslag endte også dette i mølposen, og det var til stor skuffelse for Svane Hansen.

Foreningernes mand

Robert Svane Hansen blev født i 1910. Han voksede op i en lille lejlighed i Falstergade 42 med tre søskende, en hjemmegående mor, og en far der var skomager. Pengene var små, men det var det politiske engagement bestemt ikke. Både Robert og broderen Hans Christian – den senere statsminister H.C. Hansen – engagerede sig i den socialdemokratiske ungdomsorganisation.

I god tråd med sit politiske engagement var Svane Hansen også involveret i fagforeningsarbejde. I 1929 blev han udlært elektrikersvend, hvorefter han tog installatørexamen. Under sin læretid blev han formand for Elektrikerens Læringsforening, og fra 1930 sad han i bestyrelsen for elektrikerens fagforening – en forening han senere blev formand for.

Udover de mange hverv indenfor sit fag var han også aktiv i flere andre foreninger. Han var formand for Rehabiliteringsvirksomhedernes

Med Amtsrådets godkendelse udpeger amtsborgmester Robert Svane Hansen Tinning nær Hammel som lokalitet for Østjyllands kommende lufthavn. Foto: Børge Venge, 2. januar 1971, Fotosamling for Robert Svane Hansen, Aarhus Stadsarkiv

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Fællesrepræsentation og havde tillidsposter i Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse i forretningsudvalgene for landsforeningen til Gigtens Bekæmpelse og Landsforeningen mod Børnelamelse.

Lego kæmpede imod

Svane Hansen nåede at sidde i Aarhus Byråd i knap 25 år, inden han i 1970 blev borgmester for den nye Aarhus Amtskommune, der var et resultat af kommunalreformen samme år. En af Svane Hansens første mærkesager som amtsborgmester var netop lufthavnssagen. En rapport fra 1968 havde fastslået, at Hammel med et langt større opland ville være en strate-

gisk rigtig placering for en lufthavn i Østjylland. Svane Hansen kastede sig ind i sagen med vanligt engagement.

Amtet havde fået overdraget sagen fra de fem kommuner Aarhus, Randers, Silkeborg, Horsens og Skanderborg, som inden det nye storamts oprettelse allerede var i forhandlinger med ministeriet om en mulig løsning.

Svane Hansen arbejdede målrettet med sagen, og i 1971 fik han samlet et flertal i amtsrådet for Hammelplanen. Det var noget af en bedrift i det højst uensartede amt. Lokalt og specielt landspolitisk mødte sagen modstand. Ikke alle hammelborgere ønskede en støjende lufthavn tæt ved deres hjem,

og de lancerede en målrettet mediekampagne.

Sagen voksede, og den var ved at blive et kabinets-spørgsmål for den socialdemokratiske mindretalsregering. I regeringen var flere fremtrædende medlemmer og lufthavnstøtter herunder statsministeren J. O. Krag, Henry Grünbaum netop var valgt i Århus Amt.

Presset på regeringen blev blandt andet skabt, fordi Hammelplanen var en alvorlig trussel mod den nyoprettede Billund Lufthavn. Lufthavnen var oprettet på privat initiativ af Kirk-familien, stifterne af Legokoncernen, i utilfredshed med at de ikke måtte bruge militærets flyveplads ved Vandel til civil-

flyvning.

I Folketinget kunne der ikke skabes flertal for Hammelplanen, som derefter døde i et udvalg. Uden finansiering fra staten stod amtet selv med regningen på de estimerede 80-90 mio. kr. Lufthavnssagen blev herefter lagt død i de efterfølgende 20 år.

Anerkendelse trods alt

Udfaldet var en stor personlig skuffelse for Svane Hansen. Han mødte dog anerkendelse fra mange kommunalpolitikere, som mente, at amtets første borgmester havde ydet en indsats ud over det sædvanlige.

Trods skuffelsen fortsatte Svane Hansen med stort engagement sit arbejde som amtsborgmester. Hvis nogle havde troet, at Svane Hansen ville kæmpe Aarhus sag, måtte de tro om igen. Han førte politik ud fra egne idealer og hvad der var til amtets fælles bedste.

Amterne udviklede sig voldsomt i 1970'erne, og store og nye arbejdsområder såsom regionplanlægningen, administration af bistandsloven og undervisningstilbud på højere uddannelsesinstitutioner kom til. Det væsentligste område var naturligvis sygehusvæsenet. På dette område var Svane Hansen for centralisering, hvilket afstedkom mange ophedede debatter.

I 1981, midt i valgperioden, blev Svane Hansen syg, og sygdommen tvang ham til at trække sig fra posten som amtsborgmester. Robert Svane Hansen døde i 1984 og nåede derfor ikke at se en ny lufthavn i Østjylland blive en realitet. Om lufthavnsplanerne denne gang får mere luft under vingerne, må tiden vise.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om byens sol- og skyggesider.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Et hus for selverhvervende kvinder

LOKALHISTORIE

AARHUS: For nylig omtalte Århus Stiftstidende, at Dansk Kvindesamfunds Hus på Frue Kirkeplads nr. 1 netop er sat til salg for 94,5 mio. kr. Den palæagtige rødstensbygning i tre-fire etager var fra 1930 ramme om Dansk Kvindesamfunds møder og aktiviteter og var bopæl for 48 enlige og selverhvervende kvinder. Dette formål varede frem til 1991.

Historien bag Kvindernes Hus, som det også er blevet kaldt, begyndte for 100 år siden. I 1915 opnåede kvinder valgret, men oplevede dog langt fra fuld ligestilling. På arbejdsmarkedet kunne kvinder ikke forvente ligeløn, og på boligmarkedet var enlige kvinder ofte henvist til at bo hos familiemedlemmer. Derfor opstod hos Dansk Kvindesamfunds lokalafdeling i Aarhus en idé om at opføre et hus med billige boliger til enlige udearbejdende kvinder. Der skulle dog gå omkring et årti, før der kunne komme endeligt skred i planerne.

Indviet på kampdagen

Anført af bestyrelsesmedlem i Dansk Kvindesamfund fru Voldborg Ølsgaard blev der i 1928 igangsat et salg af aktier til et selskab, der skulle stå for

opførelse og drift af Kvindernes Hus. Selvom huset skulle være for kvinder, kom der også bidrag fra flere mænd. Aarhus Oliefabriks direktør Malthe Conrad Holst skød store summer i selskabet og blev næstformand for husets bestyrelse. Derudover leverede stadsarkitekt Frederik Draiby byggetegningerne. To år senere kunne huset endeligt indvies på Kvindernes Internationale Kampdag 8. marts 1930.

Det nyopførte hus blev fra starten et markant bidrag til Dansk Kvindesamfunds erklærede formål, som siden 1871 var at gøre kvinder til selvstændige medlemmer af familie og stat ved at give adgang for selverhvervelse bl.a. gennem bedre adgang til uddannelse og arbejdsmarked. Aarhus fik en lokalafdeling i 1886, og huset på Frue Kirkeplads blev fra 1930 ramme om debatmøder og en ungdomsklub. Beboerne bestod på den tid af flere kontorassistenter og bogholdersker. Af andre beboere kan nævnes en broderihandlerske, en modehandler, arbejdersker, telefonistinder, en massøse og en farmaceut m.fl.

Som et tilskud til driften blev der udlejet forretningslokaler i stueetagen, hvor der i de første år lå en herreekvi-peringsforretning og et meje-

Vestergade fik i 1986 nyt navn, da Kvindesamfundet ønskede at hædre kvindesagsforkæmperen Mathilde Fibiger med op-hængning af et nyt gadeskilt på gavlen af Kvindesamfundets Hus. Den uofficielle navneændring gav indtryk, og senere samme år opkaldte byrådet passagen vest for Kvindemuseet efter hende. Den kendes i dag som Mathilde Fibigers Have. Foto: Jørn Timm, 16. oktober 1986, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

riudsalg. Derudover blev Kloster Caféen – senere kaldet Restaurant Klostergården – drevet på stedet. Dansk Kvindesamfunds lokalformand, lærerinde Hulda Pedersen, var først imod servering af alkohol i huset. En restaurant uden alkoholbevilling var dog utænkeligt, så bevillingen måtte accepteres.

Vestergade fik nyt navn

Der var i flere årtier lange ventelister til husets boliger. Det ændrede sig dog i 1960'erne og 1970'erne med kvindernes øgede indtog på arbejdsmarkedet, der gav dem en øget uafhængighed og dermed et mindre behov

for den hjælp, som en bolig i huset kunne være. I stedet forsøgte en del kvindelig studerende nu at få en bolig, som i 1973 kunne lejes for mellem 170 og 300 kr. Der blev dog holdt fast i, at beboerne skulle være i arbejde på indflytningstidspunktet. I 1975 bestod beboerne af mange ansatte inden for sundhedssektoren svingende fra læger over sygeplejersker til hjemmehjælpere. Dertil kom bogholdere og bankansatte, lærere og kontorassistenter samt en husassistent, en servitrice og en slagteriarbejder. De øvrige aktiviteter i huset omfattede i 1970'erne kurser i fødselsforberedelse, femini-

stisk selvforsvar, tale- og mødeteknik og yoga.

Blandt aktiviteterne var også iøjnefaldende happenings. Ved 100-års jubilæet for Kvindesamfundets aarhusianske lokalafdeling i 1986 ophængte samfundet eksempelvis et nyt gadeskilt med navnet Mathilde Fibigers Gade på kvindehusets facade mod Vestergade. Det var en reaktion på, at Aarhus Byråd i 1980'erne afviste at opkalde en gade efter forfatteren og kvindesagsforkæmperen Mathilde Fibiger, som levede de sidste år af sit liv i Aarhus inden sin død i 1872.

Trods husets succes truede økonomiske problemer flere

gange dets eksistens, særligt i de første år. Aktionæren Malthe Conrad Holst skød flere gange mere kapital i huset, og inden sin død i 1951 testamenterede han sin ejerandel til Aarhus Universitet. Universitetet valgte dog i 1991 at sælge, og da Dansk Kvindesamfund ikke havde råd til at eje huset alene, måtte det afhændes. Siden da har huset været ejet af skiftende investorer og er nu altså atter sat til salg.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om kvindernes historie i Aarhus

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Bernhard Sindberg – kinesernes »århusianske Buddha«

LOKALHISTORIE

AARHUS: I 1938 reddede den blot 26-årige århusianer Bernhard Arp Sindberg omkring 6.000 kinesere fra den frygtelige Nanjing-massakre, japanernes brutale erobring af Kinas daværende hovedstad.

Massakren skønnedes at have kostet omkring 300.000 kinesere livet. På kinesisk bliver Bernhard Sindberg ofte omtalt som Mr. Xin – en ærestitel, som viser, at Sindberg havde hjertet på rette sted.

Også betegnelserne Vor frelser, Den største dansker og Den skinnende Buddha er blevet brugt om Sindberg. De ærefulde titler skyldes Sindbergs heltedådige humanitære redningsarbejde i den daværende kinesiske hovedstad, Nanjing, da Kina i 1937-38 var besat af japanerne og »Nanjing-massakren« fandt sted.

Sindberg blev født i Aarhus i 1911 i Schleppegrellsgade 4. Han voksede op i en velhavende og politisk bevidst familie med tre søskende og en far, osteforhandleren John Sindberg. Hans far drev en forretning på hjørnet af Frederiks Allé og Hallssti ved jernbanen i det dengang sydlige Aarhus. Faren blev senere redaktør for Uge-Avisen i Odder og trak familien med til Holsteinsgade 11, Odder.

Opdragelsen i hjemmet var

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Bernhard Sindberg under Dannebrogss beskyttelse på inspektionen i en flygtningelejr uden for Nanjing. Kilde: Wikipedia under fri licens. Leveret af Aarhus Stadsarkiv.

streng. Sindberg var elev på Kirkegaardsskole i Grønne-gade. Skolen findes ikke længere, men indgik i Forældreskolen i 1935. Han kom i lære

som skiltemaler hos den velrenommerede malermester Staalby på Frederiksbjerg, som tilligemed var formand for Arbejdsgiverforeningen i Aarhus.

Sindberg gjorde næppe sin uddannelse færdig, for i 1925, drevet af udlængsel og eventyrlyst, løb han hjemmefra og rejste ud i verden – fra USA i vest til Kina i øst.

Efter sin ankomst med skib til Kina i 1934 ernærede Sindberg sig ved at demonstrere danske rifler for kineserne og sidenhen som vagt i Nanjing for den danske entreprenørkoncern F.L. Smidths cementfabrik. Fabrikken var netop etableret, men som føl-

ge af krigens udbrud blev den rømmet for medarbejdere.

»Blod, blod og atter blod«

Sindberg virkede imidlertid også som chauffør for den engelske reporter Pembroke Stephens, som skildrede krigen og japanernes overgreb på kineserne. Første gang, århusianerne skulle få kendskab til Sindbergs liv og virke, var, da Aarhus Stiftstidende i november 1937 bragte en historie om en japansksoldats drab på Pembroke. En begivenhed, som Sindberg slap fra, og derfor kunne bevidne.

Som umiddelbart eneste dansker dokumenterede Sindberg via fotos og breve

krigen og overgrebene på civilbefolkningen.

»Ødelæggelserne er totale. Landsbyerne er nedbrændt og alt kvæg og fjerkræ bortført. Ligene flyder i gaderne og tjener som føde for de omstrejfende hunde og vilde dyr. Kun den ældste del af befolkningen er blevet skånet, og dem kunne man møde strejfende omkring i deres desperate søgen efter en smule føde. Du aner ikke, hvor der flyder blod alle vegne. Siden august har jeg dagligt haft rig lejlighed til at studere krigens rædsler. Blod, blod og atter blod.«

Således beskrev Sindberg den barske, gruopvækkende virkelighed i et brev hjem til

Danmark i februar 1938.

Heltedåden

For at undgå de japanske bombardementer fandt Sindberg og en tysk kollega, Karl Günther, som han havde mødt hos F.L. Smidth, på at flage på taget af den tomme fabrik med Dannebrog og det tyske hagekorsflag.

Japanerne nærrede respekt for tyskerne og undlod derfor at angribe bygningen. Da civilbefolkningen blev opmærksom på dette, søgte de tilflugt på fabrikken, og dermed var Sindbergs og Günthers redningsaktion i gang. Omkring 6.000 søgte tilflugt ved Sindberg og hans tyske kompagnon. Der blev oprettet et lille hospital på fabrikken for krigens kinesiske flygtninge, som her blev forsynet med mad, medicin og fornødenheder fra Røde Kors.

Japanerne tvang i 1938 Sindberg til at forlade Kina. Han rejste tilbage til Danmark og drog siden videre til USA. Inden afrejsen til USA inviterede en kinesisk delegation Sindberg til Geneve. Ved den lejlighed blev Sindberg udnævnt til Kinas nationalhelt.

Efter krigen blev Sindberg for kineserne et symbol på håb og fremtid midt i krigens mørke. I 2000 sendte Kina en vandrestilling om Nanjing-massakren til Europa. I maj samme år kom den til Aarhus, hvor den blev stillet op på Rådhuset.

Også i morgen vil der være rig lejlighed til at mindes Sindbergs heltedåd, når 65-året for Danmarks officielle anerkendelse af Folkerepublikken Kina markeres med et stort arrangement på Moesgaard Museum.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om kvindernes historie i Aarhus

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Da pengene samlede sig ved Europaplads

LOKALHISTORIE: Når Dokk1 åbner 20. juni, er det ikke første gang, at Aarhus har rejst markante bygninger i området ved Europaplads. I 1860'erne opførte byen på næsten samme sted sin egen børs og en toldbod. De to bygninger er i dag væk, da de i 1957 måtte vige pladsen for en færgeterminal med trinbræt til Grenaabanen og det 12 etagers BP-Hus.

Børsen og toldboden var begge et resultat af Aarhus' vækst i 1800-tallets sidste halvdel, hvor befolkningstallet mere end femdobledes fra 9.000 i 1855 til 50.000 i 1900. Havnen blev udbygget som kysthavn i 1840'erne, jernbanen blev anlagt i 1862 og fik forbindelse til kysthavnen via en svingbro over den gamle åhavn, og industrien voksede. Området ved Europaplads forandrede sig fra at være et perifert område af byen til at blive centrum for en strøm af varer. Kornhandler Oluf Galthen Bech mente derfor, at stedet var velegnet til en børs, hvor varer og værdipapirer kunne handles. Bech gik sammen med byens øvrige købmænd og Handelsforeningen og opførte med inspiration fra England en børsbygning, som under stor festivitas blev indviet 8. november 1866.

Toldvæsenet havde også fået behov for bedre forhold,

nu hvor havnen var knudepunkt for en stigende handel med udlandet. Aarhus havde i 1700-tallet haft en toldbod langs åen i en privatejet bindingsværksbygning, som nu findes i Den Gamle By, og i 1838 opførtes den første statsligt ejede toldbygning ved åmundingen, hvor det nuværende First Hotel Atlantic ligger. Efter ca. 30 år viste denne placering sig ucentral, og i 1869 opførtes derfor en ny toldbygning ved siden af børsen.

Lokale gik på børsen

Dokk1, der i dag bliver et centrum for viden og kultur, ligger altså på et sted, der i 1800-tallets sidste årtier var et centrum for udveksling af varer og kapital. Og ligesom Dokk1 i dag bliver en multifunktionel bygning, rummede også børsbygningen mangeartede funktioner. I bygningen var der en børsal, en ventesal for rejsende, et pakhuslokale, en vejerbod til at foretage vejning af varer, et administrationskontor for havnen og en restaurant.

Fra starten i 1866 kunne lokale virksomheder notere deres aktier, og det gjorde i de følgende årtier bl.a. Aarhus Privatbank, Odderbanen, Jysk Telefon, Aarhus Elektriske Sporvej og Ceres. Handelen foregik om eftermiddagen mandag-fredag,

Fra 1866 til 1920 havde Aarhus egen børs. Her blev der handlet aktier i lokale selskaber såsom Aarhus Privatbank, Odderbanen, Jysk Telefon, Aarhus Elektriske Sporvej og Ceres. Børsbygningen blev revet ned i 1957 og lå ved den kommende letbanestation på Dokk1. Fotograf: Emil Andersen Ebbesen ca. 1930 i Aarhus Stadsarkiv.

hvor Handelsforeningens medlemmer kunne byde på værdipapirerne. Nogen kom også for at læse nyhedsgrammer, som børsen formidlede fra Ritzaus Bureau, idet bl.a. politiske begivenheder kunne påvirke markedspriserne.

Også den nærliggende toldbygning blev indrettet funktionelt og blev tegnet af kongelig bygningsinspektør Laurits Albert Winstrup. Bygningen fremstod ved indvielsen i 1869 med en rødstensfacade med renæssanceudsmykninger, og i gavlen fandtes et stort ur. Toldboden rummede kontorer og

et pakhus med en kran og to vægte, som kunne veje varer op til 2,2 tons. Dertil kom et jernbanespor. I begyndelsen satte man dog heste for godsvognene.

Den sidste handel

Toldbygningens funktion på stedet blev dog kortvarig. For som følge af øget handel af færdige industriprodukter med Aarhus som gennemgangshavn begyndte erhvervslivet at efterspørge fri-lagre, hvor varer kunne henligge uden at være fortoldet. Dette kunne ikke tilbydes i bygningen fra 1869, og allerede i 1898 måtte den derfor

lukkes til fordel for den i dag velkendte trekantede toldbygning, der blev tegnet af Hack Kampmann.

Børsen eksisterede til gengæld i noget længere tid, selv om driften dog med tiden løb ind i problemer. Allerede i 1880'erne var besøgstallet faldet, udgifterne til Ritzaus telegrammer pressede økonomien, og i en periode var børsen i realiteten lukket, idet lokalerne blev udlejet til andre formål. Først i 1896 kom der igen gang i børshandelen, men nu kun den første fredag i hver måned. Ved Første Verdenskrigs udbrud i 1914 blev handelen dog atter

indstillet, men den blev genoptaget i 1916. Efter krigen gjorde ny lovgivning det dog vanskelig at fortsætte børsdriften, og i 1920 fandt den allersidste handel sted.

Børsbygningen blev siden frem til nedrivningen i 1957 anvendt af DSB, DFDS og Havnearbejdernes Fagforening, imens toldbygningen blev anvendt som kontor for havnens administration.

[→aarhuswiki.dk](http://aarhuswiki.dk)
Her kan du læse mere om Aarhus Havns historie.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Dokk1 og dampskibsbroen

LOKALHISTORIE: I denne weekend bliver Dokk1 indviet under stor fest. Området, hvor Dokk1 er bygget, har skiftet udseende mange gange igennem årene. I Aarhus' allertidligste tider lå her indsejlingen til den oprindelige åhavn, hvor skibe lagde til oppe i åen. I de seneste godt 150 år var det her, passagerskibene lagde til.

Alleryderst i den gamle del af havnen, parallelt med åens udmunding, lå dampskibsbroen. Den blev anlagt 1856. Da udvidede man over en årrække havnen fra en åhavn til en egentlig kysthavn, der havde omtrent samme størrelse som Bassin 1 i dag.

Før bilerne vandt frem og jernbanenettet var blevet udviklet, var skibsfart den hurtigste transportform.

De første forsøg på at etablere fast rutefart med dampskib på Aarhus, blev gjort i 1820'erne. Selvom dampskibene, selv med en rejsetid på 20-24 timer til København og otte til Kalundborg, var hurtigere end sejskibene, brød den ny teknologi ofte sammen undervejs. Det var også nødvendigt at indstille sejladsen hvert år over vinteren, fordi dampskibenes store skovlhjul blev ødelagt af isen.

Men der var også klare fordele ved dampskibene. Ikke mindst i forhold til de gamle færgesmakker og paketbåde, der hidtil havde stået for persontransporten, og som var

Peder Paars ved færgepieren i 1986. Den udvidede dampskibsbro gør det her ud for opmarchplads for bilerne. I dag ville Dokk1 fylde det meste af billedets højre side. Fotograf Jørn Timm, Aarhus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

både langsommere og mindre komfortable, fordi de rejsende som regel var henviset til det åbne dæk. Men den største forandring var den forøgede kapacitet, som dampskibene medførte. Det lod sig for alvor mærke i løbet af 1840'erne, hvor der blev etableret fast rutefart til Aalborg, Kalundborg, København og de nordtyske havne.

Der kom nu et mylder af folk på dampskibsbroen og resten af havnen, der fik en stor stigning i godsmængde og passagerantal: Nu var det ikke længere 15-20 mennesker, der ankom med hvert skib, men sommetider over 100.

Motorbåde

Trængslen blev ikke mindre af, at dampskibsbroen hurtigt blev en yndet promenade, som den lå der i næsten lige forlængelse af Havnegade og Skolebakken. Ligesom vi i dag forsøger at genskabe en promenade langs bugten, fik man derved en overkommelig rute med eftermiddagssol og masser af liv at betragte. Den ny børs og toldbygning, der blev opført i 1860'erne lige ved dampskibsbroen, trak også mennesker til området.

I løbet af de første årtier af

1900-tallet skiftede aktiviteterne på dampskibsbroen så småt karakter. Bl.a. blev der længere mellem de små dampskibe, som Århusbugtens Dampskibsselskab siden 1874 havde sejlet med mellem Aarhus og Mols og Helgenæs. De tabte terræn til et udvidet jernbanenet, de nye rutebiler og lastbiler. Nye motorskibe kunne desuden fragte passagerer og gods hurtigere og billigere. Færgeruterne fra Aarhus til andre jyske og nordtyske byer blev overflødige, og i 1930'erne blev de dampdrevne passagerskibe erstattet med motorskibe, der også kunne medbringe omkring 30 biler. Der var nu først og fremmest to ruter for passagerfærgerne til København og Kalundborg, drevet af henholdsvis DFDS og DSB. Rejsetiden til København nu kommet ned

på syv-ti timer.

Området omkring den gamle dampskibsbro blev efterhånden for trangt. Færgerne blev større og større, ikke mindst på grund af det voksende behov for at kunne medtage biler, og sidst i 1950'erne påbegyndte man en omlægning, der stod færdig 1960. Dampskibsbroen blev udvidet, og der blev anlagt en ny trekantet færgepier vinkelret på denne, hvor DSB fik plads til en havnestation.

I de følgende år blomstrede færgefarten igen. I 1961 sejlede den første Oslobåd, og året forinden blev den første hurtigfærge – »Prinsesse Anne-Marie« eller »Hurtig-Marie« – indsat på DSB's direkte rute til Kalundborg. Det skar rejsetiden til København ned til fire og en halv time, så nu var det lige så hurtigt som lynetog. Til gengæld fik Aar-

hus' overfartssted til Sjælland konkurrence fra de nye ruter Grenaa-Hundested og Ebeltoft-Sjællands Odde. Imens Kalundborg-ruten snart nåede en million årlige rejsende, måtte den direkte sejlad til København indstilles i 1970, nøjagtigt 100 år efter, at den begyndte.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om livet på havnen.

Har du billeder fra havnen? Og vil du give Stadsarkivet en kopi? Så kom i Dokk1 i dag, lørdag, klokken 13.30-17 og i morgen kl. 11-15 og besøg Stadsarkivet, der sidder klar til at modtage dine billeder eller tage en digital kopi.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

**AARHUS
ARKIVET**

FRA AARHUS STADSARKIV

Skt. Pauls Gade – en tidslomme på Frederiksbjerg

LOKALHISTORIE: Med en placering blot få hundrede meter fra Aarhus Hovedbanegård er det svært at forestille sig, at området, hvor Skt. Pauls Gade ligger, for 150 år var markjord tilhørende Vi-by Kommune. Da Frederiksbjerg, hvor Skt. Pauls Gade ligger, officielt blev navngivet i 1870, boede her ca. 300 mennesker – 30 år senere var indbyggertallet vokset til ca. 10.000.

Etatsråd M.P. Bruun var mere end nogen anden manden bag Skt. Pauls Gade. 8. august 1883 modtog Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse en skrivelse fra etatsråd Bruun angående bebyggelse af den af ham ejede Sukkerhustoft. Under punkt to i skrivelseren stod følgende:

»At der tillige af Byraadet gives Approbation paa Anlæg af en Gade ... i Vinkel med Fortsættelsen af Bruunsgade, langs med Kirkepladsen, dannende Forbindelse mellem Marselisborgalleen og Sukkerhustoftens vestlige Skjel...« – altså en gade fra M.P. Bruuns Gade til Marselisborg Allé. Byrådet så gerne den planlagte gade videreført over til Bülowsgade, men denne jord var ejet af en frøken Frederikke Wilhelmine Kämpffe. Efter forhandlinger med frk. Kämpffe kunne anlæggelsen af Skt. Pauls Gade påbegyndes i 1886.

Navnet Skt. Pauls Gade

blev officielt i 1887 – samme år som Skt. Pauls Kirke blev indviet. Begge er opkaldt efter apostlen Paulus, der bl.a. findes siddende i Aarhus byvåbens højre side med et sværd.

Omkring navngivningsåret fandtes der ikke meget andet end kirken og et par store villaer på Skt. Pauls Gade. På hjørnet af Montanagade lå eksempelvis hedeopdyrkeren Enrico Dalgas' Villa Montana, mens læge Tage-Hansen havde en villa tæt ved kirken. 15 år senere stod gaden omtrent, som den står i dag. Eneste reminiscens fra Skt. Pauls Gades tid som villakvarter er de tre store villaer i gadens sydøstligste hjørne.

Stokroser og støbejernsgitre

Byen spredte sig i sidste halvdel af 1800-tallet hastigt sydpå, og i løbet af 1890'erne blev stort set hele den nordlige side af Skt. Pauls Gade bebygget. Øst for kirken blev opført en række ensartede tre-enhalv etagers ejendomme med forhaver omkranset af støbejernsgitre. Som helhed er forhaverne byens bedst bevarede og sammen med de ranke stokroser, der så snart de blomstrer, giver gaden et særlig indbydende præg.

Også den vestlige side af gaden – fra kirken og ned mod Skt. Anna Gade – blev bebygget i denne periode.

Hvis der ses bort fra påklædningen, gadelygter og hestevogn, er der ikke meget, der har ændret sig i Skt. Pauls Gade, siden dette billede blev taget for 106 år siden. Ukendt fotograf, 1909, Den Gamle Bys billedsamling

Modsat den østlige side blev gaden her præget af en forskelligartet bygningsmasse og -stil. Her blev eksempelvis opført små halvanden etagers arbejderboliger og fire-enhalv etagers ejendomme med altaner og stukornamentering – der blev endog opført den italiensk inspirerede Villa Nico på nr. 42, der nu står til nedrivning.

Den hastigt voksende befolkning på Frederiksbjerg medførte pasningsproblemer for de mødre, der af forskellige årsager var nødt til at arbejde. Derfor skænkede Dalgas, der som nævnt boede ved Montanagade, en del af sin grund til opførelse

af et børneasyl. I 1892 kunne det nye børneasyl, opført for privat indsamlede midler, indvies på Skt. Pauls Gade 31 under det mundrette navn Kong Christian IX og Dronning Louises Guldbryllupsasyl – et navn, børnehaven bærer den dag i dag. Huset blev tegnet af arkitekt Frimodt Clausen, der et årti senere også stod bag de fire hjørneejendomme, som vender ud mod Skt. Pauls Kirkeplads.

»Nye ting fremstilles aldrig«

I 1898 var gaden færdiganlagt, og i begyndelsen af 1900-tallet blev de sidste bygninger på gadens sydligste si-

de opført.

Skt. Pauls Gade var blevet et hjemsted for et bredt spektrum af byens beboere. Her boede både en borgmesterfuldmægtig og grosserer samt enkefruer og arbejdsmænd. I nr. 4 fandtes endog både mejeri og bageri, hvilket den høje skorsten i baggården fortsat vidner om.

Der er ikke nogen høj skorsten ved nr. 14, men her lå også et bageri gennem mange år. I 1899 startede frk. Emilie Hastrup sit lille hjemmebakkeri i stuen. I 1907 blev hjemmebakkeriet overtaget af frk. Anna Worm. Der fandtes ingen butik på adressen. Kunder gik direkte ind i køkke-

net, hvor frk. Hastrup og senere frk. Worm fremstillede klassisk dansk bagværk. Frk. Worm averterede i 1923 med bagværk »saa smukt og vel-smagende, som en Husmoder kan ønske det«, bagt efter opskrifter, der var blevet »brugt i danske Hjem i over 200 Aar ... nye Ting fremstilles aldrig«.

Og mange forandringer er der da heller ikke sket i Skt. Pauls Gade siden – helt i frk. Worms ånd.

aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om Aarhus Havns historie.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Riv midtbyen ned

AARHUSHISTORIE: 11. februar 1954 var der stor glæde i Aarhus Byråd, for man havde netop enstemmigt vedtaget en plan for, hvordan Aarhus' midtby kunne omdannes til et moderne city med trafikveje, kontorhøjuse og boliger til mere end 200.000 mennesker. Spektakulært var planens skitse til en 1,3 km lang »Ny Hovedgade«, som var en strømlinet firesporet boulevard fra Rådhuspladsen igennem Frederiksgade, Immervad, Badstuegade og Studsgade. Pladsen til anlægget skulle skabes gennem nedrivningen af 153 ejendomme beboet af 1.533 mennesker, og resultatet skulle stå klart 28 år senere i 1982.

Sådan kom det dog ikke til at gå. Midtbyen blev aldrig revet ned, og området inden for Ringgaden har i dag blot 60.000 indbyggere. Der opstod nemlig hurtigt et væsentligt problem: Hvordan skulle projektet finansieres? Samtidig blev Bernhard Jensen i 1958 ny borgmester, og han fik en stigende forståelse for de bygningskulturelle værdier, som var truet af projektet.

I Odense førte lignende planlægning på samme tid til anlægget af Thomas B. Thriges Gade igennem byens ældste kvarterer, hvilket siden har været omdiskuteret. Hvorfor gik det anderledes i Aarhus?

Befolkningsflugt og højhuse

Allerede i 1920'erne og 1930'erne blev det klart, at Aarhus' eksisterende gadenet særligt fra syd til nord ikke kunne klare en fremtidig stigning i biltrafikken. Derfor fremkom adskillige forslag til gadegennembrud, der kunne løse dette problem. I 1950'erne blev det yderligere klart, at Aarhus Kommune, der på den

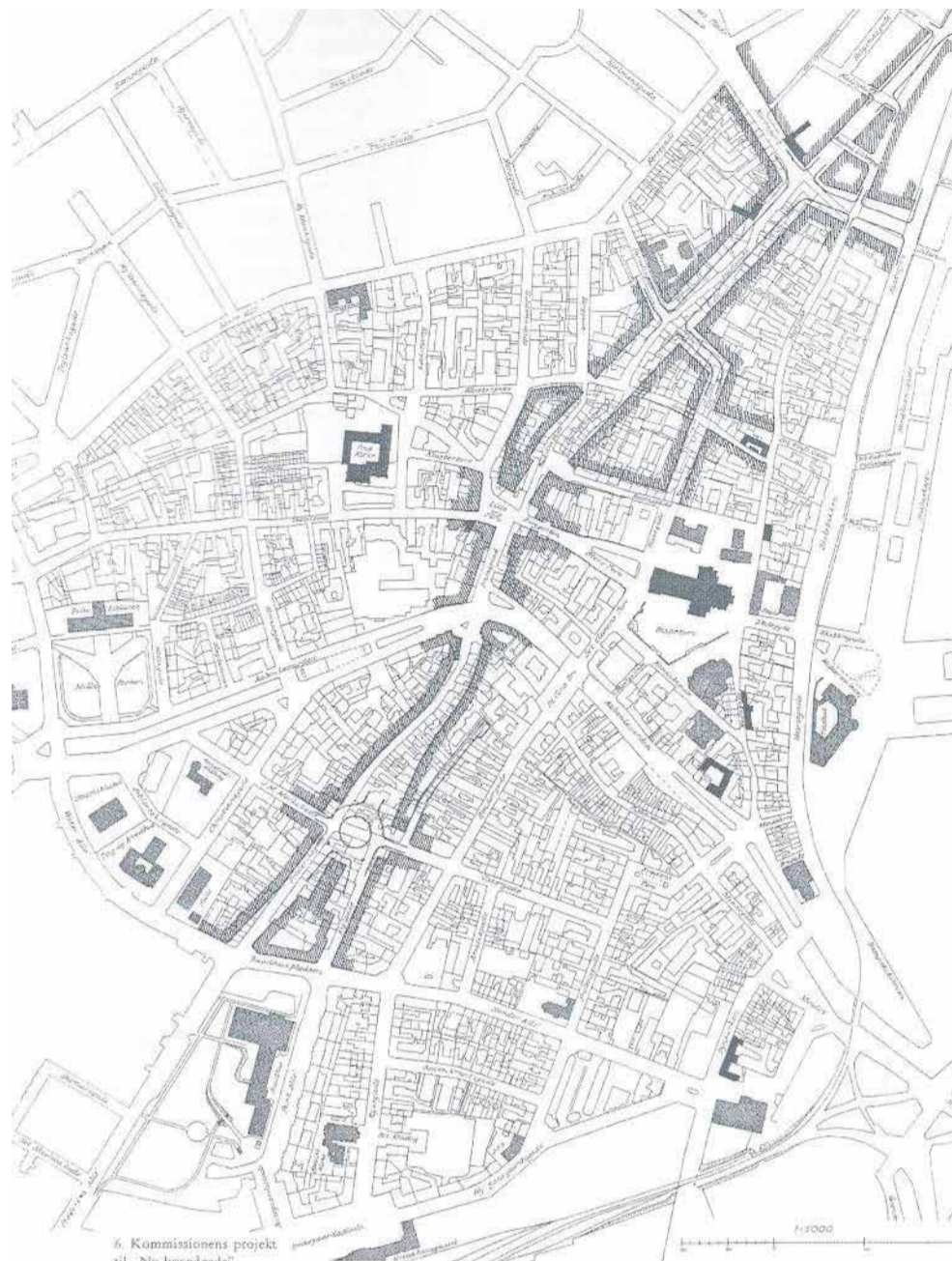
tid omfattede byområdet inden for Ringgaden samt Christiansbjerg ikke kunne rumme fremtidens stigende befolkningstal. Hvis folk bosatte sig i forstadskommuner såsom Viby, Åbyhøj, Brabrand, Hasle og Risskov, ville det svække Aarhus Kommunes skattegrundlag og dermed finansieringen af det spæde velfærdssamfund.

Planen om Ny Hovedgade skulle derfor sikre fortsat plads til boliger, handel og erhverv i Aarhus Kommune gennem en intensiv udnyttelse af grundarealerne. Med 5-12 etager skulle byggeriet eksempelvis være højt ved Rådhuspladsen og ved Lille Torv. Logikken lignede den svenske citypolitik, som på samme tid effektivt omdannede svenske bykerner. Man håbede på statsstøtte fra saneringslovens puljer og fra Statens Vejfond. Imidlertid var saneringsbehovet langt fra så stort, og vejanlægget havde ingen regional eller national betydning, hvorfor statsstøtten blev umulig at opnå.

Hos byens handelsstand var der samtidig skepsis over for mulige eksproprieringer og et årtier langt byggerod lige midt i handelsområdet. Borgmester Svend Unmack Larsen (S) mente dog, at planens mange fordele blot skulle forklare ordentligt til offentligheden.

Bernhardt Jensen

I 1958 blev Bernhard Jensen (S) borgmester, og han viste hurtigt interesse for en kommunesammenlægning mellem Aarhus og forstæderne, hvilket da også blev virkelighed 12 år senere i 1970. Behovet for en intensiv udnyttelse af midtbyens begrænsede areal forsvandt dermed. Samtidig løste Ringgaden al-

6. Kommissionens projekt til »Ny hovedgade«.

Ny Hovedgade skulle skære sig gennem midtbyen for at skabe plads til trafik, boliger, handel og erhverv til en stigende befolkning. Som en konsekvens af projektet måtte gamle bygningsmiljøer nedrives på Frederiksgade, Lille Torv, Badstuegade og Studsgade. Skitse: Ny hovedgade i Århus, betænkning vedtaget af Aarhus Byråd 11. februar 1954.

lerede fra 1938 problemet med biltrafikken fra syd mod nord, hvilket helt synes at have været overset i argumenterne for Ny Hovedgade.

Selvom Bernhard Jensen i 1954 havde været del af byrådets enstemmige vedtagelse af Ny Hovedgade, så havde han en stor historisk interesse, som han nu omsatte til praksis. I årene 1962-64 fik han et fagudvalg til at kortlægge byens kulturarvs værdier, og i 1967 stod han i spidsen for at oprette Foreningen for bykultur i Århus. Derudover fik

han i 1968 gennemtruffet, at Aarhus skulle have et fast udvalg for bygnings- og miljøbevaring, forløber for nutidens kulturmiljøråd.

Parallelt dermed vedtog Aarhus Byråd i 1965 en dispositionsplan for den indre by, hvor Ny Hovedgade endegyldigt var skrevet ud. Selvom andre gennembrudsplaner blev drøftet frem til midten af 1970'erne, endte Bernhard Jensens kulturhistoriske initiativer dog med at slå stærkt igennem, og midtbyen blev skånet.

I Odense er man i dag i gang med at fjerne Thomas B. Thriges Gade med henblik på at genskabe historiske gadestrukturer. Sådanne bekestelige genopretningsprojekter behøves ikke i Aarhus. Her er opgaven i stedet at planlægge med respekt for Aarhus' eksisterende bygningsmiljøer.

[→ aarhuswiki.dk](http://aarhuswiki.dk)

Her kan du læse mere om Ny Hovedgade.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

**AARHUS
ARKIVET**

FRA AARHUS STADSARKIV

Swing i Tagskægget

LOKALHISTORIE: I disse dage er der traditionen tro jazzfestival i Aarhus. Det har der været hver sommer siden 1989 og i dag er festivalen nok den primære eksponent for jazzmusikken i Aarhus.

Sådan har det ikke altid været, for jazzten har en lang historie her i byen.

I 1970'erne var Jazzhus Tagskægget således et af de mest populære spillesteder i Aarhus og nok det vigtigste jazzhus i Jylland. Stadsarkivet har for nylig modtaget en fyldig scrapbog om de første år fra en af stedets stiftere, Lars Brock.

Når det kommer til jazz i Aarhus, begyndte det hele dog lang tid før Tagskægget. Jazzten kom til Danmark og Aarhus omkring første verdenskrigs afslutning og allerede i 1919 blev den første jazzkoncert holdt. Det skete på det nyåbnede hotel Terminus i Ryesgade 3.

Jazzhus Tagskægget åbnede 28. oktober 1967 på 2. sal i Paradisgade 7-9.

Det blev etableret af fire unge studerende: Lars Brock, Niels Krage-lund, Jens Helm-Petersen og Peter Max Hansen.

Et af mange fristeder

Ambitionerne bag Tagskægget, fortalte Peter Max Hansen til Stiftstidende kort før åbningen, var at give plads til den rene jazz og at skabe et fristed for jazz, blues, viser og folke-musik, på et tidspunkt hvor popmu-sikken var på fremmarch.

Den ambition var de nu ikke ale-ne om, for i løbet af 1960'erne havde man kunne høre jazz på en række skiftende adresser i byen. På for-skellige tidspunkter var der Club

Count Basie Orchestra på scenen på Tagskægget i Klostergade 24, natten mellem 20. og 21. april 1972. Fotograf Jørn Timm, Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

Paname i Nørregade, Club Harlem i Århus Hallernes anneks, Karavel-len på Åboulevard, Trinbrættet i Vestergade 58, Saratoga i Rosen-krantzgade og fra 1965 Århus Stu-denterjazz' arrangementer i Stakla-den, med senere værtshusejer Bent J, som formand.

Fodvarmerne lagde ud

Efter Karavellens lukning i foråret 1967 manglede byen dog et dedike-ret jazz-sted og den rolle kom Tag-skægget til at udfylde. På åbningsaf-

tenen trak det lokale band »Århus Fodvarmere«, senere kaldet »Aro-sia«, fulde huse, og i aviserne kunne man efterfølgende læse om en »sy-dende« stemning og tætpakkede lokaler.

Både entréen og øl-prisen var på tre kroner, som i dag svarer til ca. 26 kroner. Med levende lys og en intim stemning var der hyggeligt i loka-lerne i Paradisgade, ikke »kold grav-kammerstemning som i Vestergade 58's katakomber«, som en anmelder udtrykte det.

Alt imens aviserne skrev om den fremadstormende pop- og rockmu-sik, fik Jazzhus Tagskægget succes. Man udvidede snart åbningstiden fra en til to dage om ugen, og alle-rede indenfor det første år var der åbent hver dag klokken 20-05.

I Klostergade

I sommeren 1969 flyttede Tagskæg-get til større lokaler i chokolade-fabrikken Elvirasminde tidligere personalekantine og kælderens der-under i Klostergade 24. Åbningen af de nye lokaler lod vente lidt på sig,

men det gav til gengæld tid til andre projekter for folkene bag.

Med støtte fra kommunen, sta-blede man i juli 1969 en gratis »Jazz-Beat Festival« på benene i Marse-lisborghallen, og afholdelsen blev kombineret med åbningen af de ny lokaler i Klostergade.

Efter syv timers jazz og beatmu-sik i hallen åbnede Tagskægget, og tidligt om morgenen blev her ser-veret gratis kaffe og rundstykker. Efter en kort pause åbnede dørene igen, og de følgende 18 timer blev de nye lokaler indviet med en mara-ton-jamsession med 14 forskellige orkestre.

Verdens største

Alle arrangementerne i og omkring Tagskægget viser, at der var publi-kum for jazzten i Aarhus, og at fol-kene bag besad det tilsvarende en-gagement. Med flytningen var det således blevet besluttet også at dri-ve restaurant, og åbningstiden blev derfor udvidet til kl. 11-05 hver dag. Men de spisende kunder svigtede og efter et år blev den plan droppet.

Virkelysten var dog intakt. I 1972 udvidede man igen, denne gang med et stort spillested i Marmorsa-len på Hotel Royal, som fik navnet »Royal Birdland«.

I aviserne blev det nye sted kaldt »verdens største jazzhus«. Måske var det for stort til Aarhus, i hvert fald måtte man lukke igen efter knap tre måneder.

Fra midt i 1970'erne løb Tagskæg-get ind i nye problemer. Økonomisk var man presset – ligesom resten af samfundsøkonomien – og samtidig kom man i konflikt med byens lo-kale musikere. En del af dem krævede indførelse af faste takster for deres arbejde, og pegede samtidig på, at de var underbetalt i forhold til de store udenlandske navne.

I 1980 lukkede Tagskægget efter 13 år som byens førende jazzhus.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om byens musikliv.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Vennelyst - Aarhus' ældste park

LOKALHISTORIE: Aarhus' ældste park

30. januar 1853 reklameredes der i Århus Stiftstidende for en »mangeløs fed« havål, der var blevet fanget ud for Riisskov og nu blev udstillet i Vennelystparken. Den vejede ti kg, var næsten halvanden meter lang, og da den blev trukket op af vandet, var det oven i købet med en torski munden.

I dag virker Vennelyst måske som et mærkeligt sted at udstille den store ål, men fra anden halvdel af 1800-tallet og næsten 100 år frem var parken et midtpunkt for underholdning og selskabsliv i byen.

Faktisk er Vennelyst Aarhus' ældste park. Dens historie startede i 1824, da oberst Julius Høegh-Guldberg lejede grunden af kommunen. Aftalen var, at han skulle forskønne området og efter 25 år levere det tilbage i beplantet tilstand. I 1830 åbnede parken så under sit nuværende navn for offentligheden. Den var indhegnet, hvad der senere gav mulighed for at tage entré af publikum, og havde hovedindgang i hjørnet ved Nørrebrogade-Høegh-Guldbergs Gade.

Sommeraftener i Vennelyst

I 1849 overtog gartner E. Petersen forpagtningen, og han fik tilladelse til at drive restauration i parken. Det bliver starten på Vennelysts storhedstid, for med den nybyggede pavillon – der vel at mærke nedbrændte året efter for straks at blive genopbygget – fulgte et væld af arrangementer.

Ud over alverdens fester for byens foreninger, fra Børneasylet og Drejerlauget til Våbenbrødreforeningen, lagde parken plads til en lang

Friluftsteaterets tilskuerpladser set fra scenen. De traditionsrige sommerrevyer blev i lang tid spillet udendørs. Det er ukendt, hvilken forestilling billedet stammer fra, men borgerskabet er tydeligvis godt repræsenteret blandt tilskuerne. Ukendt fotograf ca. 1900. Den Gamle Bys billedarkiv, leveret af Stadsarkivet.

række af turnerende teatertrupper og varieteer.

I 1880 blev den første sommerrevy opført, og det blev en tradition, der holdt sig over 60 år i Vennelystparken. Ud over forestillingerne var det musik- og sangoptrædere, der trak århusianerne til. Det var også i Vennelyst, at de omreisende cirkusser havde deres faste plads, og i efteråret 1896 kunne man endda komme på menneskeudstilling. Da gæstede en »Lappe-Karavane« parken, i form af to samiske familier på i alt 10 personer, otte rensdyr og

deres hunde. Mod et mindre gebyr blev de vist frem i teatersalen, som den faste kulissemaler havde indrettet til et passende vinterligt landskab. Det fortælles i øvrigt, at samernes hunde formerede sig kraftigt i løbet af besøget og faktisk gik hen og blev højeste mode blandt århusianerne.

Det blev også til adskillige luftballon-opsendelser, ligesom der var en lang tradition for fyrværkeri-opvisninger i parken. De sidste var særdeles populære, og Stiftstidendes journalist følte tydeligvis inspirationen, da han 1891 beskrev den foregående aftens højdepunkt, nemlig »en art Sol, der bevægede sig vandret. Fra dens Midte skød i Ædelstenes klare Farver hundreder af legende Lys op, krydsede i uberegnelige Svingninger over Trætoppene, dvælede et Sekund i Luften og forstyrrede med deres høje blaa, rubinrøde, smaragdgrønne, safrangule og ametystilla Glans Junihimmels højtidelige Ro.«

Forlystelsesetablissementer

Igennem tiden har der været en

lang række forskellige etablissementer i parken – flere af dem kun for ganske kort tid. Ikke så få af dem er nemlig brændt ned, nok ikke mindst pga. den forkærlighed man havde for den levende belysning om aftenen.

Det gik bl.a. ud over en af de mest markante bygninger i parkens historie, nemlig den pavillon, der blev opført 1897. Den var tegnet af Thorvald Jørgensen, som senere stod bag det nuværende Christiansborg i København og opført i »nordisk stil« udelukkende i træ. Dens særlige kendetegn var et 35 meter højt udvigstårn. Allerede tre måneder efter åbningen var det nær gået galt, da der udbrod brand i kælderen under den store sal. Denne gang lykkedes det tjenere og gæster at slukke ilden.

Endnu to gange skulle der opstå brand, før ilden en vinteraften 1908 fik rigtigt fat, og pavillonen nedbrændte.

»Højdepunktet«, fortæller et øjenvidne, var, da det store tårn styrtede sammen »med et tordnende Brag, og millioner af Gnister slog op som det pragtfuldeste Fyrvær-

keri, der nogensinde er afbrændt i Vennelyst.«

Men en pavillon måtte man have, og allerede året efter var der opført en ny.

I løbet af 1920'erne og 30'erne fortsatte underholdningen i Vennelystparken med pavillonen som det naturlige centrum, men i de sidste måneder af den tyske besættelse kom det til en brat afslutning. I januar 1945 sprænges pavillonen i luften ved et schalburgtageangreb udført af danske nazi-sympatisører som hævn for modstandsbevægelsens arbejde.

Denne gang opstod pavillonen ikke igen, og siden har Vennelyst fungeret som byens andre parker. I takt med, at universitetet har bredt sig på dens område, er den blevet noget mindre, og i dag udgør den en lille hale på universitetsparken.

→ aarhuswiki.dk

Her kan du læse mere om byens historie.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

En bybane anno 1962

LOKALHISTORIE

AARHUS: Flere steder i Aarhus arbejdes der netop nu ihærdigt på anlægget af Aarhus Letbane, der skal åbne i 2017 efter et årtier langt politisk og planmæssigt forarbejde. Det er imidlertid ikke første gang, at der har været bestræbelser om at udbygge byens kollektive trafik på skinner. I 1962 fremlagde den aarhusianske geografiprofessor Johannes Humlum et spektakulært forslag om at anlægge en 23 km lang bybane fra Moesgård til Egå med et ruteforløb gennem Højbjerg, Viby, Kongsvang, Mølleengen, Botanisk Have, Hasle og Skejby.

Mange aarhusianere har måske troet, at der var tale om en aprilsnar, for Århus Stiftstidende omtalte første gang sagen 1. april 1962. Men professor Humlum mente det i fuldt alvor og uddybede siden sit forslag i fagtidsskriftet Kulturgeografi. På baggrund af dybdegående analyser argumenterede han for, at Aarhus i 1970'erne ville nå en befolkningsmæssig størrelse, hvor bybusserne og de aldrende sporvogne, der blev nedlagt i 1971, ikke længere alene kunne opfylde kravene til den kollektive trafik. Derfor skulle der hurtigt en planlægning i gang og reserveres arealer til et bybaneanlæg.

18 stationer

Bybanen skulle være dobbeltsporet og elektrisk og skulle have 18 stationer. I midtbyen skulle centrale stationer anlægges ved Ringgadebroen, Cereskrydset, Universitetet og Hovedbanegården. Dog skulle Hovedbanegården omdøbes til Citystation, og i stedet skulle en ny hovedbanegård opføres ved Kongsvang. Her ville der nemlig blive mulighed for gennemkørsel for fjernotogstrafikken, der dermed kunne slippe for at bakke ud, når

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

kørslen fortsatte videre fra Aarhus. Et sådant forslag har i øvrigt i de seneste år atter været fremme i forbindelse med tankerne om at anlægge højhastighedsbaner i Danmark.

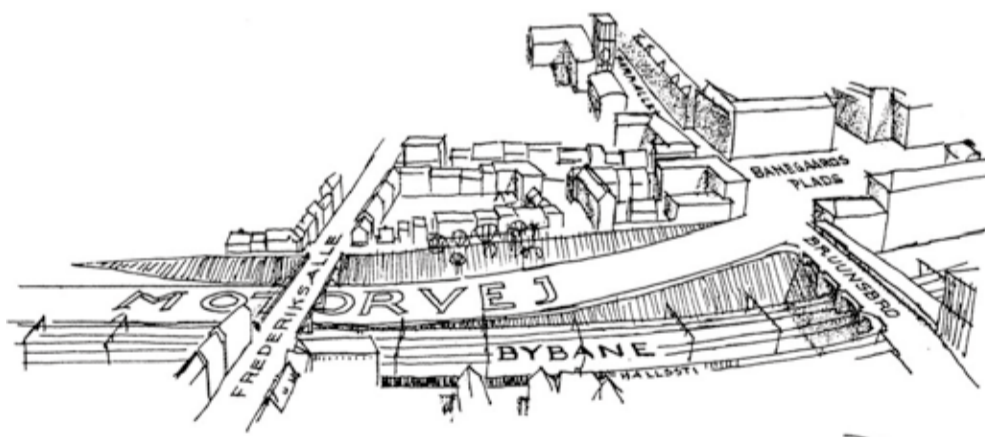
Johannes Humlum kendte til bekostelige anlæg af undergrundsbaner i udenlandske storbyer og argumenterede for, at man i Aarhus skulle finde mindre omkostnings-tunge løsninger. Derfor skulle bybanen hovedsageligt forløbe på overfladen. Den eneste undtagelse var i Botanisk Have, hvor banen skulle føres igennem en tunnel. Derudover skulle banen føres over Cereskrydset på avancerede rampeanlæg. Samtidig skulle stationerne placeres strategisk, så der for alle byens indbyggere inklusivt dem i de hastigt voksende forstæder aldrig ville blive mere end én km til nærmeste station.

Bybane og letbane

Bybaneforslaget kunne måske have visse paralleller til nutidens letbaneanlæg. Ligesom i dag var målet f.eks. i 1962 at skabe en hurtig transportform, der kunne køre uafhængigt af biltrafikken,

I 1962 mente Johannes Humlum, at busser og sporvogne ikke alene i fremtiden kunne klare kravene til den kollektive trafik. Her ses Bruuns Bro, hvor hovedbanegården skulle omdannes til en såkaldt citystation for den 23 km lange bybane. Foto: Børge Venge, 1957, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

Selv om Hovedbanegården skulle udflyttes til Kongsvang, så ville Banegårdspladsen fortsat have en trafikal betydning. Her skulle i stedet være en såkaldt Citystation for bybanen i banegraven, der også skulle rumme en motorvej ud af byen mod vest til en ny lufthavn ved Silkeborg. Skitse bragt i Århus Stiftstidende 1. april 1962.

og hvor en togtur fra Moesgård til Egå ville vare blot 36

minutter. Imidlertid ses også væsentlige forskelle. Byba-

nen ville blive en ren togbane lignende de københav-

ske S-tog og ikke en letbane med en blanding og togdrift og sporvognslignende kørsel i gadebilledet. Samtidig var bybanen stort set begrænset til det bymæssige område, hvorimod letbanen med 110 km og 51 stationer kommer til at betjene et stort opland på Djursland og Odderegnet. Endelig forventede Humlum i sit forslag en kommende nedlæggelse af Grenåbanens forløb langs med havnen og en nedlæggelse af Odderbanen. Både Grenåbanen og Odderbanen overlevede dog og bliver netop fra 2017 ryggraden i letbanen.

Det er interessant at spekulere på, hvordan udviklingen var gået, hvis bybaneplanen fra 1962 var blevet til virkelighed. Ville planen mon have haft betydning for Aarhus' bymæssige udtrækning og befolkningstal, og ville den have forandret byens udseende med et byrum, der også skulle kunne rumme pladskrævende togkørsel? Det må forblive ren spekulation. Fra politisk side blev forslaget til en bybane hurtigt afsporet. Ingen kunne blive enige om, hvorvidt DSB eller Aarhus Sporveje skulle stå for driften, og hos Magistraten for Tekniske Forhold mente stadsingeniør Bent Hunø, at forslaget var uden værdi for ingeniørkontoret og ikke kunne bruges til noget i planlægningsarbejdet.

Med 180.000 indbyggere var Aarhus givetvis endnu i 1962 for lille til en bybane. Johannes Humlums forventede befolkningstilvækst satte samtidig ikke ind i 1970'erne, og først i 1990'erne nåede Aarhus en størrelse på et godt stykke over 200.000 indbyggere, hvilket var Humlums anbefalede minimumsstørrelse, hvis en bybane skulle anlægges. Det er måske derfor ikke mærkeligt, at en skinebåren trafikløsning først realiseres i dag i form af Aarhus Letbane.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

LOKALHISTORIE: I tirsdags var der premiere på dette års udgave af Vilhelmsborg Festsplil. Det er 25. år i træk, at festsplillet løber af stablen på den gamle herregård Vilhelmsborg omkring 10 km. syd for Aarhus C.

Ligesom flere andre herregårde rundt om Aarhus tilhørte Vilhelmsborg tidligere det magtfulde hollandske Marselis-dynasti, som også har lagt navn til en del af sydbyen. Familiens engagement i Danmark strækker sig tilbage til midt i 1600-tallet, hvor de ydede økonomisk og politisk støtte til de danske konger, bl.a. i krigene mod Sverige.

Som en del af afbetalingen af den gæld overdrog Frederik 3. i 1660'erne de fire herregårde Moesgård, Havreballe, Stadsård og Skumstrupgård til Gabriel Marselis. Havreballe blev senere til Marselisborg, og lå hvor Marselisborg gymnasium ligger i dag. Den nedbrændte i starten af 1900-tallet og skal altså ikke forveksles med det nuværende Marselisborg Slot, der blev opført 1898, som en folkegave til den senere kong Christian 10.

De resterende tre herregårde eksisterer endnu. Stadsård blev omdøbt til Constantinsborg, efter Gabriel Marselis' søn Constantin. Det er beliggende ned til Årslev Eng og er i dag i privateje. Constantin fikingen børn, og både Constantinsborg og Marselisborg gled ud af slægten, da han døde 1699. Til gengæld forblev Moesgård i familiens eje indtil 1822.

Güldencronernes Vilhelmsborg

Da Gabriel Marselis' anden søn Vilhelm i 1673 overtog Skumstrupgård, fik han samme år herregården ophøjet til baroni og navnet ændret til Vilhelmsborg. Samtidig tog han navnet Güldenchrone og blev dermed stamfader til den adelsslægt.

I de følgende generationer indtog

Kongens gæld førte til Vilhelmsborg

I september 1976, tre år efter kommunens overtagelse, blev en fotograf fra Århus Stiftstidende vist rundt på Vilhelmsborg. Da var de første renovationer i gang. På billedet ses en af avlsbygningerne, opført midt i 1800-tallet af Ove Güldenchrone. Fotograf Børge Venge, 15/9-1975. Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

Güldencronerne magtfulde politiske og militære stillinger i Danmark og udlandet. De opholdt sig derfor sjældent på ejendommene ved Aarhus, men i slutningen af 1700-tallet begyndte det at ændre sig. Således blev Christian Frederik Güldenchrone i en kortere årrække i 1780'erne stiftamtmand i Aarhus. Han føjede også herregården Østergård ved Malling til sine besiddelser og opførte Moesgårds

nuværende hovedbygning.

I 1804 var det sønnen Frederik Güldenchrone, som blev udnævnt til stiftamtmand, og året efter kunne junior også købe Marselisborg hjem til dynastiet igen. Frederik Güldenchrone var i starten af 1800-tallet en af byens vigtigste borgere. Ikke bare var han en af byens største skatteydere, han var også en vigtig del af byens erhvervsliv, ligesom han og hustruen deltog i byens selskabsliv. Da Frederik døde barnløs i 1824 overtog nevøen Ove Güldenchrone Vilhelmsborg. Hans mor var datter af en anden markant adelsmand i Aarhus nemlig Ove Høegh-Guldberg.

I Ove Güldencrones tid gennemgik herregården store ombygninger, og det var ham, der i 1844-1846 opførte Vilhelmsborgs nuværende hovedbygning. Den står i dag alene ved gårdspladsen, men var ved opførelsen en del af et firelænget gårdkompleks. En del af dette brændte i 1850'erne og efterfølgende blev de

nuværende avlsbygninger opført i kampesten, et stykke fra hovedbygningen. På den ene side af gårdspladsen udgravede man i 1990'erne resterne af et fundament til en ældre hovedbygning, opført omkring 1600, og dennes ydre mure er i dag markeret af hække.

Vilhelmsborg i dag

Ved den såkaldte lensafløsning i 1919 skete der en omfattende omlægning af de grevskaber, baronier og stamhuse, der var blevet etableret i Danmark under enevælden. For Güldenchrone-familien kom disse ændringer til at betyde, at de ikke længere kunne blive på Vilhelmsborg. I 1923 blev herregården solgt, og dermed forlod den efter 250 år slægtens eje.

De følgende år var Vilhelmsborg i privateje, men 1973 blev ejendommen købt af Aarhus kommune. Herefter diskuteredes det i byrådet og lokalpressen, hvad stedet skulle benyttes til. Allerede midt i halvfjerd-

serne var et af forslagene at indrette et hestesportscenter, men området var også i spil som hjemsted for en ny golfbane. Der var nemlig ret bred enighed i byrådet om, at de eksisterende ni huller ved Mollerup ikke var tilstrækkelige.

I stedet for Vilhelmsborg blev det dog et område vest for Moesgård - som Aarhus Amt havde erhvervet i 1960 - der blev udlagt som golfbane. Vejen var nu banet for, at Det Nationale Hestesportscenter på Vilhelmsborg kunne åbne i 1989. I forbindelse hermed blev der vest for gården blandt andet opført flere ridehaller. Godsets jordtilliggende er bortforpagtet, og benyttes primært til korn-, frugt- og frøavl, men den tilstødende skov og park er i dag åben for offentligheden.

[→ aarhuswiki.dk](http://aarhuswiki.dk)

Her kan du læse mere om byens historie.

FAKTA SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

LOKALHISTORIE: I denne weekend er Aarhus 1900's atletikafdeling vært for de danske mesterskaber på de nyrenoverede røde tartanbaner på Ceres Park. Her vil blandt andet være mulighed for at se verdensstjernen Sara Slott Petersen, når hun skal forsøge at vinde sit 12. danske mesterskab på 400 meter hæk. Det er blot tredje gang på 25 år, at de danske mesterskaber lægger vejen forbi Aarhus. Aarhus 1900 er ellers en forening med stolte atletiktraditioner, og netop denne sommer kan foreningen fejre sit 115 års jubilæum.

Aarhus Idrætsforening af 1900 blev dannet i en tid, hvor danskerne for alvor begyndte at finde sammen i foreningens trygge rammer. Her var Aarhus ingen undtagelse, og i slutningen af 1800-tallet var idrætsforeninger som Aarhus Gymnastik Forening, Aarhus Idræts-Club Fremad og Idrætsforeningen Olympia blevet dannet. Netop Olympia blev indirekte årsag til Aarhus 1900's oprettelse.

Olympia havde utilfredse medlemmer i sine rækker. Først på sommeren i år 1900 inviterede typograf-lærling J.A.M. Rodholm derfor ligesindede til diskussion i et lille kolonihavehus ved Ny Munkegade. Resultatet blev, at der et par uger senere, 1. juli 1900, kunne holdes stiftende generalforsamling på Frederiksbjerg Privat-Borgerskole i Jægergaardsgade 66.

Fra myremalm til cinders

På atletiksidens var foreningen med helt fremme på nationalt plan i de første år. Organisatorisk var Aarhus 1900 sammen med Silkeborg primus motor i oprettelsen af Jydsk Athletik Forbund i 1907, og formand for det nye forbund, blev 1900's egen formand købmand L.H. Bøilesen. Sportsligt var klubben også med fra

I 1982 kunne Aarhus 1900's herrer for første gang fejre oprykning til landsturneringens bedste række. Året efter rykkede herrerne ned igen, men det lykkedes dem at rykke op igen i 1984. Lige siden har de været at finde i den bedste række, som den evige toer efter den københavnske atletikklub Sparta. Fotograf: Jørn Timm 19/9-1982, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

start. Samme år kunne Aarhus 1900 hive to guldmedaljer hjem ved de første rigtige danske mesterskaber. I kuglestød vandt Jens Peter Holm med 10,61 meter, mens Thorvald Christensen i længdespring sejrede med 6,33 meter.

I dag holder Aarhus 1900 Atletik til på byens store flotte stadion, der for nyligt skiftede navn til Ceres Park. Da foreningen blev stiftet for 115 år siden, var forholdene noget mere beskedne.

De første år i foreningens leve-

tid måtte medlemmer tage til takke med interimistiske træningsforhold rundt om i byen. På Galgebakken, hvor universitetsparken ligger i dag, lå en nedlagt cykelbane som foreningen benyttede sammen med byens andre idrætsforeninger. Pladsen skulle også deles med fodfolkene fra kasernen i Høegh-Guldberg Gade. En ordning som ikke sjældent medførte uoverensstemmelser. Løsningen blev en ny myremalmsbelagt bane til byens idrætsforeninger ved Randers Landevej.

I 1912 fik Aarhus 1900 sine egne træningsområder, da foreningen indgik aftale med Marselisborg Kostskole, i dag Marselisborg Gymnasium, om benyttelse af skolens arealer. Indvielsen af Aarhus Stadion i 1920 betød ganske andre forhold for byens atletikudøvere, der nu havde fået en rigtig cindersbane. Med de store stadionhaller blev det endog muligt for atleterne at forsætte deres træning om vinteren.

I skyggen af de andre

Formelt set var kvindelige medlem-

mer velkomne i Aarhus 1900 lige fra foreningens stiftelse, hvilket på daværende tidspunkt absolut ikke var en selvfølge. Men det var nu meget småt med kvindelige atletik-udøvere i Aarhus i første halvdel af det 20. århundrede. Da der endeligt kom gang i kvindeatletikken efter anden verdenskrig, var det ikke Aarhus 1900, der stod forrest. Hvor Riiskov-klubben Skovbakken havde profiler som Karen Inge Halkier og Grith Ejstrup, var der langt mellem de kvindelige profiler i Aarhus 1900.

Samme billede lod sig også gælde på herresiden. Ind i mellem havde 1900 sine lokale stjerner, men generelt stod klubben i skyggen er de tre andre aarhusklubber Aarhus Fremad, AGF og Skovbakken, der havde stjerner som løberen Tom B. Hansen og multitalentet Jesper Tørring.

Byens førende

Iløbet af 1970'erne begyndte tendensen langsomt at vende. I 1972 afholdte Aarhus 1900 for første gang Marselis-Løbet, som skulle gå hen og blive en bragende succes. Året før havde

Aarhus kunne indvi nye tartanbaner på Aarhus Stadion, og på de røde baner begyndte 1900 også for alvor at vise resultater. Både som arrangør af de traditionsrige og populære Århus Games, men også med aktive som løberne Lars Bøgh og Aino Slej og tikæmperen Lars Warming.

Siden 1990'erne har Aarhus 1900 siddet tungt på posten som byens dominerende atletikklub. Profilerne har der været mange af siden, og med længdespringeren Renata P. Nielsen og kuglestøderen Joachim B. Olsen er det også blevet til internationale medaljer. Om få uger har 400 meter hækkeløberen Sara Slott Petersen chancen for at gøre kunststykket efter ved verdensmesterskaberne i Beijing, Kina. Men inden da har du muligheden for at komme ud og heppe på hende og alle de andre atletikudøvere lørdag og søndag på Ceres Park.

[→ aarhuswiki.dk](http://aarhuswiki.dk)

Her kan du læse mere om byens historie.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Byens ældste rum

LOKALHISTORIE

AARHUS: I 1955 stødte man på noget enestående under gulvet i Vor Frue Kirke ved Kloostertorv. Årets vigtigste arkitektoniske fund, blev det kaldt. Det var resterne af Aarhus' første domkirkes gamle krypt, opført engang i de sidste årtier af 1000-tallet. I dag er det byens ældste rum.

I Danmark kendes lignende krypter kun fra vores ældste domkirker, og krypten under Vor Frue er da også netop et levn fra Aarhus første domkirke, kendt som Skt. Nicolai. Endnu tidligere fandtes her en trækirke, der dog nedbrændte under den norske kong Harald Hårderådes overfald på byen i 1051.

Da Aarhus 10 år senere blev udråbt som et af Danmarks nye bispesæder, begyndte opførelsen af Skt. Nicolai. På grund af ligheder med kirker opført i Rhin-området lidt tidligere formodes den at være opført med hjælp fra rhinske kirkebyggere. Det var byens første stenkirke, og dens grundplan fulgte stort set den nuværende Vor Frue kirkes, med undtagelse af dennes senere sideskib. En del fråd- og kampesten fra Skt. Nicolai blev i øvrigt senere genbrugt under byggeriet af den nuværende kirke. Disse kan ses i den nederste del af muren ind mod klostergården.

En af grundene til, at den gamle trækirke blev offer for den norske konge, skal nok findes i, at området på det tidspunkt lå udenfor en hesteskoformede vold, der løb beskyttende omkring byen. Området indenfor volden markerer i dag Aarhus' historiske kerne.

Volden, som er påvist igennem arkæologiske udgravninger, var sandsynligvis anlagt omkring 934. Den strakte sig langs åens nordside og drejede mod nord før Immervad, hvorfra dens resterende forløb indikeres af navne som Borgporten, Volden og Graven. Det efterlod aarhusianerne med omkring seks hektar land at boltre sig på. Selvom Aarhus i løbet af 1200-tallet bredte sig mod vest, i retning af Mølleengen, skal vi helt frem til slutningen af 1400-tallet, før området omkring Vor Frue officielt kom indenfor byens grænser.

Krypten glemmes og genopdages

I 1190'erne blev det besluttet at opføre en ny domkirke indenfor voldene, på det nuværende Store Torv. Den stod færdig omkring år 1300 og har siden gennemgået adskillige ombygninger. Allerede 1239 var man dog så langt med byggeriet, at Skt. Nicolai blev skænket til dominika-

Da man 1955 genopdagede den knap 900 år gamle krypt under Vor Frue Kirke, havde man i nogle årtier været opmærksom på, at koret's gulv muligvis gemte på en overraskelse. I klostergården, på kirkens nordside, havde man således fundet en tilmuret dør, der tilsyneladende førte ned under koret, og på sydsiden havde fjernelsen af vildvin og efeu afsløret tre tilmurede vinduer i jordhøjde. Fotograf Børge Venge, 12. marts 1957. Århus Stiftstidendes billedsamling, Erhvervsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

nerordenen.

Umiddelbart efter overtagelsen gik munkene i gang med at nedbryde den gamle domkirke. I stedet opførte de den nuværende kirke, mens det tilstødende klosterkompleks gradvist blev bygget, i løbet af de næste par hundrede år.

I den følgende tid fungerede kirken og klosteret i tæt sammenhæng med hinanden; klosterbrødrene varetog de kirkelige handlinger og drev samtidig herberg og

sygehus. En tid endnu blev krypten benyttet som kirkerum men overgik siden til opbevaringsrum for redskaber og brændsel. På et tidspunkt blev kryptens loft slået ned, samtidig med at gulvet i koret ovenpå blev sænket måske i forbindelse med ombygninger i 1400-tallet, hvor det nuværende sideskib blev opført.

Under optakten til reformationen i 1536 blev en række katolske munkeordener fordrevet fra Danmark. Do-

minikanerne forlod således klosteret i Aarhus i 1530. Herefter fungerede kirken, nu under navnet Vor Frue, som almindelig sognekirke, mens klosteret i 1541, på Christian III's befaling, igen blev indrettet som hospital. Senere fungerede bygningerne som boliger til byens fattige, men i dag er de indrettet som ældreboliger.

Da krypten blev genopdaget i 1955 i forbindelse med en restaurering, lå resterne af loftshvelvingerne endnu

i store stykker på gulvet. Det muliggjorde - sammen med et stort fund af frådsten nær Skanderborg i 1956 - en præcis genopførelse af rummet. I dag fungerer Vor Frue Kirke som en almindelig sognekirke, og den første søndag hver måned i vinterhalvåret afholdes der gudstjeneste i kryptkirken. Kirken og krypten er desuden åbne for besøgende i dagtimerne.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Havnens perler frem i lyset

LOKALHISTORIE

AARHUSHISTORIE: Havnens Perle er som bekendt navnet på en grillbar, men der er andre perler ved havnen. De store frilægninger på de bynære havnearealer har blandt andet haft som formål at skabe uhindrede kig ud over havet og bringe byen tilbage til bugten. Men vender man sig lige en halv omgang, får man øje på en glædelig ekstragevinst. De mange flotte bygninger langs Havnegade, Skolebakken og Kystvejen er kommet frem i lyset.

Oprindeligt gik haverne i Mejlgedes østlige husrække helt ned til vandet, og hvor der i dag er vej, var der frem til 1867-1870 stensætninger, havelåger og bølgeskvulp, inden området blev fyldt op. 30 år tidligere var det sammeskrevet ved Skolegades baghaver. Stiftstidende skrev i januar 1857, at Indenrigsministeriet og byrådet havde stor tillid til, at der "snart ville blive bygget en Rækkesmukke Huse, og hvorved Passagen gennem den smalle og ofte næsten livsfarlige Skolegade undgaas. Desuden vil Aarhus, som, hvad dette Parti angaar, ikke har kunnet taale at sees fra Søsiden, herved vinde overordentlig Skønhed".

I forskelligt tempo skød de nye bygninger op, mens vejen langsomt skiftede karakter fra spadseresti til trafikåre. Det blev til et helt lille forretningskvarter, og flere af Aarhus' første multinationale selskaber fik hovedsæde her. Det begyndte dog med Havnegade 22, som mange vil kende som "Kvindehuset". Her lå først Havnehotellet, som skibskaptajn Hans Jørgen Jensen opførte i 1862/63, men ikke havde meget held med, da han gik fallit efter få år og måtte stikke til søs igen.

Fra købmansgård til Viking Gryde

Bedre gik det købmand S.F. Woldbye, der i 1867/68 lod opføre hjørnehuset mellem Hav-

Havnegade omkring 1870, set fra Nordre Mole (anlagt efter 1861), den senere Midtermole. I midten ses Havnegade 2 og 2A. Wulffs Palæ og Korn- og Foderstof Kompagniets bygninger kom først til i hhv. 1873 og 1896. Foto i Den Gamle Bys billedsamling.

negade og Skolegyde – Havnegade 2A. Her blev den berømte Viking Gryde tilberedt første gang i 1961, men vi tillader os trods alt at gå lidt længere tilbage for at se husets historie i et lidt større perspektiv.

Woldbye indrettede sig med købmansforretning i huset, der slet ikke lignede den gamle tids købmansgårds bindingsværk, men Woldbye var da også en mand af den nye skole. Han var kornmægler og havde også solgt forsikringer. Hans speciale lader til at have været korn fra Rusland, og slagtesvin må han også have haft forstand på, for han nåede også at være forretningsfører for Aarhus Svinelagteri. Naboet, Havnegade 2B, er også hans værk, og selvom det i dag er pakket godt og grundigt ind i en moderne facade, kunne en nænsom re-

noveringsikkert bringe det fine gamle murværk frem. Huset er et godt eksempel på, at der stadig gemmer sig uerkendte kulturværdier i vores by.

Woldbye var således med til at bane vejen for en generation af moderne købmænd, der handlede på de internationale børser og ikke stod og langede varer over disken. To af de fornemste eksempler på disse købmænd slog sig ned i ejendommene Havnegade 6 og 8-10.

Wulffs Palæ

Rudolph Wulff har lagt navn til Wulffs Palæ i nr. 6, og meget tyder på, at han fik ingen ringere end den kongelige bygningsinspektør V. Th. Walther til at tegne sit domicil, som stod opført i 1873. Otte år tidligere havde Wulff fået borgerskab som købmand i

Aarhus efter ophold i Hamborg og England. Han var i 1870 med til at oprette firmaet Adler, Wulff og Meyer, der igen blev til Jydsk Handels- og Landbrugsbank. Firmaet var aktivt i dannelsen af Aarhus Palmekærnefabrik, forgænger for Aarhus Oliefabrik, men på egen hånd handlede Wulff i jern, kul, skifer og petroleum, og han arbejdede sig op til en af provinsens største importører. Hans petroleumshandel blev senere flyttet over i Det Danske Petroleum Aktieselskab, som mange stadig kender som Dansk Esso.

Denne perlerække af virksomhedsnavne hører med i historien for at tegne et fuldt billede af det kulturmiljø, der nu tegner sig klart. Her hører også Havnegade 8-10 ubetinget med. Den tunge, men

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det styres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

dog elegante bygning var hovedsæde for Korn- og Foderstof Kompagniet, der fra sin grundlæggelse i 1896 sammen med Oliefabrikken var motoren i byens udvikling og samlede byens matadorer i sin ejerkreds med navne som Hans Broge, Otto Mønsted og flere andre. I forening med

genboen, Hack Kampmanns toldkammer fra 1898, udgør dette strøg således et meget velbevaret vidnesbyrd om den afgørende periode i Aarhus' fremkomst som regionalt handelscentrum med forgreninger nationalt og globalt. Det har hele tiden ligget der, men nu kan vi se det.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Christian Filtenborg fik opført sin store Villa Alba ved Filtenborgs Plads i starten af 1900-tallet. Villaen blev siden privatbolig for først direktør Carl William Busche fra Aarhus Kul Compagnie og efterfølgende klichéfabrikant Charles Otto Hammerschmidt. I 1950 ophørte villaen som privatbolig, da Indre Mission købte huset og indrettede det til Diakonhøjskole. I 1974 blev villaen til domicil for skibsrederen Niels Blæsbjerg, og siden 1996 har den tidligere herskabsvilla fungeret som domicil for Schouw & Co. Ukendt fotograf, ca. 1906, Den Gamle Bys billedsamling.

Urgrossererens pragtvilla

LOKALHISTORIE

AARHUS: På hjørnet af Chr. Filtenborgs Plads med udsigt over bugten ved Tangkrogen ligger en af byens prægigste villaer: Villa Alba hedder den – den hvide villa.

At pladsen foran villaen hedder Chr. Filtenborgs Plads er ikke helt tilfældigt. Den oprindelige ejer af den store villa var nemlig grosserer og etatsråd Christian Filtenborg.

Christian Filtenborg kom fra Randers til Aarhus i 1860'erne for at stå i lære i sin farbror J.C. Filtenborgs urmager- og grossistforretning på Immervad. Det blev efterfølgende også til ophold i Tyskland, Schweiz og Frankrig.

Da farbroren flyttede til København i slutningen af

1870'erne, blev nevøen kaldt hjem for at overtage den daglige drift af forretningen i Aarhus.

Få år efter J.C. Filtenborgs død i 1891 stod Christian Filtenborg som enejer af hele farbrorens virksomhed, der også talte urfirmaet Waldemar Holst i København. Christian Filtenborg stod ikke tilbage for sin farbror, når det gjaldt udvidelser. Firmaet Hans Jensen & Co. (guld- og sølvvarer) blev opkøbt, og snart var virksomheden en af Skandinavien største.

Filtenborg var en rig mand – i perioder byens rigeste. Da han i starten af 1900-tallet skulle bytte herskabslejligheden i Ryesgade 1 ud med en ny villa, blev der ikke sparet på noget. Med en placering på det netop udstykkede areal langs den sydligste

del af Strandvejen fik Filtenborg ikke bare en fantastisk udsigt, men også prominente naboer som arkitekt Hack Kampmann og Oliefabrikens direktør, Frederik Lausen.

Som arkitekt til sin nye villa hyrede Filtenborg den anerkendte Sophus Kühnel, der i Aarhus blandt andet havde stået bag flere store offentlige byggerier såsom kasernen i Langelandsgade og brandstationen i Ny Munkegade. Villaen blev opført i tufsten, der var blevet fragtet op ad Rhinen, mens villaens indre blev præget af søjler, buer og udsøgt stukturarbejde.

Bypatriot fra Randers

Godt nok var Filtenborg født og opvokset i Randers, men en større bypatriot skal man lede længe efter, og han var dybt engageret i livet i Aar-

hus. Fra 1897-1909 var han medlem af byrådet – noget, som også kom til udtryk i Villa Alba. Fantasifulde stukrelieffer i husets hall skulle efter sigende forestille kolleger fra Filtenborgs tid i byrådet – nogle ser rare ud, andre mere djævelske.

Også byens handelsliv var Filtenborg en aktiv del af – både i kraft af sin profession og i kraft af et utrætteligt engagement i handelsforningslivet. Han var fra 1895-1903 formand for Aarhus Handels- og Kontoristforening, ligesom han også var bestyrelsesmedlem i Aarhus Handelsforening. Desuden var han en af hovedkræfterne bag den store Landsudstilling i Aarhus i 1909.

Ikke bare var han en af de oprindelige initiativtagere til Landsudstillingen i Aarhus,

men han kom også til at fungere som hovedkasserer for udstillingen. Da økonomien skrantede, på trods af Filtenborgs økonomiske talent, blev han i det stille også til den største bidragsyder. Det var blandt andet hans store indsats ved Landsudstillingen, som sikrede ham ærestitlen etatsråd.

Store donationer

Filtenborg brugte ikke kun sin rigdom på en prægtig bolig til sig selv. Urgrossererens var en jovial mand med et stort hjerte.

I forbindelse med sit 50-års-jubilæum i Aarhus i 1917 delte han rundhåndet legater ud: Aarhus Håndværkerforening fik 10.000 kr., mens Aarhus Købmænds Hjælpekomite og Urmagerenes Centralforening hver fik

15.000 kr. – svarende til over 500.000 kr. i dag. De fleste af Filtenborgs donationer blev dog givet i stilhed uden offentlighedens viden.

Kort før sin død i 1919 testamenterede Filtenborg en million kr. til studielegater til Aarhus Universitets studerende – svarende til knap 30 millioner kr. i dag.

Universitetet var dog endnu blot en drøm på forhandlingsbordet, så den store donation var betinget af, at undervisningen på universitetet var sat i gang inden 27. december 1926.

Selvom tidsfristen blev overskredet med knap to år, indfrie Filtenborgs brødre alligevel hans sidste ønske. Dette på trods af, at de måtte sælge ud af virksomheden for at skaffe kapital.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Skolebakken – fra promenadesti til hovedfærdselsåre

LOKALHISTORIE

AARHUS: Skolen ligger der endnu, men bakken er der ikke noget tilbage af. I det hele taget er Skolebakkens oprindelige udtryk helt forsvundet i dag. Taget i betragtning at gaden i sine første mange år led under at være illegal losseplads for dele af byens indbyggere, er det måske meget heldigt.

I 1809 var affaldsproblemerne på Skolebakken så grelle, at den daværende politimester, og senere borgmester, Jens Leegaard Schumacher indrykkede følgende i Århus Stiftstidende. »Da den Uskik at henkaste Ureenlighed paa Skolebakken og ved Gangbroen til St. Olufs Kirkegaard igien meer, end forhen, begynder at gaae i Svang, saa udloves herved en Douceur af 4 Rdlr. til den eller de, der enten selv vil anholde eller kan opgive mig hvem de Mennesker er, der vide sig saa gienstridige imod et til almindelig Beqvemmelighed giort Forbud, for at saadanne maatte blive fremdragne til fortient Straf. Schumacher«.

Kystvejen var endnu ikke anlagt, og Skolebakken fungerede mere som en interimistisk sti end en vej. På den vestlige side lå Mejlgedes baghaver, mens havet forneden af en skrænt skvulpede op langs den østlige side. Skrænten blev flittigt benyttet til leg af Katedralskolens elever, mens stranden nedenfor ifølge et indlæg i Stiftstidende i 1812 blev brugt som besøgelsessted for eleverne, der endnu ikke havde et lokum på skolen.

Søndagspromenade

Det var nu ikke skarn og andre uhumskheder, som medførte de største udfordringer for Skolebakken. Havet var en ubarmhjertig nabo. Under stormvejr blev store dele af stien ofte skyllet væk eller

spærret af drivtømmer.

Vi skal helt frem til 1862, før der endelig blev gjort noget permanent ved »bakkens« problemer. Den lille vej blev planeret, der blev plantet træer og opsat bænke. Gennem mange år havde århusianerne yndet at benytte Skolebakken som promenadesti, og nu lignede den også en sådan. En lav stenmur blev bygget, så århusianerne kunne søndagspromenere mellem bænke og træer i fred for trafikken på murens vestside, mens den stigende trafik kunne passere øst for muren. Langs stenmuren holdt droskerne klar til at transportere gæster ud til forlystelseslivet på Salonen eller Pavillonen i Riis Skov.

I begyndelsen af 1900-tallet ændrede Skolebakken endnu engang karakter. På den vestlige side skød nye og større ejendomme op. I 1903 begyndte opførelsen af Katedralskolens nye hovedbygning på hjørnet af Skolegyde. I 1910'erne blev de store beboelsesejendomme på nr. 5, 7 og 11 opført, mens nr. 17 på hjørnet til Skt. Olufs Gade allerede var blevet opført i 1870. Den smukke ejendom, der ligger trukket tilbage fra vejen, klemte inde mellem nr. 11 og 17, blev opført i 1880 i historicistisk stil. Faktisk har bygningen slet ikke adresse på Skolebakken, men er blot et baghus til Mejlgade 8 – i dag tilhørende katedralskolen. Skolebakkens fine prome-

Der er sket meget på Skolebakken de sidste 200 år. Gaden har udviklet sig fra at have været en skrænt ved havet til en idyllisk promenadesti med bænke og træer og dernæst til en hovedfærdselsåre, der snart kan lægge asfalt til letbanen. Fotograf Børge Venge, 18. marts 1958, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

- Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.
- Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.
- Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

nadstrækning kom efterhånden til at fungere som en tragt for trafikken mellem Havnegade og Kystvejen, og i 1915 måtte promenadestien lade livet til fordel for en udvidelse af kørebanen. Den sidste gamle købmandsejendom forsvandt, da restauratør Gaarde i 1919 købte og nedrev naboejendommen til Katedralskolen. I stedet kunne Gaarde i 1921 åbne dørene for sin nyopførte mondæne Restaurant Palæ. Den smukke restaurationsbygning stod kun frem til 1950'erne, da forsvandt til fordel for katedralskolens udvidelser.

Pakhuskajen

På gadens østside har der aldrig været beboelsesejendomme. Da havet blev tvunget tilbage, var det for at gøre plads til pakhuskajen. Her blev blandt andet det store havnepakhus Karens Mølle opført i 1888, og i 1907 kom det lidt mindre Pakhus 27. I 1962 nedbrændte Karens Mølle, men allerede samme år kunne KFK påbegynde opførelsen af deres nye store silobygning på brandtomten.

Tilbage i 1937 blev der mellem de to pakhuse og Skolebakken opført Aarhus Motor-Compagnis (A.M.C.), nye bygning med kontorer, værksteder og salg- og udstillingslokaler.

A.M.C.'s bygning blev nedrevet i 1999. KFK's bygning fulgte kort tid efter, og efter en længere debat er Pakhus 27 netop i denne uge blevet nedrevet for at gøre plads til den nye havneplads. Der er blevet åbnet op, så der atter er havudsigt fra Skolebakken. Meget er sket på Skolebakken de sidste 200 år, men som Stiftstidende udtrykte det i 1915: »medens selve Skolebakken ikke kunde modstaa Tidens ubarmhjertige Damptromle, vil Erindringen om dette gamle Stykke Aarhus ikke være saa let at rykke ud af Århusianernes Hjerter.«

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Kulbroen var livlinen til byens energiforsyning

LOKALHISTORIE

AARHUS: Igennem det seneste årstid har foreningen Kulbroens Venner igangsat et udviklingsarbejde for at omdanne den grå betonbro i Sydhavnen kaldet »Kulbroen« til en gangsti hen over en passage af vild natur, der skal forbinde midtbyen med det grå og industrielle hjørne af havnen.

Området ved Kulbroen har længe været et sted, hvor mange århusianere sjældent færdes - med undtagelse af kunstnere, slagterarbejdere, misbrugere og graffitimalere. Imidlertid har der historisk været masser af liv og aktiviteter på det grå areal nord for Jægergårdsgade, hvor energiselskabet Midtkraft tidligere lå. Netop den 166 meter lange Kulbro har direkte tilknytning hertil, idet der på broen indtil for 46 år siden lå skinner, hvorpå der stod en tre tons tung kran, som blev brugt til at skovle kul og koks.

Aarhus fik her i 1855 sit første gasværk, der gennem 165 km rør under byen leverede gas til belysning, opvarmning og madlavning. I 1899 kom et elværk til, og fra 1928 blev overskudsvarme fra elproduktionen brugt til fjernvarme. Det samlede anlæg hed fra 1950 Midtkraft og blev fyret med kul, hvilket kunne ses ved, at grunden var fyldt med store bjerge af kul. Samtidig blæste sorte støvskyer fra bjergene jævnlige ind over dele af byen og lagde sig i folks vindueskarne, når vinduerne stod åbne.

Koksgasværk

I 1952 indviede Midtkraft et nyt køksfyret gasværk på arealet, og i den forbindelse blev Kulbroen opført. Der fandtes på den tid allerede flere kraner, som var opstillet på arealet i 1920'erne. Nogle kraner stod på gigantiske stålkon-

I 1968-69 blev det nye spaltgasværk opført, og kulbroen i baggrunden blev dermed overflødig, idet kranen på broen ikke længere skulle bruges til at skovle kul og koks. Fotograf: Ib Rahbek-Clausen, 1968, Århus Stiftstidende, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

struktioner, som efter et fleksibelt system kørte på skinner, så kranerne altid kunne benyttes på det sted, hvor kulbjergene var højest. Andre kraner stod på stationære betonbroer.

Når kullene kom med skib til Aarhus, blev de losset på den nærliggende gasværkskaj langs Sydhavnsgade. Herfra blev de skovlet med kranerne og sendt videre på et transportbånd. Ved koksgasværket blev kullene placeret ved Kulbroen. Her skovlede kranen kullene op i en knusemaskine, og de knuste kul blev transporteret op i en ovn, hvor de blev brændt. Ved brændingen skete der en udvikling af gas, som kunne sendes videre ud til byens forbrugere. Samtidig blev kullene ved brændingen forvand-

let til koks, som kunne bruges til opvarmning i kakkeldovne i private hjem.

Kulbroen kunne derfor også have heddet Koksbroen, for kranen på broen blev nemlig også brugt til at skovle koksene. Interessant er det i øvrigt, at betegnelsen kulbro i samtiden ofte blev brugt om transportbåndet, der kørte i en lukket bro, som også stod på betonpiller. Broen, som i dag kaldes Kulbroen, blev derimod ofte betegnet som en kranbro. Forvirringen slutter dog ikke her. For langs Sydhavnsgade findes en næsten identisk bro, som en del måske har troet også var en kulbro. Det er dog ikke tilfældet. Den er i stedet bygget til at bære en fjernvarmeledning. I undergrunden lå nemlig adskillige gaslednin-

ger, der gjorde det umuligt at grave flere rør ned.

Skulpturelt levn

Koksgasværket blev i 1969 erstattet af et spaltgasværk, dvs. et værk, der udvandt gas af olie. Gasproduktionen stoppede dog helt i 1979, og som

følge af en øget miljøinteresse blev det siden besluttet at indstille Midtkrafts kulfyrede el- og fjernvarmeproduktion for i stedet fra 1995 at udbygge Studstrupværket. Kulbjerge og kraner blev gradvist fjernet frem til 1997, og tilbage er der i dag kun to ef-

terladte spor af det gigantiske anlæg. Det ene er Turbinehallen med det omkringliggende bygningskompleks, der er indrettet med restaurant og kongrescenter samt filmby. Det andet spor er Kulbroen.

Kulbroen har altså i nogle årtier ligget som et skulpturelt industrihistorisk levn, hvis funktion næsten er gået i glemmebogen. Det blev der dog lavet om på, da forslaget om broen som en grønne gangsti fremkom i 2014. Inspirationen kommer fra et lignende projekt på den nedlagte jernbanebro High Line i New York. Det er tydeligt, at byen nu for alvor har fået øje på potentialerne i det kulturhistoriske industrimiljø i området. Under dette års festuge blev der eksempelvis ved Kulbroen serveret »gadema« og kolde drikke, og der blev holdt en byvandring i hele sydhavnsområdet. Endelig vil Foreningen for Bykultur i Aarhus næste weekend indsamle billeder og tekst, der viser borgernes mening om Sydhavnens bevaringsværdige steder og bygninger.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Valdemarsfesten var et tilløbsstykke i Aarhus Domkirke

LOKALHISTORIE

AARHUS: En junaften i 1940 strømmede tusindvis af århusianere på Valdemarsdag mod Aarhus Domkirke for, under de majestætiske kirkehvelvinger, at deltage i en årlig begivenhed, der netop i disse år oplevede stadigt større popularitet.

Kirken fyldtes hurtigt af det første par tusinde deltagere, mens yderligere 5.000 ivrige jagttagere måtte se sig henvist til at beskue begivenheden fra Bispetorv og omkringliggende gader.

Præcis klokken 20 blev fløjdørene åbnet, og ind marcherede en procession af 65 dannebrogfaner, som tog plads på rad i domkirkens midtergang. Fanerne tilhørte byens nationale foreninger, soldaterforeninger og ungdomsforeninger, og optoget havde med orkester i spidsen marcheret fra Katedralskolens gård og rundt om Bispetorv til domkirkens hovedindgang. Forude ventede korsang, festgudstjeneste og taler af bl.a. biskop Noack. Senere ville der være fest og kaffebord i Folkets Hus i Amaliegade, hvor et ni-mands strygeorkester spillede op, og der blev oplæst telegrammer fra kongen, den senere borgmester Unmack Larsen og minister Henning Hasle.

En folkefest

Traditionen med Valdemarsfester blev grundlagt i 1927 af Aarhus Teaters økonomidirektør, artillerikaptajn A.F. Beyer, der ønskede at skabe en folkefest, som kunne samle alle befolkningslag uanset politisk observans. Ifølge sagnet faldt Dannebrog ned fra himlen Valdemarsdag 1219 under et slag i Estland og indgød danskerne fornyet styrke. Ligeledes håbede Beyer at kunne samle århusianerne under vajende danne-

Valdemarsfesten 1961. Det imponerende faneoptog marcherer langs Bispetorv mod domkirkens hovedindgang. Forude venter en festgudstjeneste og derefter en vandring til Rådhuspladsen, hvor borgmester Bernhard Jensen vil overrække faner til 11 foreninger. Fotograf Ib Rahbek-Clausen, 15. juni 1961 i Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

brogflag og manende fædrelandstoner.

Den første Valdemarsfest blev en bragende succes, og en tradition var etableret. Aarhus Stiftstidende omtalte samme dag Valdemarsdagen med stor optimisme: »de Følelser og Tanker, hvorpaa Flagdagen bygger, er uden Tvivl i Vækst i Befolkningen. Og den voksede Lydhørhed overfor Flagets Tale skaber Flagdagens voksende Popularitet.«

Truslen udefra

Man har næppe været klar over det, men uhyggeligt præcist spåede Stiften mærkedagens fremtid. Beyers initiativ faldt nemlig sammen med den politiske

gæring i Tyskland, og Valdemarsfestens bevågenhed og omtale i dagbladene steg i takt med, at truslen i syd øgedes, og Hitlers Tyskland oprustedes. På hjemmefronten udgjorde antinazistiske blade forløberer til den danske modstandsbevægelse, alt imens danskerne samlede sig i nationale fester for at markere tilknytningen til det nationalfællesskab, som, man følte, var udsat. Dannebrog blev et symbol på nationalånden, og deltagelse i Valdemarsfesten blev således en stille protest mod nazismen og senere besættelsesmagten.

Kongelig deltagelse

Valdemarsfesten i 1940 var

en af de hidtil største, men den overskyggedes alligevel af 1941, hvor så mange som 4.000 deltagere indenfor (hvilket man senere indrømmede var for mange) og i titusindvis af tilskuere udenfor var mødt op. For første gang

besøgte kronprinsparret Aarhus med den lille prinsesse Margrethe, og kronprinsen indviede Aarhus Bybanner. Bybanneret var tidligere på året blevet skænket byen af spejderkorpset i anledning af byjubilæet, og det

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

indtog herefter hæderspladsen ved fremtidige Valdemarsfester i domkirken.

I årene op til, under og efter Anden Verdenskrig oplevede Valdemarsfesten i domkirken med andre ord massiv bevågenhed. Højtidelighederne i kirken blev sendt i radioen, og medlemmer af kongefamilien deltog i festlighederne. Fædrelandskærligheden blev demonstreret ved at placere et af de små dannebrogflag, som blev solgt om formiddagen, i knaphul eller på frakkeopslag.

Større lokaler

I de første efterkrigsår var tilslutningen så stor, at man så sig nødsaget til at supplere med Skt. Johannes og Sct. Pauls Kirker til faneprocession og gudstjeneste, da man nogle år forinden havde begrænset antallet af almindelige festdeltagere i domkirken til 2.000. Ligeledes var man nødt til at finde større lokaler til aftenfesten. Fra i nogle år at have benyttet Østergades Hotel, flyttede man til Folkets Hus og senere til Aarhus-Hallen og Rådhushallen. Antallet af deltagende faner voksede også for hvert år: fra en snes stykker i 1930'erne til 82 i 1943 og til over 120 i 1953.

Foreningen Dannevirke var hovedarrangør, indtil Danmarks-Samfundet overtog ansvaret for festen i 1946. Danmarks-Samfundet (stiftet 1908) indledte sit virke med året efter at påbegynde traditionen med faneuddeling, hvilket i dag er et fast indslag. På nær tre gange er Valdemarsfesten siden 1927 blevet holdt i Aarhus Domkirke, og i alt væsentligt ligner en nutidig Valdemarsfest til forveksling sin forgænger anno 1940.

Stedse med Dannebrog som omdrejningspunkt.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Klintegaarden – da deleøkonomi og jernbeton kom til Aarhus

BYHISTORIE

AARHUS: I dag falder Klintegaarden, Skovvejen 44-46, på bedste vis ind i byens og havnens »landskab«. Men da ejendommen stod færdig i 1938, adskilte den sig markant fra gængs byggeskik.

Det seks etager høje bygningskompleks blev tegnet og opført af ingeniør Ove Christensen og ragede op over kvarterets sædvanlige lavere byggerier. I sin enkle hvidmalede fremtoning udgjorde Klintegaarden et strålende eksempel på en ny tids arkitektur: funktionalismen.

Ove Christensen, der tidligere havde stået bag fire andre funkisejendomme i Aarhus, lod Klintegaarden opføre som et topmoderne byggeri, hvor komfort og beboerservice var i højsædet. I en samtidig udlejningsbrochure fra slutningen af 1930'erne kan man læse: »Uden Overdrivelse maa Klintegaarden karakteriseres som et af Nutidens mest moderne Boligkomplekser, der paa afgørende Maade adskiller sig fra almindeligt Boligbyggeri, baade hvad angaar selve det bygnings-tekniske og den gennemførte Service, der er etableret for Lejerne.«

Fælleshus i midten

Klintegaarden blev en turistattraktion, først og fremmest på grund af et udtalt kollektivt element. På grunden lå der allerede to herskabsvillauer fra slutningen af 1800-tallet. I stedet for at rive villaerne ned blev de kalket hvide og tænkt ind i det nye funktionalistiske byggeri. Den ene villa, som før havde tilhørt overretssagfører Stampe, blev bygget sammen med den bygning, der har facade ud mod Skovvejen. Men den anden, Villa Sunhill, blev stående midt i gårdarealet og indrettet til fælleshus til beboernes fri disposition.

En af Ove Christensens intentioner var at skabe fællesskab, og i det to etagers fælleshus blev derfor indrettet selskabslokaler med Bing & Grøndahl-service til 24 personer, billardsaloner til mændene, lege-stuer til børnene og gæsteværelser, som kunne lejes for billige penge. For at aflaste hverdagens besværligheder kunne man i en pension med

Med til komforten på Klintegaarden hører en storslået udsigt ud over Aarhusbugten og havnen fra de fælles tagterrasser. Kvinden står på en af bygnings funktionalistiske halvcirkelformede altaner, som var stort set ukendte før 1938. Fotograf Børge Venge, marts 1962, i Den Gamle Bys billedsamling.

tilhørende fællesspisestue bestille mad eller evt. fuld pension, ligesom man kunne købe sig til hushjælp. Uden for villaen var der indrettet en harmonisk og fredfyldt gårdhave, smukt udstyret med springvand og majestætiske løvtræer, som stammede fra de gamle herskabsvillauer. På taget kunne man nyde udsigten ud over Aarhusbugten fra fælles tagterrasser.

Hypermoderne interiør

En lang række moderne tiltag fik Klintegaarden også. Foruden køleskabe, affaldsskakter fra hvert lejemål og centralvarme i alle værelser var alle lejligheder forsynet med både koldt og varmt vand i såvel køkken som badeværelse – en luksus i mellemkrigstiden. I bygningen ud mod Aarhusbugten kunne man lade sig transportere med elevator, og i kælderplanet var der indrettet elektriske vaskefaciliteter og et un-

derjordisk garageanlæg, så biler og cykler blev fjernet fra gaderne.

Minisamfund med deleøkonomi

Ove Christensens vision var at opføre et byggeri, hvor beboerne levede tæt sammen i et pænt og trygt miljø, hvor børnene kunne færdes ubekymret, og hvor dagligdagen ikke skulle være en lang række af

huslige pligter. Klintegaarden skulle være et minisamfund med al-buerum og mærkbar komfort, der var gjort mulig ved fælles indsats. Indretningen af de fælles bekvemmeligheder var nemlig inkluderet i huslejen. Ejendommens kollektive islæt var en meget anderledes måde at tænke beboelse på end i den almindelige husførelse og udmærkede mere end noget andet Klinte-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

HJÆLP

Stadsarkivet søger materiale

Stadsarkivet vil sikre, at historien om Klintegaarden ikke går i glemmebogen.

Arkivet afholder derfor torsdag 1. oktober kl. 13.00-16.00 et indsamlingsarrangement på Klintegaarden. Mød op med dine fotografier, dokumenter og andet – og Stadsarkivet tager en digital kopi på stedet.

Der er også rundvisning kl. 13. Alle interesserede er meget velkomne til at møde og bidrage.

gaarden mellem Aarhus' øvrige byggerier.

Komforten og servicen var imidlertid ikke gratis. Selvom bygningsca. 150 lejligheder, der spændte fra enkeltværelser til 3,5-værelses lejligheder, i gennemsnit kun var omkring 50-60 kvm, var de så dyre, at kun bedrestillede havde råd til at bebo dem. Blandt klientellet ser vi derfor funktionærer med relativt høje indtægter samt professorer og i enkeltværelserne studenter, tilknyttet det nærliggende universitet.

Fra leje- til ejebolig

Klintegaarden prydte som sagt stadig Skovvejen i dag, men gennem tiden er det oprindelige kollektive aspekt forsvundet. Kernen i deleøkonomien, fælleshuset, blev efter krigen omdannet til fabrikslokaler for firmaet Rucon, og siden 1977 har den fungeret som privatbolig. Pensionen flyttede efter krigen over i den anden villa og eksisterede indtil 1974, i de sidste år som almindelig pensionatsvirksomhed, mens også denne villa i dag er inddraget til privatbolig.

Ligeledes overgik Klintegaardens oprindelige lejelejligheder fra 1970 til at være ejerlejligheder, efterhånden som lejerne flyttede ud. Ove Christensens kollektive ideal var en strømning, som vakte opmærksomhed i sin samtid, men som ikke var levedygtigt på længere sigt.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Fra madkurv til Michelinstjerne

LOKALHISTORIE

AARHUS: Restaurant Frederikshøj er med stjernekokken Wassim Hallal i dag i den absolutte elite inden for dansk gastronomi. Et faktum, som blev understreget tidligere i år, da restauranten fik den eftertragtede Michelin-stjerne. Der har været traktørvirk-somhed på Frederikshøj i mange år. Hvor mange år kan ikke siges med nøjagtighed, men for 200 år siden, da skovbetjent Niels Bech havde bolig på Frederikshøj, supplerede han sin indkomst med at sælge forfriskninger til forbi-passerende.

Gården lå ved en rundel, hvor Hads Herred Vej (i dag Oddervej) mødte flere mindre veje – et passende sted for rejsende og bønder med byen som mål at tage ophold. Dengang blev restauranten mest omtalt som Bechs hus, selv om betegnelsen Frederikshøj også blev benyttet.

Et familiedynasti på kroen

Frederikshøjs historie er også historien om et familiedynasti. Da Niels Bech dør i 1816, blev Christian Nielsen Mundelstrup forpagter af gården, og de næste 133 år er hans slægt ejere af Frederikshøj. Godt nok skifter efternavnet flere gange undervejs, fordi Frederikshøj blev ned-arvet gennem kvinderne.

Da Mundelstrups enke i 1827 blev gift med Niels Thomsen Toftnæs, kom stedet til at hedde »Toftnæs Have«, mens det fra 1844 hed »Danielsens Have«. Daniel-sen var svigersøn til Mundelstrups gamle enke, som i 1840 havde overlevet endnu en mand.

Frederikshøj lå efter datidens standard langt uden for byen. De forskellige værter havde derfor deres hyr med at hive gæster ud til etablerementet. Toftnæs lokkede gæster ud til skoven med har-

Friluftsskakbanen ved Frederikshøj Kro har gennem årene været rammen for mange turneringer – både af de små improviserede slags, men også af de mere officielle slags. I sommeren 1962 var der eksempelvis lynskaktturnering på Frederikshøj. Vinderen blev landsholdsspiller Victor Juul Hansen (t.h.) fra Nordre Skakklub. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

med al dets tilhørende jord og skove af indenrigsminister og godsejer Ingerslev. Frederikshøj Kro var den eneste, sammen med Varna Pavil-lonen, som måtte servere alkohol – et forbud, konkur-renterne indimellem havde svært ved at overholde.

I sidste halvdel af 1800-tallet blev Frederikshøj brugt som samlingssted ved folke-møder for både arbejderklas-sen og det konservative Høj-re. »Bjørnbakkerne« holdte eksempelvis grundlovsfester på Frederikshøj i 1870'erne, mens Højre gjorde det samme i 1880'erne. Ellers var det mest familier, foreninger og skoler, som tog turen til Frederikshøj Kro, som stedet nu hed. Her var både kegle- og skydebane, og for få øre kunne man få varmt vand til sine medbragte kaffebønner. Selvom der også blev serveret kolde retter på kroen, var det dengang ikke maden, som lokkede aarhusianerne ud til Frederikshøj. De kom med madkurven under armen for at nyde den fremragen-de udsigt og friske luft, mens børnene tumlede på de store græsplæner eller de i om-kringliggende skove.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

monimusik på onsdage og søndage, mens det på Danielsens tid var regimentsmusikken, som spillede. Danielsen tog skridtet videre og arrangerede transport for stedets gæster. Et tiltag, som blev annonceret således i Århus

Stiftstidende i 1870: »De ærede Skovbesøgende underrettes herved om, at der i Pinsedagene og fremdeles hver Søndag vil holde Vogne ved Jernbanebroen i »Spanien« for at befordre Passagerer til Frederikshøj Kro. Tillige til-

lader jeg mig at anbefale en af mig skaffet Droschke til det ærede Publ.s Afbenyttelse«.

Både Toftnæs og Danielsen var begrænset af vejret. Det lille stråtekte hus egnede sig ikke som restaurationslokale, så gæsterne havde ikke noget sted at søge ly i tilfælde af dårligt vejr. Dette ændrede sig i 1871, hvor den nuværende bygning blev opført. Bygherrer var formodentligt Danielsens svigersøn Christian Hansen Rising. Rising var tidligere sømand, og i slutningen af 1873 stod han til søs igen, blot for at forlise et sted mellem Amerika og London i februar 1874. Han nåede dog at få to drenge, hvoraf den ene, Hans Rising, senere blev stifter og vært gennem 50 år

på Restaurant Friheden. Sømandens unge enke giftede sig to år senere med Rasmus Christensen, der overtog be- værtningen. Christensen nåede at være vært på Frederikshøj i 50 år, inden han overlod stedet til sin yngste søn Adolf. Sønnen døde ulykkeligt blot 46 år gammel, og kroen forlod i 1949 slægtens eje.

Et sted for den jævne mand

Der fandtes også andre traktørsteder i Marselisborgs-skovene. Både ved Silistria, Ørnereden, Thors Mølle og Varna var der interimistiske serveringsforhold. Egentlige spisesteder kom der først, efter Aarhus Kommune i 1896 opkøbte Marselisborg Gods

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Kongen, godsejeren og Oddergrisen

LOKALHISTORIE

AARHUS: I denne tid er mobilitet og fremkommelighed brandvarme emner, og de lokale jernbaner spiller en væsentlig rolle i byens fremtidige trafikløsninger. Sådan var det også i 1884, da Odderbanen blev anlagt. Dengang handlede det dog mest om transport af landbrugsvarer, ikke af mennesker.

En kold novemberdag i 1874 mødtes egnens borgere med en række udenbys folk i Odder for at diskutere jernbanesagen. De var kommet helt fra Aarhus i nord til Horsens i syd. Inspirationen var kommet fra nord, hvor Aarhus-Ryomgårdbanen var under anlæggelse. Også uden for den frembuldrende købstad, Aarhus, var der ønsket om at blive koblet på den rivende udvikling, som man kunne se, at jernbanerne skabte.

Der skulle rejses en klækkelig aktiekapital til projektets gennemførelse. I første omgang regnede man med, at man lokalt skulle samle 500.000 kr. ind. Resten af anlægssummen skulle finansieres gennem lån og store stats-tilskud.

Forskellige jernbanelinjer blev drøftet i løbet af det første år, men i 1875 stod det klart, at bestyrelsen for projektet ville arbejde for at etablere en jernbane mellem Aarhus og Odder. Efterhånden kom der fart på projek-

tet, og aktierne blev i løbet af sommeren 1876 fuldttegnet. Fulde af forventninger kontaktede bestyrelsen Indenrigsministeriet for at få loven båret igennem, men indenrigsminister Skeel gav dem en kold skulder. Staten ville ikke støtte anlægget af banen - hverken økonomisk eller politisk. Dertil var den simpelthen ikke vigtig nok.

Kontant betaling

Afslaget kvalte ikke den lokale opbakning. Her var sagen af afgørende betydning. Bestyrelsen havde i 1881 modtaget et tilbud på 1.050.000 kr. for anlæggelse af en jernbane fra Hou over Odder til Aarhus med tilslutning til statsbanernes net ved Viby. Betalingen skulle falde kontant, da det gjorde arbejdet flere hundredetusinder kroner billigere.

Et kæmpe arbejde forestod nu med at rejse tilstrækkelig kapital fra de lokale aktionærer. Det blev en nervepirrende kamp, for i forhold til tidligere skulle aktiekapitalen forhøjes med 100 procent.

Kong Hans og godsejeren

Den aarhusianske storgrosserer Hans Broge, i Aarhus kaldet Kong Hans, havde fra det første møde i 1874 haft en fremtrædende rolle i processen frem mod jernbanens tilblivelse. Broge havde oparbejdet et efter datidens forhold enormt forretningsimperium, hvis vigtigste han-

Oddergrisen på perronen på Aarhus Banegård. Togene har lige siden begyndelsen i 1884 haft dette noget ejendommelige øgenavn. Navnet skulle efter sigende referere til togenes undseelige størrelse, men hvorfor det lige er Odder, som måtte lægge navn til, når endestationerne var Aarhus eller Hou, forbliver en gåde.

Fotograf Børge Venge, november 1952, i Århus Stiftstidendes arkiv, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

delsvare var landbrugsprodukter. Han havde en stor interesse i at få jernbanen vendt mod Aarhus, så egnens landmænd ikke skulle få den skøre idé at sende deres produkter til udskibning i den nyanlagte Esbjerg Havn.

I 1881 rejste han i et ganske usædvanligt brev sagen for Aarhus Byråd. I brevet tilbød Broge Aarhus Kommune 24.000 kr. kontant. Kommunen skulle til gengæld købe aktier i Odderbanen for 200.000 kr. og opføre Sct. Clemens Bro, som havde været på tegnebrættet længe.

Beløbet ville skæppe anseeligt i den noget slukne kom-

munekasse. Det dækkede reelt »kun« over en kontant donation på 10.000 kr. til finansieringen af Sct. Clemens Bro. Resten af beløbet kan vel bedst betegnes som et forlig om en skatterestance, som Aarhus Kommune og Broge gennem nogen tid havde kæmpet om. Broge lovede endvidere i fremtiden at være ubetinget skattepligtig til Aarhus Kommune, hvis beggesager var afsluttet inden udgangen af 1884. Det var meget store ord fra en mand, som gennem nogen tid havde levet i skattely i Brabrand-Årslev Kommune. Byrådet tog imod Broges udstrakte hånd,

men kommunen ville i første omgang ikke tegne aktier for mere end 50.000 kr.

Det fik den lettere excentriske godsejer Emil von Holstein-Rathlou til at reagere. Godsejeren havde også været engageret i jernbaneprojektet siden 1874. Holstein-Rathlou havde store interesser at beskytte i området syd for Odder. Her ejede han de to store gårde, Gersdorffslund og Rodsteenseje, og han havde i 1881 bygget havn i Hou.

Gennem et intensivt forhandlingsforløb i 1881-82 fik Holstein-Rathlou, Aarhus Kommune og Aarhus Amt efterhånden presset hinan-

den til at købe aktier 200.000 kr. hver især. Og med støtte fra de andre kommuner langs banen samt fra private donatorer var der i 1882 endelig samlet nok lokale penge sammen. Kort tid efter kvitterede Rigsdagen med at vedtage loven, som kunne sætte anlægsarbejdet i gang.

Med sit store aktiekøb fik Holstein-Rathlou trukket banen til den lille flække, Hou, hvor der blev bygget en temmelig stor endestation med værelser til personale. Banen blev indviet under stor fest i 18. juni 1884, hvor det første tog rullede ud fra stationen i Hou.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet - og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

13 AGF-gymnaster blev sat til fodbold - og så tog tingene fart

LOKALHISTORIE

AARHUS: I år kan Aarhus Gymnastik Forening – i daglig tale AGF – fejre 135 års jubilæum, hvilket gør den til en af byens ældste idrætsforeninger.

Selvom AGF i dag er mest kendt for sit fodboldhold, var hverken Aarhus eller AGF først på banen, da fodboldsporten begyndte at brede sig over det ganske land i slutningen af 1800-tallet. I København havde man spillet turneringsfodbold lige siden 1888, mens den første turnering i Aarhus først blev afholdt i 1902, samme år som AGF kunne starte en fodboldafdeling. Vi skal dermed 22 år ind i foreningens levetid, før der kom fodbold på programmet i AGF.

Gymnastik

Aarhus Gymnastik Forenings fundament var derimod – som navnet antyder – gymnastik. Den officielle stiftelse fandt sted 26. september 1880 på initiativ af kommis Christensen. Formålet var at fremme og udvikle færdighed i legemsøvelser og våbenbrug. I god forlængelse af disciplinerne inden for våbenbrug blev foreningens første formand, stabschef og senere generalmajor Christian Heinrich Ferdinand Baumann, fundet inden for militærets rækker. Bauman var nu heller ikke ubekendt med gymnastikken, da han fungerede som gymnastiklærer på Katedral-skolen.

Foreningen henvendte sig i starten primært til borgerskabet, der i trygge og organiserede rammer kunne dyrke idrætsgrene som herregymnastik, fægtning og hugning. I løbet af nogle år ændrede foreningen imidlertid formål ved at udbrede

Når man har sagt AGF, må man også sige fodbold. Med flere sejre i den bedste række hører 1950'erne til AGF's guldalder.

På billedet fejrer fodboldrengene på hjemmebane deres tredje sejr i træk.

Foto: Børge Venge, 1957, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

idrætten til alle befolkningslag.

Atletikken

I 1896 kom der også atletik på programmet i AGF. Det var sergent J.C. Jensen, som tog initiativ til oprettelsen af atletikafdelingen, der i de første år primært dyrkede stangspring. Hvor gymnastikken holdt til i Valdemarsgade Skoles gymnastiksal, kneb det med at finde plads til atletikken, der blev dyrket uden dørs. Først i 1910 fik atletikafdelingen stillet et område ved Dalgas Avenue til rådighed, og i 1912 var afdelingen stærk nok til at arrangere sit første

stævne med 69 deltagere fra hele Jylland. Til stævnet brillerede flere af foreningens unge medlemmer, blandt andre brødrene Charles og Arthur Hammerschmidt, hvoraf især sidstnævnte senere opnåede flotte resultater inden for 100 meter og stangspring.

Fodbold

I 1902 blev 13 af foreningens bedste gymnaster forsøgsvis rekrutteret til et fodboldhold. Fra 1. januar 1906 blev AGF indmeldt i Jydsk Boldspil Union, og allerede i sæsonen 1907/08 vandt man det jyske mesterskab, der ellers hidtil

kun havde haft Aalborg som vinder. Fodbolden var kommet for at blive. I AGF's 50 års jubilæumsskrift fra 1930 kunne lærer Einar Kirkegaard skrive, at »Gymnastikken er Idrættens Alfa og Omega. Eller burde være det, set fra det ideelle Synspunkt. Men det er ikke for meget sagt, at Gymnastikken i Foreningen, som andet Steds er blevet stillet i Skygge af sin langt yngre Søsterdisciplin: Spillet med den faste Læderkugle, Fodbolden.«

1950'erne står stadigt som AGF Fodbolds gyldne periode. Med den ungarske Geza Toldi på trænerbænken og

spillere som John Amdisen, Henry From og Aage Rou Jensen på grønsværen hev fodboldrengene sejren hjem i den bedste række i 1955-1957 og i 1960. Halvdelen af holdet

blev før eller siden en del af landsholdet.

De andre

I 1902 kunne AGF åbne op for en svømmeafdeling. Træningen foregik ved byens søbadeanstalter, der dog måtte flyttes i takt med havnens udvidelser. Først da Badeanstalten Spanien åbnede i 1933, fik svømningen tag over hovedet.

1902 blev også året, hvor kvinder for første gang kunne blive medlem af foreningen. Med base på pigeskolen i Christiansgade åbnede i dette år nemlig en særlig damegymnastikafdeling. Året efter blev børn også budt velkomne i klubben med en drenge- og pige-gymnastikafdeling.

I 1905 blev det på foreningens generalforsamling besluttet at oprette en tennisafdeling. De tennisudøvende i AGF måtte dog vente helt til 1918, før de fik sine egne træningsanlæg. Indtil da var baner ved Vennelyst, Mølleengen og ved Marselisborg Kostskole blevet lejlighedsvis lejet.

Derefter skulle der gå næsten 30 år, før den næste afdeling kom til – håndboldafdelingen – som i 1935 startede op under atletikafdelingens beskyttende vinger, men to år senere blev gjort til en selvstændig afdeling. Og så skulle der gå næsten 60 år, før AGF fik den foreløbig seneste afdeling – basketball – på programmet. Det skete i 1992.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Fotoplastikon var biografens forløber

LOKALHISTORIE

AARHUS: De fleste anser Kosmorama og Fotorama som de første biografvirksomheder i Aarhus. Men i virkeligheden var aarhusianerne ikke ubekendte med billedshows, da Kosmorama som den første egentlige Aarhusbiograf slog dørene op i april 1905, og da Fotorama fulgte året efter.

Haandværkerforeningen siden 1898 jævnligt vist kortere filmsekvenser, primært af folkeliv på gaden, jernbanetog i fart, eller lignende. Det, der er emnet for denne uges Aarhushistorie, er imidlertid det hurtigt populære Fotoplastikon, der i forrige uge kunne have fejret sit 112 års jubilæum. Fotoplastikons levetid var kort, men den formåede forbausende hurtigt at slå rod i den århusianske underholdningsbranche.

3D-billeder i farve

Fotoplastikon åbnede 8. oktober 1903 på 1. sal i Frimodt Clausens nyligt opførte hus på Store Torv 7. Det var en Aarhusafdeling af V. Ludvigsens firma »Skandinavisk Fotoplastikon«, der allerede havde etableret sig med en moderafdeling i København, og som i november 1903 åbnede yderligere en filial i Kristiania i Norge.

Et fotoplastikon var en cirkelformet kassekonstruktion på nogle meter i diameter med en række siddepladser omkring. Fra hver siddeplads kiggede man ind i et par linser, gennem hvilke man blev præsenteret for en roterende serie af farvelagte stereoskopbilleder. Der var således ikke tale om levende, men statiske billeder, hvilket på den ene side gjorde fotoplastikonet mere primitivt end Haandværkerforeningens filmfremvisninger, men på den anden side tillod en langt større geografisk og filmisk spænd-

Store Torv 7, hvor Fotoplastikon et par år senere flytter ind på førstesalen. Forinden havde etagen med de moderne brede butiksvinduer bl.a. huset Bruun & Sørensen's ingeniørkontorer samt udstillingslokaler for Heinrich Dambmanns sadelmager-, tapetserer- og dekoratørvirksomhed. Ukendt fotograf, ca. 1901, Den Gamle Bys billedsamling, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

vidde end det levende billedmedies behov for statiske kamerapositioner. Man kunne simpelthen rejse længere i et fotoplastikon.

Dertil tilførte indre anordninger i kassekonstruktionen billederne en hidtil uset tredimensionel effekt, hvilket – med Jyllands Postens ord fra januar 1904 – resulterede i »en fortryllende Plastik, Perspektiv og Naturtro-skab.« Faktisk kommer »fotoplastikon« netop fra »plastik«, der betyder tredimen-

sionalitet.

Fotoplastikon havde åbent hver dag fra kl. 10 til 22. For den nette sum af 35 øre for voksne og 15 øre for børn kunne man begive sig ud på en halvtimes »rejse«, hvor man gennem farvebilleder ville opleve fjerne og eksotiske landskaber, bygninger, oprin og lignende. Fotoplastikon indledte sin virksomhed i Aarhus med en fremvisningsrække under overskriften »Naturtro Rejser gennem hele Verden«, der bl.a. tog

publikum med til Schweiz, Korsika, Sydafrika, den sydafrikanske Boerkrig, Venedig og San Francisco. Hver billedserie blev vist i en uge.

Idealiserede billeder

Pressen var svært begejstret for det nye underholdningsmiddel, og i både Jyllandsposten og Aarhus Stiftstidende blev der hver uge bragt annoncer med fyldige referater af Fotoplastikons aktuelle rejser. Begejstringen er åbenbar i Aarhus Stiftstidendes

artikel et par dage før åbningsdagen:

»Hvad der sker, er intet mindre, end at man, efter at have vadet over Store Torvs Tundraer, fra en mørk og sludfuld Oktoberdag pludselig kommer til at sidde med Udsigt til – ja midt i – fjerne, skønne og sollyse Egne. [...] maaske kan man bedst sammenligne Billederne med de farvestraalende, idealiserede Erindringsbilleder af en Gang sete – eller ogsaa i Fantasien udmaalede – Egne, som undertiden viser sig for os i Drømme.«

Folkelig popularitet

Også blandt befolkningen oplevede Fotoplastikon massiv popularitet. Besøgstallet steg støt hen over vinteren 1903/04. Populariteten gav sig bl.a. udslag i, at Jyllandsposten i februar 1904 så sig nødsaget til at opfordre folk til at komme i dagtimerne frem for om aftenen, hvor tilstrømningen var så stor, at de færreste straks fik plads ved fotoplastikonet.

Senere på året åbnede en

bog- og papirhandel på Skt. Pauls Kirkeplads for produktionen af stereoskopbilleder af kendte steder i »det gamle Land«, angiveligt fordi Fotoplastikon havde affødt en lyst til at eje gode billeder af fjerne egne. Skoleklasser og landsbyskoler fra Aarhus og omegn besøgte Fotoplastikon på grund af dets læringsværdi.

Kvalt af biografene

Mens Fotoplastikon i København overlevede til 1910, måtte Aarhusafdelingen allerede dreje nøglen om i april 1906 efter kun 2½ års virksomhed. Trods en succesrig start blev Fotoplastikons stille fremvisninger hurtigt overskygget af Kosmorama og Fotorama, som introducerede dramatiske spillefilm. Man forsøgte forgæves at genåbne i oktober 1908 i Guldsmedgade 21, men måtte opgive efter blot seks måneders drift.

Lige så hurtigt Fotoplastikon fik sig manifesteret, lige så hurtigt gled det igen ud af århusianernes bevidsthed.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Da kong Chulalongkorn af Siam kom til Aarhus

LOKALHISTORIE

AARHUS: Den 3. juli 1907 klokken 10 vajede der på Aarhus Havn et rødt og blåt flag med orientalske udsmykninger, der forestillede guldtempler og en hvid elefant.

Flaget var sikkert ugenkendeligt for de fleste århusianere, men dets blafren havde en helt særlig anledning. Flaget var personligt banner for kong Chulalongkorn af Siam (i dag Thailand), der havde meldt sin ankomst i Aarhus på denne regnfulde onsdag formiddag. På kajen stod der derfor en større menneskemængde samlet for at modtage ham, når han om kort tid ville ankomme på luksusyachten Albion.

Kong Chulalongkorn, der også kaldtes det mere mundrette Rama 5., var på en seks måneder lang rundrejse i Europa fra Napoli i Italien til Nordkap i Norge. Dagen før ankomsten til Aarhus havde han besøgt den danske kongefamilie i København, mens han i Aarhus ved Albions ankomst blev modtaget af byens politimester Christian Magdalus Jespersen, konsul Eduard Bergmann, læge Anders Hvass Winge og Den Gamle Bys senere grundlægger Peter Holm.

Efter ankomsten fik kongen mulighed for at se domkirken, hvor han blev modtaget af borgmester Ernst Drechsel og stiftsprovst Vincentz Charles Lindhardt, der gav ham en rundvisning. Kongen havde dog ikke helt styr på de gejstlige titler, for han tiltalte konsekvent provsten hr. ærkebiskop.

Hvorfor Aarhus?

Kong Chulalongkorn kom til Aarhus på et tidspunkt, hvor Danmark og Siam siden en venskabsaftale i 1859 havde opbygget stærke kontakter med hinanden. Det var kongens ambition at moderni-

sere Siam gennem investeringer i infrastruktur såsom jernbaner, post- og telegrafforbindelser samt gennem politiske reformer såsom indførelsen af et moderne retsvæsen og religionsfrihed. Til det krævedes inspiration fra bl.a. Europa og ikke mindst handelsmæssige og politiske forbindelser.

Rejsen til Europa var arrangeret af den danske søofficer Andreas du Plessis de Richelieu, der var gået i kongen af Siams tjeneste og havde opnået rang af admiral i Siams flåde.

Det var da heller ikke første gang, at et medlem af Siams kongefamilie var i Aarhus. I 1883 rejste en ung prins med navnet Satarn Klang til Danmark med et – ganske vist kort – stop i Aarhus inden videre sejlads til København, hvor han i en årrække kom til at gøre tjeneste i Den Kongelige Livgarde.

Koloni-neutralt

Kontakten med Danmark var ikke nogen tilfældighed. Siam undgik modsat sine nabolande at blive koloniseret, men lå til gengæld som en neutral stødpudestat midt imellem de franske og britiske koloniimperier. Hvis Siam skulle etablere kontakter med Europa, måtte det ske med neutrale lande uden for kolonikløbet. Her viste Danmark sig i sin egenskab af en stor søfartsnation at være oplagt. Denne kontakt udbyggedes bl.a. gennem redieriet ØK, der havde regelmæssige sejlads til både Bangkok og Aarhus.

Kongens interesse for at forevige sine indtryk på rejsen kom til udtryk i Aarhus, hvor han under indsejlingen til havnen spontant hev sit kamera frem for at fotografere byen fra havsiden.

Middag på Frijsenborg

Efter besøget i domkirken

På Frijsenborg blev kong Chulalongkorn budt på en ti retters middag sammen med et større selskab, der her ses på trappen foran godset. Kongen sidder i midten på trappen, imens grev Mogens Frijs er den højeste person på bagerste række. Foto: Ukendt fotograf, 1907, Lokalhistorisk Arkiv for Hammel og Favrskov.

blev kong Chulalongkorn kørt i en lukket vogn gennem byen, hvor turen bl.a. gik forbi det dengang fem år gamle Marselisborg Slot, som var sommerresidens for kronprins Christian (senere Chr. X) og hans hustru Alexandrine.

Derefter gik turen med tog fra Hammelbanens station i Carl Blochs Gade til Hammel, hvor grevfamilien på Frijsenborg ventede med frokost klokken 14.

På Frijsenborg fik Chulalongkorn mulighed for at besigtige driften af et moderne storlandbrug, herunder godsets eget mejeri. Besøget fortsatte om aftenen, hvor greve-

familien bød kongen, hans følge og et større selskab på en overdådig middag bestående af ti forskellige retter med det bedste fra det franske køkken, norske fiskespecialiteter og danske sukkerbrunede kartofler.

Til Skagen og Norge

Sent på aftenen gik turen videre med Albion fra Aarhus Havn, efter at kongen havde takket for gæstfriheden med tildeling af ordner til grev Mogens Frijs, borgmesteren og velkomstkomitéen undtagen Peter Holm, der i stedet fik et cigaretui afsølv med kongens navnetræk indgraveret. Omkring 100 men-

sker på kajen vinkede farvel til kong Chulalongkorn, der erklærede, at han var bedrøvet over så hurtigt at måtte forlade Danmark, hvor han

havde befundet sig overordentligt vel. Der blev dog efter Aarhus tid til en hurtig visit i Frederikshavn og Skagen inden videre sejlads til Norge.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Johanne Berg – første kvindelige politibetjent

LOKALHISTORIE

AARHUS: Aarhus er en foregangsby i mange henseender. Vi kan eksempelvis bryste os af for 101 år siden at have ansat landets første kvindelige politibetjent: Frk. Johanne Berg.

Allerede i 1908 havde Dansk Kvindesamfund opfordret til at hyre kvinder i politiets rækker. Ifølge kvindesamfundet krævede det en kvindes intuition og empati at komme de stigende problemer med voldtægt og prostitution af purunge piger til livs. Mens et par kvinder tidligere havde været ansat ved politiet til kontor- eller visitationsarbejde, skulle den kvindelige betjent udføre egentligt politiarbejde i form af aftenpatruljering. Herved kunne hun holde øje med og redde omstrejfende unge piger, der var et let bytte for durkdrevne alfonser.

Johanne Berg kom fra Aalborg, hvor hun startede som den første kvinde ved toldvæsenet og senere fandt 10 års beskæftigelse på et sagfører- og livsforsikringskontor. Ved siden af engagerede hun sig i Handels- og Kontormedhjælperforbundet.

Sideløbende gik frk. Berg i brechen for kvindebevægelsen. Således blev hun tidligt medlem af bestyrelsen for Aalborg Kvindevalgretsforening, og i 1908 fik hun startet en særlig kvinderubrik i Dansk Handels- og Kontormedhjælperforening. Senere blev frk. Berg medlem af bestyrelsen for Dansk Kvindesamfunds Aarhuskreds, ligesom hun i 1918 var medstifter af Socialistisk Kvindeforening.

Ben i næsen

Med sin kvindesaglige interesse var det nærliggende, at Johanne Berg søgte jobbet som politibetjent i Aarhus. Men sindene var delte, da den 30-årige aalborgenser-

Frk. Johanne Berg blev, som landets første kvindelige politibetjent, ansat ved Aarhus Politi i 1914. Hun blev senere også medlem af byrådet og var erklæret kvindesagsforkæmper. Her ses hun som 63-årig i sin karrieres efterår. Foto: Waldemar Riis Knudsen, 1946, Den Gamle Bys billedsamling, leveret af Aarhus Stadsarkiv

inde tiltrådte tjenesten 1. maj 1914. Valget blev truffet af byrådet bag lukkede døre, men på politigården tilhørte den eneste positive røst den socialt engagerede politimester August Goll. Fra tidsskriftet Politivennen angreb vrede

stemmer ideen om kvindelige patruljebetjente, som i stedet burde holde sig inden døre – angreb, som frk. Berg ikke var bleg for at forsvare sig imod.

Ansættelsen var kun eksperimentel og ikke nødven-

digvis en fastansættelse; men det skulle hurtigt vise sig, at Johanne Berg var den helt rette til jobbet. Hun var handlekraftig, havde ben i næsen, og iført civilt antræk patruljerede hun i byens lumpne gader i sædelig-

hedspolitiets navn og holdt, så vidt det lod sig gøre, småpigerne væk fra gadernes suspekter beværtninger.

Efter retsreformen i 1919, hvor sædelighedssagerne kom under kriminalpolitiet, omlagdes frk. Bergs arbejdsområder til paternitets- og adoptionssager.

Nedbrød fordomme

En kvinde i et så mandsdomineret fag måtte nødvendigvis afføde en reaktion fra offentligheden, og Berg blev da også hurtigt af pressen tildelt et skær af slagkraftighed og maskulin fandenivoldskhed. Ved en afskedsfest, holdt af handels- og kontormedhjælperne i Aalborg, havde Aalborg Venstreblad spurgt hende, hvad hun ville gøre, hvis en herre absolut ville følge hende hjem under en aftenpatrulje: »Frk. Berg sender os et sønderknusende Blik: »Saa hænger jeg Politiskiltet ud og siger: Passér Gaden, lille Ven!«

Ifølge Aarhus Stiftstidende blev der ved samme lejlighed sunget følgende vise til ære for frk. Berg:

*Hænder det at Fatter
faar en lille én
saa hans Korpus dratter
i en Rendesten,
bringer hun Patronen
ikke paa Stationen,
nej, men hjem til Konen,
hvor han faar sin Straf.*

På bedste vis gjorde Jo-

hanne Berg fordommene til skamme. I politikorpset vandt hun stor anerkendelse, blev forfremmet til inspektionsbetjent og senere til overbetjent af 1. grad. Ved sin afskedigelse i 1949 opnåede hun at blive tildelt fortjenstmedaljen i sølv.

Ven af Stauning

Som en naturlig forlængelse af sit sociale arbejde blev Johanne Berg i 1925 valgt ind i Aarhus Byråd for Socialdemokratiet. Indtil sin afsked i 1946 nåede hun at beklæde ikke færre end 35 udvalgsposter, ligesom hun i perioden 1928-34 var en primus motor i oprettelsen af folkebiblioteket i Mølleparken.

Hun blev efterhånden en central skikkelse såvel i byen som i partiet. Da byens spidser tog på studierejse i 1938, var det således Johanne Berg, der blev udpeget til midlertidig borgmester. Ligeledes var det frk. Berg, der ledsagede statsminister Stauning under hans besøg i Den Gamle By i 1931, ligesom han også deltog i festlighederne i anledning af hendes 25 års jubilæum som politibetjent.

Da Johanne Berg gik bort i februar 1963 sluttede et begivenhedsrigt liv. Tiden havde aldrig været til mand eller børn; men hun havde modbevist kvindefordomme, opnået en dekoreret karriere og vundet anerkendelse for et frugtbart politisk virke.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Sammenstyrtet! J. Chr. Møllers Lagerbygning på St. Pauls Gade styrtet sammen Lørdag Nat. Et rent Vidunder, at ingen blev dræbt.

LOKALHISTORIE

AARHUS: Op mod deadline for mandagsavisen 2. april 1906 fik en journalist ved Stiftstidende sit livs chance for at agere reportagejournalist i stil med genrens store mester, Henrik Cavling. Vi lader ordet gå tilbage til ham:

»Lørdag Nat Kl. 20 Minuter over 11 lød der over det halve Frederiksberg et tor-denlignende Brag... en Klirren af Ruder, der faldt klingrende til Jorden... en Ramlen af Stolper og Spær og Bjælker og Lægter, der hvirvledes sammen i et Kaos... saa blev alt stille.

Det var Fabrikant J. Chr. Møllers Kontor og Lagerbygning i St. Paulsgade, der var styrtet sammen. Den ligger nu som en forvirret Blanding af Grus og Murbrokker, af bristede Planker og et Næt af Tømmer og Træværk.

Larmen fra det store Sammenbrud rystede Beboerne op ad deres Senge videnom. Det var i Øjeblikket, som om Husene vaklede. Støvet fra Skredet lagde sig som en tæt Taage over Nabolaget, og Asylets Ruder sprængtes, medens Stedet lige over for i Paulsgade led svær Molest.»

Alle vaskede hænder

Reporteren løb fra stedet og rundt til de involverede, der kunne tænkes at bære ansvaret.

Arkitekten, Thorkel Møller, Hotel Royals berømte arkitekt, mente, der kunne være tale om fejl i jern- og murpillerne, der ikke havde kunnet tåle overgangen fra frost til varme.

Entreprenøren, tømrermester J. Chr. Jensen, mente også, fejlen kunne ligge hos pillerne – »det kunne jo ske«, men ellers var alt første classes arbejde. Alle andre vaskede også hænder.

Tusinder af nysgerrige samlede sig, og rygterne løb på dagen om, at arkitekten havde skubbet entreprenørens betænkeligheder ved konstruktionen til side, så samme dag måtte Møller indrykke et forsvarsskrift i avisen, hvor han pure afviste anklagen.

Bygningskommissionens formand, den navnkundige bygnings- og brandinspektør Eduard Ludvig Frederik Springborg, mente ikke, at det var en sag for politiet, men politiet var af en anden mening.

Justitsministeriet foranledigede, at der blev rejst sag mod arkitekt Thorkel Møller, og han blev senere idømt 200 kr. i bøde for brud på bygningsvedtægtens paragraf om uforsvarlige byggeføretager.

Tømrermester Iversen fik en bøde på 25 kr. for ikke at have sikret, at bjælkerne var gennemgående under hele bygningen og for at have stukket bjælker ind mellem bærende murpiller. Bygningsinspektøren og andre håndværkere, herunder murermester J. Chr. Jensen, blev frifundet.

Svigerson i fedtefadet

Tømrermester Iversen tog altså sin del af skraldet. Det var prekært, for han var fabrikant Møllers svigersøn, og Møller var en fremtrædende borgerlig mand, der senere blev de konservatives fører i byrådet og også kom en tur i Rigsdagen. Den socialdemokratiske byrådsgruppe kastede sig veloplagt over sagen, der blev drøftet på en række møder hen over efteråret 1906.

Redaktøren fra Demokraten, Marius Simonsen, førte an. Han antydede, at bygningsinspektøren bar skylden, hvad borgmesteren bestemt afviste.

Der findes kun dette foto efter ulykken. Det blev taget af fotograf Thomas Sørensen Hermansen og blev bragt i magasinet Hver 8. Dag 1905-06. Foto fra Den Gamle Bys billedarkiv.

Simonsen svarede tilbage, at »man fra konservativ, autoritetstro Side« havde lagt hindringer i vejen for at få kortene på bordet. Folk i byen sagde, at tilsynet havde været skødesløst og ikke påpeget de mangelfulde bjælkekonstruktioner. Demokratens anden redaktør, Harald Jensen, der også var i byrådet, var ikke bleg for at kalde bygningsinspektøren mere eller mindre inkompetent.

Stor trikotagefabrik

Enden på historien blev, at huset blev genopført med kælder og tre fulde etager. Murpillerne blev forstærket, og tagremmen lagt længere ind, så Møllers trikotagefabrik stod klar efter sin udvildelse. Virksomheden blev grundlagt som trikotagehandel af J. Chr. Møller i 1883 i et kompagniskab. Senere om-

fattede den maskinstrikkeri, engroshandel og fabrikation af børne- og damekonfektion.

Kompagniskabet blev op- hævet 1898, hvorefter kompagnonen beholdt detailudsalget, som i mellemtiden var flyttet til Store Torv. I 1904 skød det første anlæg på Skt. Pauls Gade 25 op. Det blev siden udvidet, så der i dag står det fineste industriminde på stedet med et smukt trefløjet anlæg.

Fabrikken blev en af landets største med ca. 175 ansatte og mange hjemmearbejdere. I dag holder blandt andet System A/S og Frivilighuset til der.

Nådigt sluppet

Det kunne være endt med en katastrofe den nat i april 1906. Andre steder slap man ikke så billigt. Tekstil- og tøj-

fabrikker udgør en vigtig brik i de vestlige landes industrihistorie. Fabrikationen blev ret hurtigt mekaniseret, og de ensartede arbejdsgange kunne klares af datidens billigste arbejdskraft, ufaglærte kvinder og børn.

De engelske sweatshops er berygtede som nogle af 1800-tallets værste arbejds-

pladser, men også i dag finder historier om dårlige arbejdsforhold vej til nyhedsdækningen, om end det i dag især er fra den tredje verden.

Det skete senest i 2013, hvor det kostede hen ved hundrede mennesker livet, da en bygning med hele fem trikotagefabrikker styrtede sammen i Bangladesh.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Arhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Slentretur gennem Vestergades historie

LOKALHISTORIE

AARHUS: Gamle skæve bindingsværkshuse og nænsomt istandsatte fabriksbygninger. Vestergade emmer af kultur og historie. Det er en af byens centrale og ældste gader, og slentrer man en tur gennem gadens historie, støder man naturligt på flere af byens betydningsfulde borgere.

Mod vest et stykke uden for Aarhus' vold opstod i 900-tallet et nyt bykvarter med en beskeden trækirke. Vejen forbi kirken er senere blev døbt Vestergade. Da Aarhus omkring 1060 blev et fast bispedømme, blev den lille trækirke afløst af en markant større kirke med tilhørende bispegård. Skt. Nikolaj var navnet på den nye kirke, og trods placeringen uden for volden var den byens domkirke.

Vestergade blev med tiden også handlingsgade. Købmanden blev bindeleddet mellem egnens bønder og godsejere på den ene side og byens indbyggere og eksportmarkeder på den anden. Flere af byens købmænd valgte at slå sig ned i Vestergade. Omkring og bag købmandsgårdene havde håndværkerne deres huse og de fattige deres lejeboliger.

Fra midten af 1800-tallet forandredes gadebilledet markant. Næringsfrihedsloven brød fra 1861 lavenes og købstadens handelsmonopol. Industrivirksomheder flyttede ind i gaden, nogle i de gamle købmandsgårde andre i side- og bagbygninger. Vestergade blev nu en beboelses- og produktionsgade, og fremdeles en værtshusgade, hvor den beskedne ugeløn nemt kunne få ben at gå på.

Musikkens gade

I de swingende 1920'ere kunne man i Vestergade finde Apollo, der med et fjedrende parketgulv reklamerede med »byens bedste dansegulv«. Her var jazz-bal hver aften kl. 21-24 med gratis entré. Sideløbende kunne man forlyste sig

Teatret Svalegangen blev født i et lille interimistisk baglokale i Vestergade 38. På svalegangen, som førte op til et baglokale med blot 52 pladser, ses de fire grundlæggere skuespillerne Preben Harris, Gyrd Løfqvist, John Hahn-Petersen sammen med antikvitethandler Finn Bockmann. Skuespillerne fik af deres arbejdsgiver, Aarhus Teater, lov til at spille på det lille teater, når de var færdige med forestillingerne på Store Scene. Fotograf Ib Rahbek-Clausen, 18. november 1962, i Aarhus Stiftstidende, Den Gamle Bys billedsamling

med limfjordsøsters og halve hummere.

De nye kulturelle vækstlag blomstrede i og omkring Vestergade. Vestergade 58 er et mønstereksempel. Den gamle købmandsgård genopstod som byens bedste spillested.

Med base i bl.a. et tidligere møbellager i baghuset til Vestergade 58 kom den medrivende bølge af ny musik, der i nogle år gjorde Aarhus til landets førende by inden for rytmisk og populær musik. Her spillede store navne som

Gnags, Thomas Helmig, Henning Stærk og Anne Linnet, og dertil kom bl.a. en flok talenter med udgangspunkt i Aarhus Friskole i Stavtrup.

Statsminister, konge, prins
En adresse lyser klarest op i

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

gadens historie, og det er Vestergade 11. Her slog Ove Høegh-Guldberg sig ned i 1784. Høegh-Guldberg havde gennem nogen tid fungeret som statsminister under enke-dronning Juliane Maries styre, men var blevet kylet ud af magtens centrum i København af kronprins Frederik, den senere kong Frederik 6.

Ove Høegh-Guldberg blev forflyttet til Aarhus, hvor han fik titel af stiftamtmand, og denne havde sin egen bolig i Vestergade 11. Høegh-Guldberg var byen en dygtig og visionær embedsmand. Han forstod at gribe praktisk ind i mange af byens anliggender, og hvad han ville, forstod han at sætte igennem. Han havde nær adgang til byens borgmester Niels Rohde, som nærmest boede dør om dør med stiftamtmanden i Vestergade.

Omkring 1810 købte købmand Hartvig Philip Réé Vestergade 11. Réé var en foretagsom mand med et enormt handelstalant. Han etablerede hurtigt flere fabrikker på adressen, og desuden opbyggede han en større handelsflåde. Réé var succesfuld, og han klarede sig igennem de urolige år i begyndelsen af 1800-tallet kulminerende med statsbankerotten og afståelsen af Norge i 1814. I 1818 var han byens højest beskattede borger. Han steg hurtigt i graderne, og han blev som den første jøde i Danmark udnævnt som eligeret borger. Dermed blev han indlemmet i den smalle kreds, der styrede byens anliggende.

Ude omkring i byen fik han tilnavnet kong Réé.

Til Réés store bygningskompleks hørte der på begge sider af åen et enormt haveanlæg. Haven blev en af den tids store seværdigheder – altså for de standspersoner, som nu havde adgang. Kong Frederik 6. besøgte i 1824 Aarhus og lagde også vejen forbi Réés have. Her kunne kongen undrende se, at Réé i en af havens grotter lod en vinkilde springe til ære for kongen.

I 1893 købte Otto Mønsted Vestergade 11 af boet efter købmand og redaktør J. M. Mørk. Ejendommen havde allerede i 10 år været centrum i Otto Mønsted handels- og industriimperium. Mønsted havde slået sig ned i Aarhus tilbage i 1865. Her kom han hurtigt i forbindelse med Hans Broge, der i 1870 blev hans svigerfar. Kong Hans fik prins Otto til svigersøn, sagde folk allerede dengang. Det vidner om, at byens borgere tidligt betragtede Mønsted som en mand med fremtid.

I Vestergade 11 startede Mønsted en storproduktion af margarine og markedsførte den moderne og dygtige (OMA – Otto Mønsted Aarhus). Fabrikken og produktionen voksede. Efter en voldsom brand i 1900 opkøbtes naboejendommen, og samtidig blev produktionsanlægget moderniseret. Virksomheden tog hul på det nye århundrede med fornyet og forøget kraft, og her virkede den frem til 1948, hvor produktionen blev flyttet til København.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Margrethediget ved Skejby Led

LOKALHISTORIE

AARHUS: Langs med den gamle grænse mellem Aarhus og Skejby fra før kommunesammenlægningen i 1970 løber der i dag en kombineret cykel- og gangsti fra Skelagerparken under Randersvej til Oluf Palmes Allé. Stien blev anlagt i 1980'erne i forbindelse med bebyggelsen af området syd for Skejbygårdsvej og Brendstrupgårdsvej, men selve grænsen er flere hundrede år gammel. Den stammer fra 1500-tallet, hvor det såkaldte Margrethedige blev opført som skeldige mellem Aarhus bys jorder og de tilstødende landsbymarker.

Da borgerne havde køer

Siden tidernes morgen havde der hørt store markområder til Aarhus Købstad, hvoraf langt den største del lå nord for byen. Her dyrkede byens indbyggere indtil langt op i 1800-tallet korn og græssede deres kreaturer som supplement til deres indtægt ved handel og håndværk. I slutningen af 1300-tallet opstod der en strid imellem indbyggerne og Aarhusbispen om grænserne mellem byens jorder og Vorregårds mark længere ude, der tilhørte bispestolen. I den forbindelse red

Margrethediget set mod øst fra en sti mellem Brendstrupgårdsvej og cykel- og gangstien under Randersvej. Stien oven på diget ind i bevoksningen i baggrunden ender på Randersvej. Det fremgår ikke, hvem der har placeret en stele oven på diget. Diget er optaget på listen over fortidsminder, men er ikke fredet. Aarhus Kommune har dog tilkendegivet et ønske om at bevare de resterende dele af diget på grund af dets betydning for byens historie. Foto Sven Loch, 2015.

dronning Margrete 1. rundt om Aarhus Bymark og fastsatte på den måde grænserne. Det blev samtidig fastslået, at Riis Skov tilhørte byen.

Efter reformationen overtog kongen kirkens jord, og i 1561 gav Frederik 2. den nu nedlagte Vorregårds mark til indbyggerne i Aarhus. Ved den lejlighed opkastede byens indbyggere et stort jorddige, der markerede det nye skel mellem Aarhus Bymark og de omliggende landsbymarker i

Vejlby, Skejby og Tilst sogne. Diget er i dag kendt som Margrethediget, selv om det ikke har noget at gøre med dronning Margrete 1.s ridt rundt om bymarken, der fandt sted næsten 200 år før, diget blev anlagt.

Aarhus Bymark, der udgjorde langt den største del af byens markjorder, omfattede fra 1561 omkring 1200 tdr. land fordelt på Møllevangen, Skovvungen og Vorregårdsvang.

Halvdelen af jorden blev

dyrket, imens byens flere hundrede heste og køer græssede på den anden halvdel. Hegn og diger mellem Aarhus Købstad og landsbyernes jorder markerede grænserne, men skulle også forhindre de græssende kreaturer i at gå ind på naboens mark, der måske var tilsået med korn. Derfor var der også hegn tværs over vejene med en låge i, som de rejsende måtte åbne og lukke for at passere. Det forløb ikke altid problemfrit.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Onde og slette mennesker

Markdirektionen i Aarhus, der havde opsynet med markjorderne, udlovede således i 1801 en dusør til den, der kunne angive de »onde og slette mennesker«, der midt om natten havde ødelagt lågen på Randersvej ved Skejby Led, så en rytter måtte lave hul i diget for at komme igennem. Direktionen er stærkt forarget over »slige ondskabsfulde og nedrige mennesker, som sætter rejsende på den offentlige landevej i en så stor forlegenhed, og desuden har forvoldt at diget, til stor bekostning for byen, er bleven nedrevet«.

Udskiftningen af Aarhus Bymark og landsbymarkerne i 1800-tallet medførte en samling af jorderne, der nu ikke længere blev dyrket af brugerne i fællesskab. Det betød, at det fremover var overladt til den enkelte gårdejer at indhegne sin jord. Diget havde derfor ikke længere en

praktisk funktion og forfaldt efterhånden. Skeldiget markerede dog stadig væk grænserne for den nordlige del af Aarhus Købstads område frem til kommunalreformen i 1970.

Margrethediget var oprindeligt flere hundrede meter langt, 4 meter bredt og op til 1,5 meter højt. I dag kan man bedst opleve resterne af diget på det sted, hvor cykel- og gangstien løber fra tunnelen under Randersvej mod vest til Oluf Palmes Allé. På den strækning ligger diget på højre hånd, når man følger stien. Der er nedgang til stien fra begge sider af Randersvej omkring 500 meter nord for Nehrus Allé/Nydamsvej.

Interesserede kan læse mere om købstadslandbruget i Aarhus og dets afvikling i 1800-tallet i den netop udkomne bog »På Borgernes Mark« af forskningsinspektør Trine Loch Elkjær. Bogen kan købes på www.byhistorisk.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Da afholdsbevægelsen havde vind i sejlene

LOKALHISTORIE

AARHUS: I dag findes der ikke mange af dem, men for 100 år siden havde enhver stationsby med respekt for sig selv et eller flere afholdshoteller. Fænomenet var tæt knyttet til afholdsbevægelsen, og hotellerne lagde ofte lokaler til bevægelsens møder og sammenkomster.

Afholdsbevægelsen opstod i kølvandet på oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet.

I oplysningstiden herskede et ideal om at tage ansvar for eget liv ud fra både politiske, etiske og religiøse motiver. Siden kom det til udtryk gennem en række folkelige bevægelser, der tog afstand fra at drikke alkohol.

På hotellsiden kom bevægelsen til udtryk på to måder, folkeligt og kristeligt, hvor sidstnævnte for eksempel rummede sømandshjem og missionshoteller, der typisk var indrettet som restauration, læsesal og kirke.

De århusianske afholdshoteller

Missionshoteller har Aarhus haft flere af. I Frederiksgade lå i mange år Aarhus Ny Missionshotel.

Bygningen blev i 1907 købt af hotelejer Carl Nielsen og etableret som missionshotel med 40 værelser. Missionshotellet i Frederiksgade dannede også ramme om Aarhus Afholdsforenings møder.

Foreningen blev stiftet i 1880 for »at arbejde henimod Drikkeondets Udryddelse« af nordmanden fra Stavanger, John F. Hanson, der virkede som kvækerpræst.

Hanson besøgte Aarhus i forbindelse med afholdelsen af det første »totalafholdsforedrag« i marts 1880, og i forlængelse deraf inviterede han allerede dagen efter til et andet foredrag på rådhuset.

Resultatet blev etableringen af Aarhus Afholdsforening af 1880, og 27 mænd og kvinder meldte sig allerede i løbet af foredraget. Hver torsdag aften kl. 8 holdt foreningen møde og var i 1898, fremgår det af en notits fra Aarhus Vejviser, oppe på 400 medlemmer.

Missionshotellet i Frederiksgade bestod indtil 1978, hvorefter bygningen blev sæde først for stadsingeniørens kontor, senere for Aarhus Skolevæsen.

I 1956 blev der afholdt kongres for afholdsfolk på Aarhus Universitet, og blandt deltagerne var afholdsagitor Lars Larsen-Ledet (th.). Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv

Det mest kendte afholdshotel i Aarhus var måske nok Missionshotellet Ansgar på Banegårdspladsen 14.

Hotellet blev grundlagt i Ryesgade 29 i 1930, men oplevede så stor tilslutning, at det i 1937 kunne rykke ind i en af de store nyopførte bygninger langs Banegårdspladsen og Park Allé. Alkohol og dans var ikke tilladt på hotellet. Til gengæld blev der hver morgen afholdt andagt for personalet og gæster.

Både i 1955 og 1967 må hotellet

udvide for at imødekomme den store tilslutning, og efter en udvidelse i 1985 er hotellet med 180 værelser og 211 senge byens største.

Først i 1994 blev der åbnet op for servering af øl og vin. Spiritus kom to år senere, da hotellet blev solgt for at blive indrettet til Hotel Plaza.

Ud over Ansgar og Aarhus Ny Missionshotel fandtes der i 1940 også Baagø's Missionshotel i Ryesgade 31 og missionshotellet Norden i Ryesgade 29.

Afholdsmændene

Afholdsbevægelsen har haft mange prominente forkæmpere som eksempelvis Peter Sabroe, der ikke var bleg for at gå ind på et tilfældigt værts-hus og holde dunder tale for gæsterne. Men der er en bestemt person, der nok mere end andre har været identificeret med afholdsbevægelsen i Aarhus, nemlig Lars Larsen-Ledet.

Larsen-Ledet var som redaktør med fra begyndelsen, da Afholdsdagbladet blev oprettet i 1906. Han var i løbet af sin karriere blandt an-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

det medlem af Viby Sogneråd, folketingskandidat for først De Radikale og senere Socialdemokratiet, bestyrelsesmedlem af Danske Afholds-selskabers Landsforbund og bestyrelsesmedlem og senere æresmedlem af IOGT.

Larsen-Ledet var en mand, som viede sit liv til bekæmpelse af alkoholen – og det på trods af, at afholdsmænd ifølge en artikel i Aarhus Amtstidende i 1940 ofte var udsat for »Forfølgelser, Haan og Spot«.

Alligevel kunne Lars Larsen-Ledet i 1949 udtale til Aarhus Stiftstidende, at: »Jeg ønsker absolut ikke at være nogen anden end den, jeg er. Jeg er fuldkommen tilfreds med den Karusel, jeg kører rundt i, og jeg er ikke misundelig på dem, der synes, at deres er rigere udstyret og har mere liffelig Musik i Lirekassen.«

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Ingen jul uden julemad

LOKALHISTORIE

AARHUS: Meget af det mad, som i år vil komme til at pryde de århusianske juleborde, har været traditionel julemad i flere hundrede år.

I 1800-tallet var julebordene dækket op med risengrød og kød fra den nyslagtede gris i form af flæskesteg, rullepølse eller lignende. På herregårde og i det bedre borgerskab i byerne var flæskestegen byttet ud med and eller gås. Fra slutningen af 1800-tallet begyndte risalamanden at vinde indpas som dessert i de rigeste hjem, men i efterkrigstiden var retten blevet til en sparsomt serveret, som skulle strække den dyrebare risengrød en ekstra dag.

I mellemkrigstiden – altså tiden 1918-1940 mellem de to verdenskrige – kom leverpostej til, og rødkål og kartofler var selvfølgelig også en vigtig del af julemaden i 1900-tallet. Alene i 1956 blev julehandelen i Aarhus forsynet med 50 tons rødkål for at dække behovet hos alle byens indbyggere i juledagene.

Æbleskiverne har man kendt siden middelalderen og tidligere var det almindeligt, at tjenestefolk på landet fik et antal æbleskiver som en slags julebonus. Oprindeligt bestod æbleskiverne af æblestykker, som blev vendt i dej og stegt på en almindelig pande. Omkring år 1700 blev æbleskivepanden opfundet, og æbleskiverne begyndte at få den runde form, som kendetegner dem i dag.

På gåsejagt

Til tider kunne de århusianske husmødre have problemer med at fremskaffe and eller gås til julemaden, hvis de satsede på at købe den i de sidste dage op til juleaften. Århus Stiftstidende rapporterede i 1915 om de sidste indkøb 24. december: »Efter Gæs og Ænder var der juleaftensdag livlig Jagt. De var nemlig de fleste Steder ganske udsolgt tidligt paa Formiddagen.«

Gæs og ænder var også udsolgt mange steder i Aarhus lillejuleaftensdag i 1956, hvor en del sent handlende måtte nøjes med en flæskesteg. Dog ville mange husmødre ikke gå så langt som til at købe en kalkun i stedet, som ellers var ud-

Steg, kartofler, sovs og rødkål har i mange år hørt julen til. Her er det to mødre med deres børn, som nyder maden til julefesten for »juleløse« på Aarhus Rådhus i 1956. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

budt billigt til salg hos byens slagtere på grund af manglende salg. I julen skulle man have den bedste mad, og de billige kalkuner blev derfor ikke nogen succes som julemad.

I en længere årrække var det tradition, at Århus Stiftstidende udloddede julegæs til avisens læsere i december måned. I december 1969 drejede det sig om 100 julegæs, hvor avisen hver dag op til jul udloddede 5x100 kr. til køb af julegås, rødkål,

svesker, eller hvad, man nu mente, hørte julemiddagen til.

Langtidsstegt julesteg

Når først husmødrene havde fået stegen hjem, skulle den tilberedes. I starten af 1900-tallet fik mange husstande i Aarhus gasovne, men de begrænsede mængder gas påvirkede julemiddagen, da man ikke kunne være sikker på, at der var nok gas.

I en del hjem valgte husmødrene derfor at sende stegen til bageren for

at få den stegt, mens hokasser blev et hjælpemiddel i tilberedningen af kartoflerne og risengrøden. Den samme tendens gjorde sig gældende under Besættelsen 1940-1945, hvor gas var rationeret, og der desuden var flere isvintre.

Der var imidlertid også andre muligheder for at få julestegen færdig til middagen. I 1956 bragte Stiftstidende en opskrift på, hvordan man kunne langtidsstege julestegen, uanset om det var flæskesteg,

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

gås eller and. Avisen mente, at metoden var særligt fordelagtig i gas-husholdninger, da man undgik udsving i temperaturen på grund af fald i gastykket.

Jul for de juleløse

Det var ikke kun i hjemmene i Aarhus, at julemaden var vigtig for at skabe julestemning.

På De Gamles Hjem på Trøjborg, byens hospitaler og fattig- og arbejdsanstalten på Vester Allé sørgede man også for god julemad til dem, som af den ene eller anden grund ikke kunne fejre julen hjemme. Også de indsatte i arresten på Vester Allé i 1923 fik lidt ekstra god mad i form af flæskesteg og sødsuppe, og de fik undtagelsesvis lov til at modtage godter fra familie og venner.

Samme år serverede man risengrød og flæskesteg med rødkål på velgørenhedshjemmet i Frederiksgade kl. 18, og både faste beboere og andre uden et sted at være var velkomne. Senere på aftenen blev der serveret kaffe og kage, og der blev uddelt cigarer og godter.

Også byens hus lagde lokaler til juleglæden. Rådhuset har siden 1950'erne flere gange været vært for jul for de »juleløse«, hvor dørene åbnes for byens udsatte. Her blev der ved lange borde serveret julemad og øl i rådhusalen, alt i mens et orkester spillede julen ind for de mange gæster.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Farvel til Erhvervsarkivet

LOKALHISTORIE

Af stadsarkivar
Søren Bitsch Christensen

AARHUS: Flere end 170 artikler har Stadsarkivet efterhånden skrevet her på Stiftens søndagsbagside og altid uden navn på forfatterne. Denne gang vil jeg gøre en undtagelse og bringe en personlig hilsen på vegne af alle arkivets medarbejdere.

I fredags kunne læsesalvagten på Erhvervsarkivet for sidste gang løfte stemmen over for den tavse flok af flittige gæster ved skrivebordene og meddele, at nu var det tid til at aflevere arkivpakkerne og klappe computeren sammen. Arkivet lukker, og dets medarbejdere får efter nytår arbejdsplads på en af Rigsarkivets andre afdelinger, Landsarkivet i Viborg. Dermed afsluttes 73 års arkivhistorie i Aarhus.

Erhvervsarkivet åbnede ganske vist først i 1948, men allerede i 1942 trådte Komiteen for Oprettelse af et Erhvervsarkiv i Aarhus sammen. Formanden var byens borgmester E. Stecher Christensen, og også rigsarkivaren, Axel Lindvald, var med, i øvrigt sammen med folk fra universitetet og andre af byens organisationer. De første år arbejdedes der i lokaler på rådhuset. I 1950 gav universitetet adgang til større lokaler, men da samlingerne voksede, tog man i 1957 den nedlagte Hammelbanegård i brug. Arkivet blev direkte underlagt rigsarkivarens tilsyn, og heri lå en markering af, at selvom det var et lokalt foretagende, løftede arkivet en national opgave.

Reddede historien om købmansgårde og fabrikker

Erhvervsarkivets opgave har gennem alle årene været at dokumentere erhvervslivets historie fra hele landet. De første skridt var taget af landsarkiverne og forskellige forskergrupper i København i 1920'erne og 1930'erne. De ville tilføje historieskrivningen en samfundsfaglig relevans. Historikerne skulle løfte blikket fra de statslige og officielle papirer og se på civilsamfundet og ikke mindst virksomhederne og deres organisationers betydning. Det var i virkeligheden en revolutione-

Erhvervsarkivet forbindes med Hack Kampmanns smukke bygning, i folkemunde kaldet »Smykkeskrinet«. Udskiftning af pærer og vedligeholdelse af de imponerende lysekroner og loftshvælvinger har dog alle dage været ret besværligt. Fotograf: Ib Rahbek-Clausen, 1964, Århus Stiftstidende, Rigsarkivet Aarhus, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

rende ny tilgang. Ingen kunne dog skabe en blivende ramme om ambitionerne før Erhvervsarkivet.

Universitetet og Aarhus Kommune så med det samme betydningen og ydede ideen al mulig støtte. Byen var fattig på videninstitutioner, og jeg tror også, at den lidt rebelske opfattelse af, hvad der var vigtigt i historien, passede til byens selvforståelse. Professoren Albert Olsen, der var universitetets første historiker, foreslog i 1942 ligefrem, at man nedlagde landsarkiverne i Aabenraa og Viborg for at samle kræfterne om et nyt arkiv i Aarhus.

Rigsarkivet havde måttet melde pas på opgaven. Tiden – især i 1950'erne – var præget af store forandringer af dansk erhvervsliv. Gamle virksomheder lukkede el-

ler slog sig sammen, og mange forlod de gamle anlæg i bymidterne og flyttede ud til forstæderne, og så var det nærliggende at skille sig af med de gamle arkiver. Fantastiske samlinger blev reddet af Erhvervsarkivet, og protokoller og dokumenter fra købmansgårde, handelshuse og fabrikker tilbage fra 1700-tallet fandt vej til hylderne.

Der var behov for yderligere plads, og i 1962/63 kunne Erhvervsarkivet overtage Statsbibliotekets bygning på Vester Allé 12, Hack Kampmanns eventyrlige mesterværk. Men huset var statsejet, og derfor skulle arkivet også overgå til staten for at komme i betragtning som bruger. En særlig arkivlov bandede vejen. I øvrigt lod byens nye borgmester, Bernhardt Jensen, sig

indvælge i bestyrelsen. Kommunen udvidede hele tiden samarbejdet, og fra disse år stammer aftalen om, at Erhvervsarkivet fik overdraget kommunens arkiv.

By og arkiv

Erhvervsarkivet påtog sig flere og flere byhistoriske aktiviteter og har gennem tiden fungeret som et historisk foreningshus. Byhistorisk Udvalg så dagens lys i 1956 og har med tiden udgivet hen ved 100 bøger foruden en række lokalhistoriske årbøger. Arbejdet dannede skole, og arkivet blev forbillede for professionaliseringen af lokalhistorie landet over.

Erhvervsarkivet dannede også skole i arkivkredse. Erhvervslivet er ikke forpligtet til at aflevere sine

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

arkiver, og længe før begrebet var opstået, viste arkivets leder Vagn Dybdahl vejen for en netværksorienteret kulturinstitution. Han og hans efterfølgere forstod, at tætte kontakter med erhvervsliv, politikere og organisationer var nødvendige, og at en kulturinstitutionens relevans også måles på graden af formidling. Forskningen fulgte efter, og vores viden om Danmarks overgang fra landbrugs- til industriation ville ikke være det samme uden Erhvervsarkivet samlinger og forskere.

I 1992 blev Erhvervsarkivet en del af Statens Arkiver, i dag Rigsarkivet. Det forandrede vilkårene for arkivet, og huset fik på godt og ondt forandret sin historiske profil ved at få sit arbejde lagt ind i en større organisation. Universitetets og erhvervslivets interesse kølnedes også. Det var blevet andre tider.

Erhvervsarkivet var måske verdens første af sin slags, og det giver god mening at se det som en af de største innovationer inden for sit felt i Danmark. Dets betydning rækker helt ind i stuerne hos århusianerne, hvor de byhistoriske værker står på tusinder af reoler. I 2011 indgik Rigsarkivet og Aarhus Kommune en aftale om at lade det nye stadsarkiv flytte ind i Erhvervsarkivet. I fire år har vi nu haft fornøjelsen af den daglige adgang til den fornemme historiske samling og kyndige medarbejdere, og vi ønsker dem held og lykke i de nye omgivelser.

Op for en god ordens skyld: Stadsarkivet bliver jo i byen. Formentlig i begyndelsen af marts flytter det ned på Dokk1.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

JULETRÆET med sin pynt

AARHUS STADSARKIV

AARHUS: I morgen samles århusianere byen over rundt om de pyntede juletræer. Traditionen med at tage træer ind i stuen har mange hundrede år på bagen i Tyskland, men den begyndte først at sprede sig til de århusianske hjem i løbet af 1800-tallet. I de små og overfyldte arbejderhjem stod træet ofte på et lille bord ved vinduet, men efterhånden som folk fik mere plads og flere penge mellem hænderne, fik også juletræet mere plads.

Aarhus Stadsarkiv ligger inde med masser af billeder fra alle tiders juleaftener og præ-senterer her en lille håndfuld af dem.

Også fangerne i arresthuset ved Vester Allé skulle mærke, at det var jul. Her var der i en årrække tradition for, at betjentene satte juletræer op på arresthusgangene. Juletræ og lidt god julemad sørgede for, at julen ikke gik fangerens næser forbi. Træet blev også pyntet fint op med de traditionelle danske flag, glitter og stjerner på toppen. Fotograf E.A. Ebbesen, 24. december 1929, Den Gamle Bys billedsamling.

I 1916 blev der også holdt jul i det nyopførte Skanseanlæg. På Heibergsgade 25 2.tv., hvor maskiningeniør Georg Nikolaj Knub boede med hustruen Inger, sønnen Arne og tjenestepigen Erna, var der god plads til både træ og gaver. Hele familien, med tjenestepige, dansede om juletræet, som der har været tradition for siden 1800-tallet. Selve træet var pyntet fint op med glitterguirlande, dannebrogssranker, flettede julehjerter og levende lys. Foran træet ses familiens julegaver. Fra Georg Knubs privatsamling, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Hos bagermester Pihl på Bogensegade 1, st. beundres juletræet af de to ældste børn Astrid og Richard. Træet er blevet pyntet fint op med flag, flettede julehjerter og glitter. Pladsen var trang, så træet blev placeret langs væggen ved siden af brændeovnen. Den yngste pige, Julie, holder godt fast i årets julegave, en fin dukke, som hun glad viser frem for sin mor, Karen. Ukendt fotograf, ca. 1913, Den Gamle Bys billedsamling.

Ikke meget var sket i forhold til pyntningen af juletræet fra starten til midten af århundredet – eller for den sags skyld frem til nu. I 1950'erne var der stadig glitter, dannebrogssranker, julehjerter og kræmmerhuse samt levende lys på træet. Gaverne bestod nu af blandt andet modellervoks, en legetøjsmotorcykel og et modeltogssæt komplet med station og advarselsskinner. Billedet er taget i midten af 1950'erne i Aarhus, men konteksten for billedet er ukendt. Fotograf Børge Venge, Aarhus Stadsarkiv.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Nytårsaften i skyggen af verdenskrigens forbandede skyderi

LOKALHISTORIE

AARHUS: Så er endnu et år næsten gået. Medier landet over har travlt med at se tilbage på året, der gik, samt frem til det, der skal komme – ligesom man gjorde for 100 år siden.

Ved nytårsskiftet mellem 1915-1916 rasede 1. Verdenskrig. En krig, som Danmark som nation ikke var direkte involveret i, men som ikke desto mindre påvirkede folket. Lokalpressen havde gennem hele 1915 været fyldt med levende beskrivelser af krigens rædsler, og både Demokratens og Århus Stiftstidende opsamling på året var præget af krigens mørke skygger.

I Stiftstidende havde professor i teologi, Frederik Torm, der senere blev en af de første danske kritikere af den nazistiske udvikling i Tyskland i 1930'erne, fået æren af at forfatte årets tilbageblik. Et tungt et af slagsen.

»Selv håbets klare Øje kan ikke finde et Lyspunkt, der kunde varsle om Afslutning paa det store Verdens-Drama,« skrev Torm. Demokraten håbede på, at menneskeheden i det mindste ville lære, »at Militarismen er det nuværende Samfunds frygteligste Forbandelse og at Kampen henimod bedre og lysere Tilstande end de, vi for Tiden lever under, først og fremmest maa være en Kamp mod Militarismen.«

Også de landspolitiske tilstande blev behandlet i avisernes tilbageblik. Torm plæderede i Stiftstidende mod den radikale regering, som burde være trådt tilbage, da 1. Verdenskrig brød ud, til fordel for en samlingsregering. Ikke overraskende så Demokraten anderledes på den af Socialdemokratiet støttede regering, der ifølge Demokraten netop havde sikret, at Danmark forblev neutralt under krigen.

Kvindernes valgret

1915 var også året, hvor kvinderne gennem den nye grundlov fik valgret. Et emne, som blev taget op i årets tilbageblik i Stiftstidende af den anonyme århusianerinde »El-len«:

»Det gamle Aar bragte os den politiske Valgret, og den maa vi kunne bruge i Fredens Tjeneste – ja, det er kun en Tanke, men den ligger saa snublende nær. Den Verdensfred, vi alle sukker efter og længes efter, den maa komme gennem Kvinderne. Jeg tror det. Jeg ved det.«

Undgå nytårsskyderi

Og så var der jo selve nytårsaften. Her var Demokraten og Stiftstidende for en gangs skyld enige. Nytårsaften skulle foregå i fred og ro uden farlig fyrværkeri og ballade. Det ellers traditionsrige offentlige fyrværkeri på havnen var i 1915 blevet aflyst. Det havde inspireret århusianerne til selv at skyde af, hvilket ikke just havde været den oprindelige intention. Også i dette indslag i Stiften blev læsere, af politiassistent André Grove Hauerbach, mindet om Den Store Krig: »ude i Verden skydes og knaldes tilstrækkeligt til usigelig Rædsel og Sorg for en Menneskeslægt, der ofrede alt for megen Tid og alt for store Værdier paa det forbandede Skyderi...«

Samtidigt medførte den store forsamling ofte ballade og konfrontationer med politiet. Ifølge Hauerbach var det netop en af publikums fornøjelser at blive drevet hjem af politiet efter midnat.

Bliv hjemme nytårsaften

Demokraten delte denne betragtning: »Man faar den allerhyggeligste Nytaarsaften ved at fejre »Begivenheden« i sit Hjem«. Hauerbach benyttede også lejligheden til at minde de nytårsløjer, han som betjent havde oplevet gennem tiderne; lige fra jordemoderens skilt, der var blevet ombyttet med barberens, til den yndede sport med at køre vogne i åen. Ifølge Hauerbach havde sidstnævnte »sport« engang medført, at en ældre kone med bolig i Harald Skovbys Gade fik besøg af både vogn og gavli sengen.

Også inden for kulturen satte krigen sig dybe spor. Stiftstidende sluttede året af med at bringe digtet »Det Aar, der gik« af den århusianske forfatterinde Nikoline Kirkegaard:

Meget har ændret sig på de 100 år, der er gået, siden dette billede blev taget i 1915. Der er dog også ting, som ikke forgår så let. Domkirken, den ligger der endnu, og politikerne har stadig travlt med »at mistænkeliggøre og sværte hverandre efter bedste Evne«, som professor Torm udtrykte det i Stiftstidende 31. december 1915. Ukendt Fotograf, Den Gamle Bys billedsamling.

*Grusomme Aar, som blev født under Storkrigens mægtige Torden!
Blodige Aar, som slog Fredens – Kulturens Stolthed – til Jorden.
Kort var dit Liv. Mens du sænkes i Tidsstrømmens Vove,
tramper endnu den blodige Stridshingst din Grav med sine Hove.*

*Folkeslag drives paa Flugt og Jorderigs Tronstole vakler,
mens der i Øst og i Vest tændes de luende Fakler.
Aldrig ved Aarsskiftet før, Klokker fra Taarne kime
med saa vemodig en Klang i denne Skyggernes Time.*

*Taagerne hænge saa mørkt og saa trist over fredslyste Lande,
tungt drysser Gran og den nøgne Birk paa Nordens trekløfte Pande.
– Ak vi har set af vor egen Slægt, Sønner i Døden blegne
pligtro med Blikket fæstet mod Nord og Hjemlandets skønne Egne.*

*Naar der i Aften gaar Klokketklang hen over Europas Slette,
vandrer til Lyden fra hvert et Land Skarer tavse og trætte –.
Dødblege i Midnattens mørke Stund deres Skygger paa Hjemmet falder,
da staa de ved Laagen derude tyst – med Blikke, der ber og kalder.*

*Da kalder og beder og vinker de med Haanden ad deres Kære
og peger op mod den Himmelvej, der over stjernerne bære.
Hvad enten de mødes ved Gry eller Kvæld oppe i Stjerneborgen,
vil Lykken tage dem i sin Favn og slukke Savnet og Sorgen.*

*Og siger man til mig: Det var dog godt, at vi slap for Krig og Kvide.
Saa bliver jeg stille og svarer blot, at det kan jo ingen vide.*

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

